

**ИТТИФОҚИ ХОҶАГИҲОИ ДЕҲҚОНӢ (ФЕРМЕРӢ)
ВА СОҶИБКОРОНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ШАРИПОВ А.Ф., РАҲИМОВ Ш.Т.,
ПАРТОЕВ Қ., ҶАЛИЛОВ Х. М.**

Роҳнамои фермер

ДУШАНБЕ - 2004

**ББК 92+4+65.5+65.9(2точик)+41.4
III-30**

Иттифоқи хочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва соҳибкорони
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Агентии Рушди Байналмилалӣи Давлати Канада

ТАРТИБДИҲАНДАГОН:

ШАРИПОВ А.Ф. – Раиси Иттифоқи Хочагиҳои Деҳқонӣ
(Фермерӣ) ва Соҳибкорони Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзади илми иқтисодӣ;

РАҲИМОВ Ш.Т. - Роҳбари Иттиҳодияи Ҷамъиятии
«Биотехнология», доктори илми кишоварзӣ

ПАРТОЕВ Қ. - Роҳбари Иттиҳодияи Ҷамъиятии
«Ҳамкори Баҳри Тараққиёт», номзади
илми кишоварзӣ;

ҶАЛИЛОВ Х.М. – Муаллими Калони Донишгоҳи Миллии
Тоҷикистон, номзади илми иқтисодӣ.

*Наири дастури мазкур дар Иттифоқи хочагиҳои деҳқонӣ
(фермерӣ) ва соҳибкорони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси ба амал
барориш лоиҳаи Барномаи Агентии Рушди Байналмилалӣи Давлати
Канада аз ҳисоби маблағҳои ин ташилот ба роҳ монда шудааст.*

Муҳарири техникӣ: Ш.Х.Махсумова

МУНДАРИҶА

Сарсухан.....	4
Боби I. Ҳуқуқ, ташкил ва идоракунии хоҷагиҳои деҳқонӣ дар маҳал	5
Боби 2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)»	8
Боби 3. Андоз ва андозбандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	29
Боби 4. Кредит ва маблағгузориҳои хурд (микромаблағгузори)	38
Боби 5. Агромаркетинг.....	42
Боби 6. Менеджмент	58
Боби 7. Технологияи парвариши зироатҳои кишоварзӣ	66
Боби 8. Боғдорӣ.....	118
Боби 9. Технологияи парвариши чорво	122
Боби 9. Мурғпарварӣ	127
Боби 10. Замбӯрпарварӣ	129
Боби 11 Касалиҳои чорво ва роҳҳои пешгирии онҳо	132
Замимаҳо	137
Адабиётҳо	173

«Эҳтироми Қонун аз донишони он сар мешавад».

Э. Раҳмонов

САРСУХАН

Баъди пошхӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ дар Тоҷикистон ҳангоми амали намудани программаи ислоҳот бисёр колхозу совхозҳо таҷдид гардида, дар заминаи онҳо хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ташкил карда шуданд. Дар муддати солҳои 1992-2004 (моҳи апрел) дар Ҷумҳури зиёда аз 20743 хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), корхонаҳои хурд, кооперативҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои иҷоравӣ ташкил карда шуданд. Ҳоло дар ихтиёри онҳо 4 590 070 гектар замин воғузор шудааст. Хоҷагиҳои деҳқонӣ соҳиби 415 147 гектар замини қорам мебошанд, ки аз ин 286 674 гектараш заминҳои обӣ мебошанд.

Раванди таҷдиди сохторҳои кӯҳна имрӯзҳо низ давом дорад ва он бо суръати суст амалӣ мешавад. Инчунин баъзе монетаҳои мавҷуданд, ки ҳилофи ҳуқуқи манфиатҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ мебошанд. Роҳбарони баъзе хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) мутахассиси соҳаи кишоварзӣ нестанд. Хоҷагиҳо техника, тухмӣ надоранд. Манбаъи иттилоотӣ мавҷуд нест, инфраструктураҳои маишӣ ва истеҳсолӣ намерасанд. Маҷмуаҳои қонунгузориҳои соҳаи кишоварзӣ дастраси ҳамагон нестанд ва ғайра.

Мо тасмим гирифтём, ки дар китоби мазкур масъалаҳои ташкил, инкишоф, ҳимояи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), андоз ва андозбандӣ, маблағгузориҳои хурд, агромаркетинг, менеҷмент, технологияи парвариши зироатҳо, боғдорӣ, баъзе масъалаҳои муҳими чорводорӣ, мурғпарварӣ, замбурпарварӣ ва ғайраҳо дар шакли содда ва оммафаҳм ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), соҳибкорони хурд ва ба ҳамаи зарурмандон, ки ба чунин роҳнамо, дастур ё ин ки ба чунин маълумоту тавсияҳо мӯҳтоҷанд, пешкаш намоем.

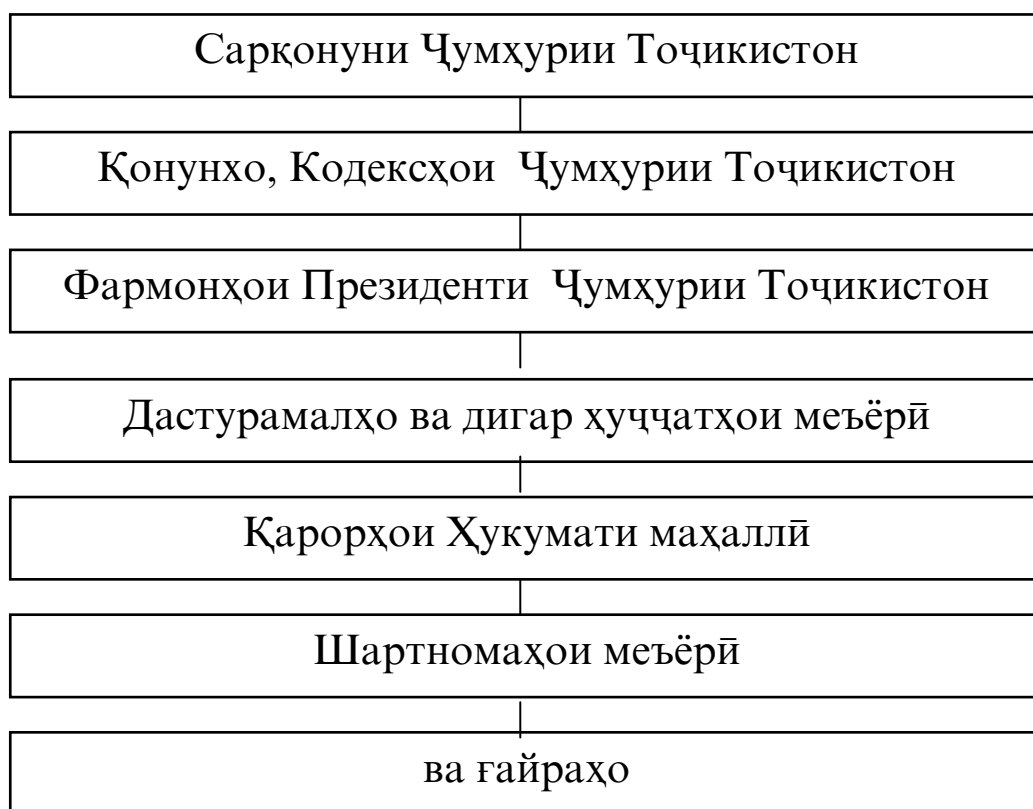
Китоби мазкур ба сарварон ва аъзоёни хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), инчунин ба мақомотҳои давлатӣ, ки бо хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) сару қор доранд, имконият медиҳад, ки мустақилона, бо масъулияти баланд ва аз рӯи талаботҳои ҳуқуқӣ раванди истеҳсолотро дар соҳаи ҳаётан муҳими мамлакат – кишоварзӣ ба роҳ монанд.

Китоби мазкур кушиши аввалини тартибдиҳандагон аст, ки дар шакли умумӣ ба хонандагони гиромӣ пешкаш мегардад. Мумкин аст, ки вай аз баъзе норасогиҳо холӣ набошад. Бинбар ин мо умед мебандем, ки барои пурра ва беҳтар гардонидани дастури мазкур дар оянда хонандагони мӯхтарам фикру андешаҳои худро ба мо ирсол менамоянд.

БОБИ 1. ҲУҚУҚ, ТАШКИЛ ВА ИДОРАКУНИИ ҲОҶАГИҲОИ ДЕҲҚОНӢ ДАР МАҲАЛ

1.1. МАЪЛУМОТҲОИ УМУМӢ

Имрӯзҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор ҳуҷҷатҳои асосии ҳуқуқӣ мавҷуданд, ки сиёсати пешгирифти давлату ҳукуматро дар соҳаи кишоварзӣ ба танзим мебароранд. Номгӯи чунин ҳуҷҷатҳои зеринро дар поён номбар менамоем:

Бояд қайд намуд, ки ба Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6 ноябри соли 1994 қабул шудааст, 26 сентябри соли 1999 ва 22 июни соли 2003 тағироту иловаҳо дароварда шудаанд.

Дар моддаи 12-уми он омадааст: «Асоси иқтисодиёти Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил мекунад.

Давлат озодии иқтисодӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳимояи ҳуқуқии ҳаммаи намудҳои моликият, аз он ҷумла хусусиро кафолат медиҳад» ё ин ки дар

Моддаи 13 омадааст: «Замин, боигариҳои он, об, фазои ҳавоӣ, олами растаниҳо, ҳайвонот ва дигар ашёҳои хоми табиӣ, қатъиян моликияти давлатианд ва давлат истифодаи самраноки онро ба нафъи мардум кафолат медиҳад».

Моддаи 32: «Ҳар як кас ҳуқуқ ба моликият дорад» ва ғайра.

Қонуни асосие, ки фаъолияти хоҷагиҳои деҳқониро ба танзим медарорад, ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» мебошад, ки соли 2002 қабул шудааст.

Қонунҳои дигаре, ки муносибат ба заминро ба танзим медароранд, *Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон* (13.12.1996 қабул шуд), *Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ»* (28.04.2001) ва *Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳои замин»* (2001с) мебошанд.

Ҳуқуқҳои амволӣ ва ўҳдадорӣҳои шаҳрвардон дар Кодексҳои Граждани, Ҷиноятӣ, Андоз, Меҳнат ва ғайраҳо таҷассум ёфтаанд.

1.2. Муносибатҳои молу мулкӣ

Дар моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)" муайян шудааст, ки хоҷагии деҳқонӣ фаъолияти истеҳсолию хоҷагиашро дар асоси истифодабарии молу мулк ва замини дар истифодааш буда амалӣ мегардонад. Тибқи ин нишондоди қонун хоҷагии деҳқонӣ дар моликияташ молу мулке, ки барои истеҳсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзии истеҳсолкардааш заруранд, дошта метавонад.

Молу мулки хоҷагии деҳқониро ҳамагуна амвол ташкил карда метавонад, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст.

Моддаи 292 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон моликияти умумӣ гуфта молу мулкero эътироф менамояд, ки дар моликияти ду ва зиёда нафар қарор дорад ва он ба ду намуд тақсим мешавад:

1. Моликияти ҳиссагӣ; 2. Моликияти якҷоя.

Мувофиқи меъёри дар боло овардашуда моликияти ҳиссагӣ чунин шакли моликияти умумиест, ки дар он ҳиссаи (саҳми) ҳар яке аз аъзоён дар моликияти умумӣ муайян шудааст ва ҳангоми

тақсим кардани он амвол байни иштирокчиён мувофиқи шартномаи басташуда тақсим карда мешавад.

Моликияти якҷоя бошад яке аз намудҳои моликияти умуми ҳисоб мешавад, ки молу мулк моликияти умуми буда, дар он ҳиссаи аъзоёни хоҷаги тақсим карда намешавад.

Қисми 2 моддаи мазкур номгуи молу мулкоро, ки дар моликияти якҷояи аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ буда метавонанд, номбар кардааст. Мувофиқи он молу мулки зерин, ки аз маблағи якҷояи аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ ба даст оварда шудааст, моликияти умумии аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ ҳисобида мешаванд:

- *ниҳолзори қитъаи замин;*
- *иморатҳои хоҷагӣ ва дигар иморат;*
- *иншоотҳои мелиоративӣ ва дигар иншоотҳо;*
- *ҳайвоноти маҳсулдиҳанда ва қорӣ, парранда;*
- *техникаи кишоварзӣ ва дигар техникаю таҷҳизот;*
- *воситаҳои нақлиёт;*
- *асбобу анҷом ва дигар молу мулк.*

Самара, маҳсулот ва даромаде, ки дар натиҷаи фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ ба даст омадааст, молу мулки умумии аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ буда, мувофиқи созишномаи байни онҳо истифода мегардад.

Воситаҳои пулии хоҷагии деҳқонӣ аз ҳисоби даромад аз фуруши маҳсулот, қарзҳо, маблағҷудокуниҳои бучетӣ, пардохтҳои хайриявӣ ва дигар даромадҳо ташкил мегардад. Хоҷагии деҳқонӣ метавонад дар бонкҳо суратҳисоби бонкӣ ва дигар ҳисобҳо, аз ҷумла ҳисоби асъори (валютӣ) кушояд. Истифодабарандаи ин ҳисобҳо танҳо ҳуди хоҷагии деҳқонӣ мебошад ва ҳеҷ кас ё ҳеҷ мақомоти давлатӣ ё ҳуқуқӣ аз ҳисоби бонкии хоҷагии деҳқонӣ баровардани маблағро бе розигии вай надорад. Ягона истисно аз ин қоида барои суди иқтисодӣ пешбинӣ шудааст, ки вай метавонад бо Қарори қонунии худ метавонад аз он маблағи заруриро ба ғоидаи шахси дахлдор руёнад.

1.3. Ҷавобгариҳои хоҷагии деҳқонӣ ва аъзоёни он

Хоҷагии деҳқонӣ дар рафти фаъолиятҳо қонунгузорино оид ба замин бояд бечуну чаро риоя намояд. Барои вайрон кардани он қонунгузориҳои қорӣ чанд намуди ҷавобгарино пешбинӣ кардааст. Умуман ҷавобгарӣ ба чор намуд тақсим мешавад:

1. *ҷавобгариҳои интизомӣ;*
2. *Ҷавобгариҳои маъмурӣ;*

3. *Ҷавобгариш чиноӣ;*
4. *Ҷавобгариш граждани.*

Аммо вобаста ба қонунгузории замин боз як намуди ҷавобгарӣ низ вучуд дорад, ки он дар ҳуди қонунҳои оид ба замин пешбинӣ шудаанд. Мисол, мувофиқи банди "а" моддаи 25 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)" ва банди "з" моддаи 37 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сурати дар муҳлати 1(як) сол бо мақсадҳои кишоварзӣ истифода набурдани қитъаи замин, асоси қатъи гаштани фаъолияти он мегардад.

БОБИ 2. ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ХОҶАГИИ ДЕҲҚОНӢ (ФЕРМЕРӢ)

Моддаи 1. Мақсади қонуни мазкур

Қонуни мазкур асосҳои ташкил ва фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)-ро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Қонуни мазкур асосҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ассотсиатсияҳои онҳоро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Қонун ба шахрвандон ҳуқуқи дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намудани хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), мустақилияти хоҷагидорӣ, мусоидат ба фаъолияти онҳо, аз тарафи давлат муҳофизат шудани манфиатҳои қонунӣ ва ҳуқуқӣ, ҳамкориш озодаи онҳоро кафолат медиҳад.

Қайд менамоем, ки Қонуни мазкур моҳи март соли 2002 тасдиқ гардидааст. Ин қонун мӯйян кардани асосҳои фаъолияти, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва тартиби ҷудо намудани замин ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-ро дарбар мегирад.

Моддаи 2. Қонунгузорӣ дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон таъя намуда, аз ҳамин Қонун, дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, иборат мебошад.

Ин қонун дар асоси Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои байналмиллалӣ, ки ҚТ эътироф

намудааст тартиб дода шудааст. Онҳо аз қабилӣ Кодекси Граждани, Кодекси меҳнати, Кодекси замин, Фармонҳои Президенти ҚТ ва дигар актҳои меъёрӣ иборат мебошанд.

Моддаи 3. Мафҳуми хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)

Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) - минбаъд хоҷагии деҳқонӣ субъекти хоҷагидорӣ мустақилест, ки фаъолияти худро бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ амалӣ гардонида, бо меҳнати шахсии як нафар ё аъзои як оила, шаҳрвандони дигар, ки маҳсулоти кишоварзиро якҷоя истеҳсол мекунанд, асос ёфта, заминаи онро қитъаи замин ва амволи дигари ба аъзои хоҷагии деҳқонӣ тааллуқдошта ташкил медиҳад.

Хоҷагии деҳқонӣ ҳамчун субъекти (раванди) мустақил метавонад фаъолияти худро бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ, яъне ҳамчун шахси воқеӣ (физикӣ) амалӣ гардонад. Асоси хоҷагии деҳқониро аъзоҳои он, замин ва амволи истеҳсоли ҷамъии аъзоҳои он ташкил медиҳад. Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар асоси ба кор бурдани амвол ва қитъаҳои замини дар истифодаи қарордошта, маҳсулоти кишоварӣ истеҳсол мекунад, онро аз нав кор карда мебарояд ва мефурӯшад.

Моддаи 4. Аъзои хоҷагии деҳқонӣ

Аъзои хоҷагии деҳқонӣ ҳамсарон, фарзандон, фарзандхондагон, волидайн ва шахсони дигар, ки якҷоя дар хоҷагии умумӣ машғули коранд, шуда метавонанд. Шахсоне, ки дар хоҷагии деҳқонӣ аз рӯи шартнома кор мекунанд, ба ҳайати хоҷагии деҳқонӣ дохил намешаванд ва муносибатҳои меҳнати онҳо бо қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат танзим дароварда мешавад.

Шахсоне аъзои хоҷагии деҳқонӣ шуда метавонанд, ки агар аъзои як оила ва ё чанд оила, ки дар якҷоягӣ машғули фаъолият бошанд. Шахсоне, ки дар асоси шартнома кор мекунанд аъзои хоҷагии деҳқонӣ шуда наметавонанд ва муносибатҳои меҳнати онҳо аз рӯи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат танзим карда мешавад. Яъне ҳуқуқи ӯҳдадорӣ онҳо нисбатан маҳдуд аст.

Моддаи 5. Хоҷагии деҳқонӣ ҳамчун шакли хоҷагидорӣ

Хоҷагии деҳқонӣ дар баробари ташкилотҳои тиҷоратӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ҷузъи баробарҳуқуқи системаи иқтисодӣ мебошад. Ҳамаи амалиёти хоҷагии он мувофиқи созиши тарафайн аз рӯи ҳисоббаробаркунии нақдию ғайринақдӣ сурат мегирад.

Хоҷагии деҳқонӣ сохтор ва тарзи истехсолотро бо назардошти манфиатҳояш мустақилона муайян мекунад ва метавонад ба ҳаргуна навъи фаъолият, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст, машғул шавад.

Дахлат ба фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ аз тарафи мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори он, ба ғайр аз асосҳои пешбинишуда қонунгузорӣ манъ аст.

Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ҳамчун дигар шаклҳои хоҷагидорӣ (колхоз, совхоз, хоҷагиҳои саҳҳомӣ, кооперативию истеҳсолӣ ва ғ.) субъекти мустақил ва ҷузъи баробарҳуқуқи системаи иқтисодӣ мебошад.

Хоҷагии деҳқонӣ бо назардошти манфиатҳои худ метавонад ба ҳама гуна фаъолият, ки ба қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мухолифат (зиддият) намекунад, машғул шавад. Яъне дар замин озодона фаъолият барад.

Дахлат ба фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ аз тарафи мақомоти давлатии ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ ва шахсони мансабдори он, ки аз рӯи назардошти қонунгузорӣ пешбинӣ накарда бошад, манъ карда мешавад.

Моддаи 6. Ҳуқуқ ва шаклҳои таъкили хоҷагии деҳқонӣ

Шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои қобилияти амал аст, ҳуқуқ дорад хоҷагии деҳқонӣ таъкил кунад.

Хоҷагии деҳқонӣ дар шаклҳои зерин буда метавонад:

а) хоҷагии деҳқоние, ки ба соҳибқории инфиродӣ асос ёфтааст;

б) хоҷагии деҳқоние, ки дар он фаъолияти соҳибқорӣ дар шакли соҳибқории оилавӣ сурат мегирад ва он дар заминаи моликияти якҷоя аст;

в) хоҷагии деҳқоние, ки дар шакли ширкати оддӣ дар заминаи моликияти умумии ҳиссагӣ таъкил шудааст ва ба шартномаи фаъолияти якҷоя асос ёфтааст.

Ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қобили меҳнат аст, мувофиқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба меҳнат» ҳуқуқ дорад, ки хоҷагии деҳқонӣ таъкил диҳад. Хоҷагии деҳқонӣ метавонад дар шаклҳои соҳибқории инфиродӣ ва оилавӣ, ширкати оддӣ дар заминаи моликияти шахсӣ ва умумӣ таъкил карда шавад. Барои таъкили хоҷагии деҳқонӣ як қатор ҳуҷҷатҳо лозим аст. Намуди ҳуҷҷатҳо ва тартиби таъкили хоҷагии деҳқонӣ дар роҳнамои зерин оварда шудааст.

Роҳнамо оид ба таъсис додани хоҷагиҳои деҳқонӣ:

1. Додани ариза ба Ҳукумати ноҳия ё ин ки шаҳр;
2. Ҳукумат аризаро ба Кумитаи заминсозии ноҳия (шаҳр) пешниҳод мекунад;
3. Дида баромадани ариза аз ҷониби раиси ноҳия (шаҳр) ва ба Кумитаи заминсозии ноҳия додани супориш доир ба тайёр кардани парвандаи заминсозӣ, ки аз ҳуҷҷатҳои зерин иборат аст:
 - санад ва нақшаи қитъаи замин, ки барои таъкили хоҷагии деҳқонӣ ҷудо карда шудааст;
 - қарори заминистифодабаранда (колхоз, совхоз, меҳхоз, хоҷагии саҳомӣ, кооперативию истеҳсолӣ) дар бораи додани қитъаи замин ба хоҷагии деҳқонӣ;
 - қарори ҷамоат дар бораи таъсис додани хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ);
 - маълумотномаи Кумитаи замини ноҳия дар бораи саҳми замин;
 - пешниҳоди Кумитаи заминсозии ноҳия дар бораи аз тарафи раиси ноҳия тасдиқ намудани ҳуҷҷатҳои ҷудо кардани замин;
 - қарори раиси ноҳия (шаҳр) оиди тасдиқи ҳуҷҷатҳои заминистифодабарӣ дар бораи додани қитъаи замин ва таъсис додани хоҷагии деҳқонӣ;
4. Ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳои замин дар бораи ҷудо кардани замин ва ба кумитаи давлатии заминсозии назди Ҷумҳурии Тоҷикистон супоридани аснод ҷиҳати додани сертификати ҳуқуқи истифодабарии замин;
5. Бақайдгирии давлатии сертификати ҳуқуқи истифодабарии замин дар Кумитаи заминсозии ноҳия (шаҳр) ва ба замин истифодабаранда додани он;
6. Протокол ва нақшаи гузаронидани сарҳади заминистифодабар дар маҳал;
7. Ба қайди нозироти андози давлатӣ гирифтани ва аз қайди ИНН гузаронидани;
 - мактуби хоҷагии деҳқонӣ барои бақайдгирии қарори ҳукумат (нусха);
 - барои хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва ширкати оддӣ нусхаи шартнома дар бораи таъсиси ширкати оддӣ ё шартнома дар бораи фаъолияти шарикона;
 - протоколи маҷлиси хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ).

8. Ба қайди мақомоти омори давлатӣ дар маҳали ҷойгиршавии хоҷагӣ гузаиштан:

- мактуби хоҷагии деҳқонӣ барои бақайдгирӣ;
- қарори Ҳукумат (нусха барои шиносшавӣ);
- барои хоҷагии деҳқонӣ (фермери) ширкати оддӣ (нусхаи шартнома барои шиносшавӣ).

9. Ҷамоат ҳар як хоҷагии деҳқонӣ (фермери)-ро дар китоби хоҷагӣ, ки дар он маълумотҳои умумӣ зикр карда мешаванд, ба қайд мегирад.

Моддаи 7. Сардори хоҷагии деҳқонӣ

Сардори хоҷагии деҳқонӣ яке аз аъзои қобили меҳнати он, ки дорои донишу малакаи соҳаи кишоварзӣ мебошад ва дар соҳаи кишоварзӣ таҷрибаи кории амалӣ дорад, буда метавонад.

Сардори хоҷагии деҳқонӣ манфиатҳои онро дар муносибатҳо бо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ намояндагӣ намуда, фаъолияти хоҷагидориро ташкил менамояд.

Сарвари хоҷагии деҳқонӣ (фермери) манфиатҳои хоҷагии деҳқониро дар муносибатҳо бо корхонаҳо, ташкилотҳо, шахрвандон ва мақомотҳои давлатӣ муаррифи менамояд.

Моддаи 8. Ҳуқуқи аъзои хоҷагиҳои деҳқонӣ оиди ташкили ширкати хоҷагидорӣ ё кооперативи истеҳсолӣ дорои ваколати шахси ҳуқуқӣ

Аъзои хоҷагиҳои деҳқонӣ мутобиқи Кодекси шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи молу мулки хоҷагӣ метавонад ширкати хоҷагидорӣ ё кооперативи истеҳсолӣ дорои ваколати шахси ҳуқуқӣ аст, таъсис диҳанд.

Ширкати хоҷагидорӣ ё кооперативи истеҳсолӣ чун шахси ҳуқуқӣ ба молу мулке, ки онро, ҳамчун сахм ва дигар пардохт аъзои хоҷагиҳои деҳқонӣ додааст, инчунин молу мулке, ки дар натиҷаи фаъолияти он ва дар асосҳои дигаре, ки хилофи Қонун намебошад, ба даст оварда шудааст, дар ҳуқуқи моликияти он мебошад.

Андозҳои сахми аъзои хоҷагиҳои деҳқонӣ, ки иштирокчиҳои ширкати хоҷагидорӣ ё узви кооперативи истеҳсолӣ мебошанд, бо назардошти сахми онҳо дар доираи ҳуқуқи моликияти умумӣ ба молу мулки хоҷагии деҳқонӣ тибқи тартиби пешбиниамудаи Кодекси шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад.

Роҳнамо оид ба таъсис додани хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар шакли кооперативҳои истеҳсолӣ, ширкатҳои хоҷагидор ва ассотсиатсияҳои онҳо:

- 1. Додани ариза ба Ҳукумати ноҳия ё ин ки шаҳр;*
- 2. Ҳукумат аризаро ба Кумитаи заминсозии ноҳия (шаҳр) пешниҳод мекунад;*
- 3. Кумита баъди дида баромадан ва интиҳоби қитъаи замин ба ҳукумати ноҳия пешниҳодот пешкаш менамояд;*
- 4. Ҳукумат қароре қабул мекунад, ки дар он қоидаҳои асосии ташаққулёбӣ ва имтиёзҳо барои хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ифода ёфтаанд.*
- 5. Кумитаи заминсозӣ сертификати ҳуқуқи умрбодии меросиро ба соҳиби қитъаи замин медиҳад;*
- 6. Гузаронидани маҷлиси умумӣ, тасдиқи оиннома, шартномаи муассисӣ, роҳбарони кооперативи-истеҳсолӣ, намунаи муҳр ва штамп;*
- 7. Пешниҳоди ҳамаи ҳуҷҷатҳо ба идораи адлия барои гирифтани санади экспертизаи ҳуқуқӣ ;*
- 8. Пешниҳоди ҳамаи ҳуҷҷатҳо ба кумитаи агентии давлатии сиёсати зидди монополӣ ва дастгирии соҳибкорон дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти он дар вилоятҳо барои гирифтани санади экспертизаи ҳуқуқӣ;*
- 9. Ба қайд гирифтани кооперативи-истеҳсолӣ ва гирифтани шартномаи бақайдгирӣ, дар нотариус тасдиқ намудани нусхаи ҳамаи ҳуҷҷатҳо.*
- 10. Бақайдгирӣ дар идораи омили вилоятӣ, ноҳиявӣ ё шаҳрӣ (гирифтани кодҳо):*
 - мактуб;*
 - нусхаи оиннома, шартномаи муассисӣ (барои шиносӣ);*
 - нусхаи шаҳодатнома (барои шиносӣ).*
- 11. Дар идораи омили шаҳр ё ноҳия ба қайд гирифтани:*
 - мактуб;*
 - нусхаи оиннома, шартномаи муассисӣ (барои шиносӣ);*
 - нусхаи шаҳодатнома.*
- 12. Бақайдгирӣ ва гирифтани иҷозатнома аз ҳукумат барои тайёр кардани муҳр ва штампӣ кунҷӣ аз рӯи эскиз:*
 - нусхаи оиннома ва шартномаи муассисӣ;*
 - нусхаи шаҳодатнома;*

- эскизи муҳр ва штамп кунҷӣ;
 - варақаи шахсӣ бо сураат ба роҳбар.
13. Гирифтани иҷозатнома аз УҚД барои тайёр кардани муҳр ва штамп кунҷӣ аз рӯи эскиз:
- мактуб-иҷозатнома аз ҳукумат барои тайёр кардани муҳр;
 - эскизи муҳр ва штамп кунҷӣ.
14. Дар матбаа тайёр кардани муҳр ва штамп кунҷӣ.
15. Сураатҳисоб кушодан:
- карточкаи идораи омили шахру ноҳия;
 - нусхаи оиннома ва шартномаи муассисӣ (дар идораи нотариали тасдиқ карда шуда);
 - фармон оид ба таъиноти роҳбар ва сармуҳосиб.
16. Бақайдгузорӣ дар нозироти андози давлатӣ:
- қарори ҳукумат (нусха);
 - нусхаи оиннома ва шартномаи муассисӣ (дар идораи нотариали тасдиқ карда шуда);
 - карточкаи идораи омили шахру ноҳия (нусха);
 - протоколи маҷлис.
17. Дар фонди ҳифзи иҷтимоӣ ба қайд гирифтани:
- нусхаи оиннома ва шартномаи муассисавӣ;
 - нусхаи шаҳодатнома.
18. Дар ҳолатҳои зарурӣ кушодани ҳисоби арзӣ дар бонк:
- нусхаи оиннома ва шартномаи муассисавӣ;
 - протоколи маҷлис;
 - фармони таъини роҳбар ва сармуҳосиб;
 - нусхаи шаҳодатнома.
19. Ҷамоат ҳар як хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ), ширкати хоҷагидорӣ, кооперативи истеҳсолиро дар китоби хоҷагӣ, ки дар маълумотҳои асоси дар он ифода ёфтааст, ба қайд мегирад.
- Ҳангоми ба қайд гирифтани асосиатсияи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ҳамаи тадбирҳоро аз нуқтаи 6 то 17 ифода ёфтааро аз нав тақрир кардан лозим аст.

Моддаи 9. Мутобиқсозии фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ

Мутобиқсозии фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ ва пешбурди сиёсати давлатӣ ҷиҳати инкишофи пешрафти илмию техники, сармоягузорӣ ва ояндабинӣ дар ин соҳа аз тарафи мақомоти ваколатдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

Моддаи 10. Шартҳои додани қитъаи замин

Қитъаи замин бо мақсади ташкили хоҷагии деҳқонӣ ба истифодаи меросии якумра дар асоси аризаи шаҳрванд аз тарафи мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) мувофиқи салоҳияти он, ки дар Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, дода мешавад. Хоҷагии деҳқонӣ метавонад барои мақсадҳои истеҳсоли ба таври иловагӣ қитъаи заминро ба иҷора гирад.

Чун қоида, қитъаи замин яклухт дода мешавад.

Хароҷоти тартиб додани ҳуҷҷатҳои кадастрии замин, таҳқиқи агрокимиявӣ ва экологии хок аз ҳисоби маблағҳои буҷети дахлдор пардохта мешавад. Инчунин заминистифодабаранда метавонад корҳои мазкурро мустақилона фармоиш дода, бо маблағ таъмин намояд. Хароҷоти ҷудо карда додани замин ва ба расмиятдарории сертификати ҳуқуқи истифодаи замин аз ҳисоби хоҷагии деҳқонӣ сурат мегирад.

Ҳангоми ташкил намудани хоҷагии деҳқонӣ дар қаламраве, ки дар он иншоотҳои истеҳсоли ва иҷтимоию маишӣ вучуд надоранд, ободии ибтидоии он, сохтмони роҳҳои хати интиқоли барқ, таъминоти об, воситаҳои алоқа ва мелиоратсияи заминҳоро давлат ба ӯҳда мегирад.

Яъне дар сурати самаранок истифода бурдани замин, он ба хоҷагии деҳқонӣ якумра мемонад ва ба фарзандон ҳамчун мерос мегузарад.

Инчунин дар сурати кофӣ будани қувваи корӣ ва дигар захираҳои зарурӣ хоҷагии деҳқонӣ метавонад ба таври илова қитъаи заминро ба иҷора гирад.

Барои муайян намудани нишондиҳандаҳои сифати замин ва сохтани кадастри он маблағ аз ҳисоби буҷети давлат сарф карда мешавад.

Масъалаи ба расмият даровардани замин ба номи хоҷагии деҳқонӣ ва гирифтани сертификат аз ҳисоби хоҷагии деҳқонӣ хароҷот карда мешавад.

Дар ҳолатҳое, ки хоҷагии деҳқонӣ дар заминҳои нав ташкил карда мешавад, ки дар он роҳ, таъмини хати барқ, воситаҳои алоқа ва иншоотҳои мелиоратсия вучуд надоранд, ташкил ва сохтмони онҳо аз ҳисоби давлат гузаронида мешаванд.

Моддаи 11. Меъёри додани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ

Қитъаи замин ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истифодаи мероси якумра барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ бо меъёрҳои зерин дода мешавад:

а) заминҳои ташкилотҳои кишоварзӣ бо меъёри миёнаи саҳми замин дар ин ташкилот ба ҳар як аъзо, ки ҳуқуқи саҳми замин дорад;

б) аз заминҳои фонди махсус ба меъёри миёнаи ноҳиявии (шаҳрии) саҳми замин ба ҳар як аъзои қобили меҳнат, ки хоҳиши ташкил кардани хоҷагии деҳқонӣ дорад.

Яъне меъёри додани замин барои ташкил намудани хоҷагии деҳқонӣ вобаста аст:

- аз ҳаҷми умумии замини ташкилот (колхоз, совхоз, корхонаҳои байнихоҷагӣ, хоҷагиҳои саҳомӣ, кооперативию истеҳсоли ва ғайра) ва шумораи аъзоҳои он, ки саҳми заминро доранд;

- ҳаҷми умумии фонди махсуси замини ноҳиявӣ (шаҳрӣ) ва шумораи дар ҳамин ноҳия ва шаҳр хоҳишмандоне, ки қобили меҳнат ва хоҳиши ташкили хоҷагии деҳқониро доранд.

Яъне, меъёри замини хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аъзоҳои он дар вилоятҳо, ноҳияҳо ва шаҳрҳои қаламрави Ҷумҳурии гуногунанд.

Моддаи 12. Тартиби ташкили фонди махсуси замин барои ташкил кардани хоҷагии деҳқонӣ

Барои ташкил кардани хоҷагии деҳқонӣ мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) фонди махсуси заминро аз ҳисоби заминҳои зайл ташкил менамояд:

а) заминҳое, ки аз истифода баромадаанд ё заминҳои камарзиш гузаронида шудаанд;

б) заминҳои захиравӣ;

в) заминҳои ҳамаи категорияҳо, ки аз рӯи мақсади муайян истифода бурда нашудаанд;

г) заминҳои барои истеҳсоли кишоварзӣ додашуда, ки дар муддати як сол истифода бурда нашудаанд, инчунин заминҳои барои мақсадҳои ғайрикишоварзӣ додашуда, ки дар муддати ду сол истифода нашудаанд;

д) заминҳои ташкилотҳои хоҷагии ҷангал, ки аз дарахту бутазор ҳолӣ ҳастанд ва барои истифода дар истеҳсолоти кишоварзӣ мувофиқанд;

е) заминҳои ташкилотҳои кишоварзие, ки самаранок истифода намешаванд;

ё) заминҳои хоҷагии деҳқоние, ки ғайриқаблӣ қатъ гардидааст;

ж) заминҳои навазхудокардашуда.

Қитъаҳои замини ошкоршуда ва ба фонди махсус дохил кардашуда бо қарори мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ гирифта мешаванд. Розигии заминистифодабарандагон барои гирифтани ин заминҳо талаб карда намешавад.

Хоҷагии деҳқониро дар заминҳои ба хоҷагиҳои тухмпарварӣ, ниҳолпарварӣ, зотпарварӣ, муассисаҳои тадқиқотӣ, илмӣ-истеҳсолӣ, таълимӣ, таҷрибавӣ, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, мактабҳои таълими ҳамагонӣ вобасташуда, инчунин дар заминҳои фонди давлатии об ташкил кардан мумкин нест.

Дар ҳар як ноҳия (шаҳр) фонди махсуси заминҳо барои ташкил намудани хоҷагии деҳқонӣ вуҷуд дорад. Он аз заминҳое, ки бо сабабҳои гуногун аз истифода барномадааст ё қамарзӣ аст, захиравӣ, замини истеҳсолоте, ки дар муҳлати як сол ё ғайрикишоварзӣ, ки дар муҳлати ду сол, заминҳои ҳамаи категорияҳо, ки самаранок ва мувофиқи мақсад истифода нашудааст, заминҳои хоҷагии ҷангал, ки барои истеҳсолоти кишоварзӣ мувофиқанд, заминҳои хоҷагии деҳқонӣ, ки ғайриқаблӣ қатъ гардидааст ва заминҳои навазхудокардашуда ташкил карда мешавад ва барои ин гирифтани розигии заминистифодабарандагон лозим нест.

Дар асоси Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминҳои хоҷагиҳои тухмпарварӣ, ниҳолпарварӣ, зотпарварӣ, таҷрибавӣ, таълимӣ, омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ ташкил намудани хоҷагии деҳқонӣ мумкин нест. Дар чунин хоҷагиҳо фонди махсуси замин вуҷуд надорад.

Моддаи 13. Муқаррар намудани ҳуқуқи истифодаи замин ба хоҷагии деҳқонӣ

Ҳуқуқи истифодаи замин бо сертификати ҳуқуқи истифодаи замин, ки ба номи сардори хоҷагии деҳқонӣ мутобиқи тартиби муайянкардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешавад, тасдиқ мегардад. Истифодаи замин танҳо дар сурати доштани сертификат мумкин аст.

Хукуқи иҷораи замин бо шартномаи басташудаи тарафайн муайян мегардад.

Яъне, барои фаъолияти қонунӣ ҳар як хоҷагии деҳқонӣ сари вақт сертификати ҳуқуқиро ғирад ва барои иҷора гирифтани замин шартнома банданд.

Моддаи 14. Тартиби додани қитъаи замин аз заминҳои фонди махсус барои таъкил кардани хоҷагии деҳқонӣ

Шаҳрвандоне, ки хоҳиши таъкил кардани хоҷагии деҳқониро доранд, аз ҷумла онҳое, ки аз дигар ноҳияҳо (шаҳрҳо) барои зиндагии доимӣ кӯчида меоянд, барои гирифтани қитъаи замин ба мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳиявӣ (шаҳрӣ) маҳалли воқеъшавии қитъаи замин ариза дода, дар он далелҳои заруриро меоваранд.

Дар ариза мақсади истифодаи қитъаи замини тақозошаванда, андозӣ пешниҳодшаванда ва маҳалли воқеъшавии қобили меҳнат зикр мегардад.

Мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) дар муддати як моҳ баъди додани ариза дар бораи додани қитъаи замин қарор қабул мекунад.

Дар ҳолати риоя накардани мӯҳлати қабули қарор ё пинҳон намудани маълумот дар бораи вучуд доштани фонди махсуси замин шахсони мансабдор мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Даво аз рӯи қарори мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) дар бораи надодани қитъаи замин аз тарафи суд дида баромада мешавад.

Яъне, ҳар як шаҳрванд, ки хоҳиши таъкил намудани хоҷагии деҳқониро дорад, ҳатто он шахсоне, ки аз дигар минтақаҳо барои истиқомати доимӣ кӯчида омадаанд, ҳуқуқ доранд, ки аз ҳисоби заминҳои фонди махсус соҳиби замин шаванд.

Тартиби гирифтани замин чунин аст: шаҳрванд ба мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия оиди гирифтани замин ариза медиҳад. Мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия бошанд дар мӯҳлати як моҳ баъди додани ариза дар бораи додани қитъаи замин барои таъкили хоҷагии деҳқонӣ қарор қабул мекунад.

Қоидаи таъкил намудани хоҷагии деҳқонӣ дар эъзоҳоти моддаи 6 Қонуни мазкур оварда шудааст.

Моддаи 15. Ташкили хоҷагии деҳқонӣ аз ҳисоби заминҳои хоҷагиҳои давлатӣ ва дигар намудҳои хоҷагидорӣ

Заминҳои хоҷагиҳои давлатӣ ва дигар намудҳои хоҷагидорӣ (ғайр аз заминҳои дар сарсатри 3, моддаи 12 нишондодашуда) дар байни аъзои доимии он, инчунин бо қарори маҷлиси умумии онҳо ба рӯйхати саҳмдорон дохил кардани дигар шаҳрвандон бо тариқи саҳмдорӣ ба ҳиссаи муайяни замин, ки ҳуқуқи ҳар як шаҳрвандро таъмин менамояд ва вобаста ба шароити маҳал, ҷойгиршавии захираҳои замин, маҳалҳои аҳолинишин ва дигар омилҳо шартан тақсим карда мешавад.

Андозаи саҳми заминро кумитаҳои заминсозии ноҳия (шаҳр) муқаррар намуда, ҳукумати ноҳия (шаҳр) онро тасдиқ менамояд.

Заминҳои хоҷагиҳои давлатӣ ва дигар намудҳои хоҷагидорӣ (ба ғайр аз заминҳои, ки дар сарсатри 3, моддаи 12 нишон додашуда) дар ҳолатҳои лозима байни аъзоёни доимии он шартан тақсим карда мешавад. Инчунин бо қарори маҷлиси умумии аъзоёни корхона ба шаҳрванди дигар низ аъзои доимӣ хоҷагӣ нестанд, бо назардошти шароити маҳал, ҷойгиршавии захираҳои замин, маҳалли аҳолинишин ба тариқи саҳмдорӣ ба ҳиссаи муайяни замин тақсим карда дода мешавад. Андозаи замин барои ҳар як ноҳия (шаҳр) гуногунанд ва онро дар асоси пешниҳоди кумитаи замин ҳукумати ноҳия тасдиқ менамояд.

Моддаи 16. Бақайдгирии давлатии хоҷагии деҳқонӣ

Хоҷагии деҳқонӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз гирифтани сертификати ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин дар мақомоти давлатии андози маҳалли воқеъшудаи хоҷагӣ ба қайд гирифта шуда, омили давлатии маҳаллӣ онро ба ҳисоб мегирад.

Ширкати хоҷагидорӣ ва кооперативи истеҳсоли, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил шудаанд, пас аз гирифтани сертификати ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин дар мақомоти адлияи маҳалли воқеъшудашон ба қайди давлатӣ гирифта шуда, омили давлатии маҳаллӣ онро ба ҳисоб мегирад.

Ҷамоати деҳот (шаҳрак) ҳар як хоҷагии деҳқонӣ, ширкати хоҷагидорӣ ва кооперативи истеҳсолиро дар дафтари хоҷагӣ ба ҳисоб мегирад ва дар он маълумотҳои асосиро оиди онҳо қайд менамояд.

Яъне хоҷагии деҳқонии навташкил на танҳо дар Ҳукумати ноҳия (шаҳр) ва мақомоти заминченкунӣ ба қайд гирифта

мешаванд, балки дар мақомоти давлатии андози маҳаллӣ воқеъшудаи хоҷагӣ ва мақомоти омор ба қайд гирифта мешавад.

Агар ширкати хоҷагидорӣ ё кооперативи истехсолӣ, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкил шуда бошанд, пас аз гирифтани сертификати ҳуқуқи истифодаи замин дар мақомоти адлияи маҳалли воқеъшудаи он ба қайди давлатӣ гирифта мешаванд ва омори давлатӣ-маҳаллӣ онро ба ҳисоб мегирад.

Ҷамоати деҳот (шаҳрак) ҳар як хоҷагии деҳқонӣ, ширкати хоҷагидорӣ ва кооперативи истехсолиро дар дафтари хоҷагӣ ба қайд мегирад.

Моддаи 17. Ҳуқуқи хоҷагии деҳқонӣ ва аъзои он

Хоҷагии деҳқонӣ ва аъзои он ҳуқуқ доранд:

- а) дар замин мустақилона хоҷагидорӣ намоянд;
- б) қитъаи замин ё як қисми онро дар мавриди муваққатан қобилияти меҳнатиро аз даст додан, даъват ба хизмати ҳақиқии ҳарбӣ ба сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳ, таҳсил ва дигар мавридҳои муайяннамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иҷора диҳанд;
- в) дар мавриди аз тарафи давлат гирифтани қитъаи замин ҷуброни пурраи хароҷоти бардоштани ҳосилхезии замин ва зарар, аз ҷумла фоидаи аз даст додашударо гиранд;
- г) соҳиби маҳсулоти истехсолшуда ва даромад аз фурӯши он бошанд, ҳиссаи худро талаб намоянд;
- д) аз истифодаи замин ихтиёрӣ даст кашанд;
- е) сарфи назар аз ризоияти дигар аъзои хоҷагии деҳқонӣ мувофиқи саҳми худ аз ҳайати хоҷагии деҳқони бароянд;
- ё) аз канданиҳои фойданоки маъмул (реғ, шағал, гил, санг, манбаҳои об) ва дигар ҳосиятҳои фойданоки қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ ба таври муқарраргардида истифода баранд;
- ж) харидан, ба иҷора гирифтани ё муваққатан истифода бурдани амволи ташкилотҳо ва шахрвандони алоҳидаро доранд;
- з) барои амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ шартномаҳо банданд;
- и) дар мавриди беш аз як гектар будани масоҳати қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ дар масоҳати на бештар аз 0,03 гектар бинои ёрирасон созанд;
- к) аз дигар ҳуқуқҳои пешбиниамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода баранд.

Шикор, шикори моҳӣ, чамъоварии меваҳо, аз он чумла чормағз, алафҳои табобатӣ, меваҳои буттагӣ, дигар маҳсулоти табиат ё ғаъолияти дигар дар қитъаи замин, ки ба хоҷагии деҳқонӣ вобаста карда шудааст, танҳо бо розигии сардори хоҷагии деҳқонӣ ва ё дар асоси шартномаи тарафайн мумкин аст.

Агар дар қитъаи замин иморатҳо, дарахтони бисёрсола ё дигар иншоотҳои, ки ба ҷои дигар интиқол додани онҳо имконнопазир аст, вуҷуд дошта бошанд, хоҷагии деҳқонӣ ба заминистифодабарандаи қаблӣ қиммати боқимондари талофӣ мекунад. Агар тарафҳо оиди тартиби дигаре мувофиқат накунад, баъд аз ин иншоотҳои мазкур ба истифодаи хоҷагии деҳқонӣ мегузаранд.

Моддаи 18. Ёхдадориҳои хоҷагии деҳқонӣ ва аъзои он

Хоҷагии деҳқонӣ ва аъзои он, ки саҳми замини худро доранд, ёхдадоранд:

а) мутобиқи таъиноти мақсаднок заминро самарабахш истифода наояд, ҳосилхезии онро баланд бардоранд, оиди муҳофизати замин, ҷангал, об маҷмӯи тадбирҳо андешанд ва ҳангоми ғаъолияти хоҷагидориашон ба бад шудани вазъияти экологӣ роҳ надиханд;

б) пардохти истифодаи қитъаи замин ва дигар намудҳои андозро дар вақташ супоранд;

в) барои самаранок истифода бурдани замин, баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ саҳмгузор бошанд, маълумотҳои муқаррарнамудаи қонунро дар бораи ғаъолияти худ ва истифодаи замин сари вақт ба мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) пешниҳод наоянд;

г) мувофиқи тибқи муқарраршуда зарари пастшудани ҳосилхезии заминро, ки бо гуноҳи заминистифодабаранда рӯй додааст, талофӣ кунанд;

д) ёхдадориҳои шартномавӣ ва интизоми қарзӣю кредитӣ ҳисоббаробаркуниро риоя наоянд;

е) ҳуқуқи дигар заминистифодабарандагонро вайрон накунад.

Моддаи 19. Ба мерос гузаштани амвол ва ҳуқуқи истифодаи замини аъзои хоҷагии деҳқонӣ

Амвол ва ҳуқуқи истифодаи замини аъзои хоҷагии деҳқонӣ бо тартиби пешбиниамудаи Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мерос мегузарад.

*Яъне мувофиқи Кодекси шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон амволи хоҷагии деҳқонӣ ва ҳуқуқи истифодаи замини аъзои он ба мерос мегузарад. Ин сана дар **Кодекси Замини ҚТ** ҳам оварда шудааст.*

Кодекси Замини ҚТ. Моддаи 12. Истифодаи мероси якумра

Ба истифодаи мероси якумра замин ба ашхоси воқеӣ ва коллективҳои шахрвандон барои ташикили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва касбҳои анъанавии мардумӣ дода мешавад. Қитъаҳои замин, ки ба онҳо, ҳуқуқи истифодаи меросии якумра дода шудаанд, ҳангоми маълум гаштани мерос бояд аз нав ба қайд гирифта шаванд.

Моддаи 20. Фаъолияти молиявии хоҷагии деҳқонӣ

Маблағи хоҷагии деҳқонӣ аз ҳисоби даромад аз фурӯши маҳсулот (қору хизматрасонӣ), қарзу кредитҳо, маблағҷудокуниҳои буҷетӣ, хайрияҳо ва дигар даромадҳо ташикил мегардад.

Фаъолияти молиявии хоҷагии деҳқонӣ ба воситаи суратҳисоби бонкӣ ва дигар суратҳисобҳо, аз ҷумла суратҳисоби асбӯрӣ ва ба амал баровардани тамоми навъҳои муомилоти муҳосибавӣ, қарзию кредитӣ ва кассавӣ суръат мегирад.

Баровардани маблағҳо ва суратҳисоби бонкии хоҷагии деҳқонӣ танҳо бо розигии хоҷагии деҳқонӣ ё бо қарори суд сурат мегирад.

Асоси ҳисоботи молиявӣ ҳисоботи солонаи хоҷагии деҳқонӣ мебошад.

Моддаи 21. Гирифтани кредит аз ҷониби хоҷагии деҳқонӣ

Хоҷагии деҳқонӣ метавонад аз кредити додаи ҳамаи намуди бонкҳо дар асоси шартномаҳое, ки шартҳои кредитдиҳиро муайян мекунанд, истифода барад.

Баргардонидани кредити гирифтаи хоҷагии деҳқонӣ бо гарав ё дигар намудҳои ўҳдадорӣ таъмин карда мешавад.

Ҳар як хоҷагии деҳқонӣ бо мақсади зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ метавонад аз ҳама намуди бонкҳо (давлатию тиҷоратӣ) дар асоси шартномаи қабулкардашуда қарзҳо гиранд.

Баргардонидани қарзи гирифтаи хоҷагии деҳқонӣ бо гарав ё дигар намуди ўҳдадорӣ таъмин карда мешавад. Ғайр аз бонкҳо, хоҷагҳои деҳқонӣ метавонад кредитро аз ташикilotҳои байналхалқӣ ва гайридавлатии, ки фаъолиятшон ба ҳамин кор равона карда шудааст, гирифта метавонанд. Шумораи ин

ташкilotҳо зиёда аз 30-ро ташикл менамояд ва дар тамоми ноҳияҳои мамлакат ҷойгир шудаанд.

Мисол: (Ассотсиатсияи Занҳои Корчаллон, Фонди Тараққиёт, Ориён, АСТЕД, Ситораи Наҷот, Каунтерпарт Консорсиум, Milenium ва ғайра).

Моддаи 22. Меҳнат дар хоҷагии деҳқонӣ

Меҳнат дар хоҷагии деҳқонӣ асосан бо қувваи аъзои ҳуди хоҷагӣ сурут мегирад.

Иҷрои корҳо бо ҷалби шаҳрвандони дигаре, ки аз рӯи шартнома кор мекунанд, бо меъёрҳои қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда мешаванд.

Пардохти музди меҳнати шаҳрвандоне, ки дар бораи истифодаи меҳнаташон шартнома бастаанд, ба тартиби хароҷотҳои ҷорӣ дохил карда шуда, дар навбати аввал ба амалбароварда мешавад. Он аз натиҷаҳои кори хоҷагии деҳқонӣ вобаста нест, агар дар ин бобат шартномаи махсус вуҷуд нашошта бошад.

Аъзои хоҷагии деҳқонӣ ва шаҳрвандоне, ки ба тариқи шартномавӣ дар хоҷагии деҳқонӣ барои иҷрои корҳо ҷалб карда мешаванд, аз ҳамаи ҳуқуқҳои дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбиниғардида истифода мебаранд.

Моддаи 23. Баҳисобғирӣ ва ҳисобот дар хоҷагии деҳқонӣ

Хоҷагии деҳқонӣ натиҷаҳои қорашро ба ҳисоб мегирад.

Хоҷагии деҳқонӣ ва ассотсиатсияҳои хоҷағиҳои деҳқонӣ ўҳдадоранд дар бораи ғаъолияти худ ба мақомоти омили давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи тартиби муқаррарғардида ҳисобот диҳанд.

Моддаи 24. Суғуртаи амволи хоҷагии деҳқонӣ ва ассотсиатсияи хоҷағиҳои деҳқонӣ

Суғуртаи амволи (зироатҳои кишоварзӣ, қорво, воситаҳои асосӣ ва дигар амвол) хоҷагии деҳқонӣ ва ассотсиатсияи онҳо мувофиқи қонунгузории шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғурта» ба роҳ монда мешавад.

Моддаи 25. Суғуртаи иҷтимоии давлатӣ ва таъминоти иҷтимоии аъзои хоҷагии деҳқонӣ

Аъзои хоҷагии деҳқонӣ дар асосҳои баробар воҷиби суғуртаи иҷтимоии давлатӣ мебошад. Ҳаққи узвияти суғуртавӣ аз тамоми маблағи музди меҳнати аъзои хоҷагии деҳқонӣ пардохта мешавад. Аз даромадҳо хароҷоти амалии хоҷагӣ, ки ба тараққиёти хоҷагии деҳқонӣ вобастаанд, бароварда мешавад.

Аъзои хоҷагии деҳқонӣ мутобиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи ба нафақа баромадан дорад. Дар ин маврид тамоми муддати дар хоҷагии деҳқонӣ кор карданаш ба собиқаи умумии кори он дохил карда мешавад.

Аъзои хоҷагии деҳқонӣ ҳангоми муваққатан гум кардани қобилияти меҳнатӣ бо ёрдампулии яквқта ва дигар имтиёзҳои пешбинигардида мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда мешавад.

Давраи дар хоҷагии деҳқонӣ кор кардани аъзои хоҷагӣ ва шаҳрвандоне, ки дар бораи истифодаи меҳнаташон шартнома бастаанд, дар асоси сабт дар дафтарчаи меҳнатӣ ва ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи пардохти ҳаққи узвияти суғуртаи иҷтимоӣ ба собиқаи умумӣ ва бефосилаи кораш дохил карда мешавад.

Ҷаъолияти меҳнати аъзои хоҷагии деҳқонӣ ва шаҳрвандоне, ки дар бораи истифодаи меҳнаташон шартнома бастаанд, аз тарафи хоҷагии деҳқонӣ мустақилона ба ҳисоб гирифта мешавад.

Хоҷагии деҳқонӣ барои зарари расондаи аъзои он ба шаҳрвандоне, ки дар бораи истифодаи меҳнаташон шартнома бастаанд, барои маъҷубӣ ва дигар зарар ба саломатӣ, ки ба иҷрои супоришҳои меҳнаташон вобастаанд, масъулияти моддӣ дорад.

Моддаи 26. Дастгирии давлатии хоҷагии деҳқонӣ

Хоҷагии деҳқонӣ имтиёзҳои зайл дорад:

а) бақайдгирии давлатии хоҷагии деҳқонӣ хусусияти озод дошта барои бақайдгирӣ маблағ пардохта намешавад;

б) бо тартиб ва шартҳои пешбиниамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз пардохти пайвастунии иқтидорҳои қувваи барқ, обрасонӣ (бе ба кор бурдани иншоот ё дастгоҳҳои техникаӣ) озод мебошад;

в) дар бонкҳои тиҷоратӣ бе пардохт суратҳисоб кушояд;

г) аз бонкҳои тиҷоратӣ кредитҳои имтиёзнок гирад;

д) аз ҳуқуқи афзалиятнок ҳангоми ҷойгиронии супоришҳо барои эҳтиёҷи давлатӣ истифода барад;

е) аз ҳисоби маблағҳои барои дастгирии соҳибкории хурд ҷудошуда такмили ихтисос ва кадрҳо тайёр намояд;

ё) аз дигар имтиёзҳои пешбиниамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода барад.

Моддаи 27. Андозбандии хоҷагии деҳқонӣ

Андозбандии хоҷагии деҳқонӣ мутобиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда мешавад.

Андози замин дар Моддаи 33 Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин оварда шудааст.

Андози замин ва иҷорапулии заминҳои кишоварзӣ вобаста ба сифату ҷойгиршавии қитъаи замин бо дар назардошти арзиши кадастриаш муайян карда мешавад.

Меъёри барои истифодаи дигар навъҳои замин бо дарназардошти ҷойгиршавии онҳо, хусусияти истифодабарӣ, ҷихатҳои экологӣ ва иқтимоию иқтисодияшон муайян карда мешавад.

Асоси ҳисоб кардани меъёри андозу иҷорапулии замин нархи арзиши 1 гектар мебошад, аз ҷониби Кумитаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд. Он устувор буда, дар сурати аз нав дида баромадани нарху тарифҳои маҳсулоти саноату кишоварзӣ ва аниқ кардани маводи кадастри давлатии замин тағйир ёфта метавонад.

Имрӯз **хоҷагиҳои деҳқонӣ** 10 намууди андоз месупоранд, ки 8-и он ҷумҳуриявӣ ва 2-и он ноҳиявӣ (шаҳрӣ) ҳисобида мешаванд. Барои осон гардонидани андозбандии **хоҷагиҳои деҳқонӣ** бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (с. 2003) дар 4 ноҳия санҷиши андозбандии ягона гузаронидашуда истодааст, ки аз натиҷаи он тағйиротҳои лозимаи андоз пешбинӣ карда мешавад. Андозбандии ягона бояд аз аввали соли 2005 дар қаламрави Ҷумҳури чорӣ карда мешавад.

Моддаи 28. Мафҳум ва ташкили ассотсиатсияи хоҷагиҳои деҳқонӣ

Ассотсиатсия бо роҳи ихтиёри муттаҳид шудани хоҷагиҳои деҳқонии мустақил ташкил карда мешавад. Ассотсиатсия дар асоси шартномаи таъсиснамоӣ ва оинномаи тасдиқнамудаи иштирокчиёнаш амал намуда, шахси ҳуқуқӣ мебошад ва дар мақомоти адлияи маҳалли воқеъшудаи он ба қайд гирифта мешавад.

Хоҷагиҳои деҳқоние, ки ба ҳайати ассотсиатсия дохил мешаванд, мустақилият, ҳуқуқи истифодаи заминро нигоҳ медоранд ва амали ҳамин Қонун ба онҳо паҳн мешавад.

Амалҳои маҷбуран ба ассотсиатсия дохил кардани хоҷагиҳои деҳқонӣ манъ аст.

Ташкили ассотсиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ як қатор афзалиятҳоро дорад. Масалан, дар натиҷаи тақсим кардани заминҳои колхоз, совхоз ва гайраҳо барои ташкил намудани хоҷагиҳои деҳқонӣ як қатор соҳаҳои ёрирасонӣ аз байн мераванд –

парки трактору мошинҳо, обёрирасонӣ, барқистифодабарӣ, фурӯши маҳсулот ва ғайраҳо. Дар замони ҳозира ҳар як ҳоҷагии деҳқонӣ дар танҳои ин структураҳои ёрирасониро ташиқ кардан наметавонад. Барои ҳамин ташиқ намудани ассотсиатсияҳо зарур аст. Ба ғайр аз ин, ассотсиатсияҳо ҳуқуқи ҳоҷагии деҳқониро дар мақомоти лозима ҳимоя менамоянд, иҷроии як қатор корҳои ташиқию истеҳсолотиро ба ӯҳда мегиранд.

Моддаи 29. Идора кардани ассотсиатсияи ҳоҷагии деҳқонӣ

Мақоми олии идораи ассотсиатсияи ҳоҷагии деҳқонӣ маҷлиси умумии иштирокчиёни он мебошад.

Вазифаҳои иҷроиявӣ ва ҳамроҳсозии фаъолияти ассотсиатсияи ҳоҷагии деҳқониро шӯрои ассотсиатсия ба амал мебарорад, ки онро раис роҳбарӣ менамояд.

Шӯрои ассотсиатсияро маҷлиси умумии иштирокчиёни он интихоб мекунад.

Моддаи 30. Фаъолияти истеҳсолии молиявӣ ва ҳоҷагидорӣи ассотсиатсияи ҳоҷагии деҳқонӣ

Барои ба амал баровардани мақсад ва вазифаҳои худ ассотсиатсияи ҳоҷагии деҳқонӣ ҳуқуқ дорад:

а) амалҳои умумии дар байни иштирокчиёнаш мувофиқшударо дар соҳаи тиҷорат, молия, қарзу кредит, тараққиёти техникаи анҷом диҳад;

б) бо роҳи маблағҷудокунии ихтиёрӣ захираҳои молиявӣ ва моддӣ ташиқ кунад, вазифаҳои истеҳсолии ҳоҷагиро мутамарказ намояд;

в) бо ёрии нархҳои ҳисобӣ, тарифҳо ва нархгузориҳо муносибати байни иштирокчиёни онро танзим намояд.

Ассотсиатсияи ҳоҷагии деҳқонӣ оиди ӯҳдадорӣҳои иштирокчиёнаш ва иштирокчиён оиди ӯҳдадорӣҳои ассотсиатсия масъул намебошанд, ба истиснои мавридҳои, ки ассотсиатсия кафолатро ба зимма мегирад.

Тартиби хориҷшавӣ аз ассотсиатсия ва барҳамдиҳии ассотсиатсияро оиннома муайян мекунад.

Асосҳои ҳуқуқии ташиқ намудани ассотсиатсияҳо дар Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шудааст.

Моддаи 133. Иттиҳодияҳои шахсони ҳуқуқӣ (ассотсиатсияҳо ва иттифоқҳо)

1. Ташилотҳои тиҷоратӣ бо мақсади ҳамоҳангсозии фаъолияти соҳибкоронашон, инчунин намояндагӣ ва ҳифзи манфиатҳои умумии амволӣ метавонанд тибқи шартнома байни худ иттиҳодияҳоро дар шакли ассотсиатсияҳо (иттиҳодияҳо) таъсис диҳанд, ки онҳо ташилотҳои гайритиҷоратӣ мебошанд.

Агар бо қарори иштирокчиён ба зиммаи ассотсиатсия (иттиҳодия) фаъолияти соҳибкорӣ гузошта шавад, чунин ассотсиатсия (иттиҳодия) бояд бо тартиби пешбинишудаи ҳамин Кодекс ба ҷамъият ё ширкати хоҷагидорӣ табдил дода шавад. Барои татбиқи фаъолияти соҳибкорӣ ассотсиатсияҳо (иттиҳодияҳо) ҳуқуқ доранд, ки ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ таъсис диҳанд ё дар онҳо иштирок намоянд.

2. Ташилотҳои ҷамъиятӣ ва ташилотҳои дигари гайритиҷоратӣ, аз ҷумла муассисаҳо, метавонанд ихтиёран дар ассотсиатсияҳои (иттиҳодияҳои) ин ташилотҳо муттаҳид шаванд.

3. Ассотсиатсия шахси ҳуқуқӣ мебошад. Аъзои ассотсиатсия мустақилияти худ ва ҳуқуқӣ шахси ҳуқуқиро нигоҳ медоранд.

4. Ассотсиатсия аз рӯи ўҳдадориҳои аъзои худ масъулият надорад.

Аъзои ассотсиатсия аз рӯи ўҳдадориҳои он ба андоза ва мувофиқи тартиби дар ҳуҷҷатҳои таъсиси ассотсиатсия пешбинигардида масъулияти субсидиарӣ дорад.

5. Номи фирмавии ассотсиатсия бояд ишора ба мақсади асосии фаъолияти он ва мақсади асосии фаъолияти аъзои онро бо иловаи калимаҳои «ассотсиатсия» ё «иттифоқ» дар бар гирифта бошад.

Моддаи 280. Моликияти ассотсиатсия ва хоҷагидорӣ (иттиҳодияҳо)

1. Ассотсиатсияҳои хоҷагидорӣ ташилоту корхонаҳо (аз ҷумла контсерн, иттиҳодияҳои соҳавӣ, байнисоҳавӣ ва минтақавӣ) ба амволе, ки ташилоту корхонаҳо ба он ихтиёран доданд, инчунин дар натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ ба даст овардааст, ҳуқуқи моликият доранд.

2. Ассотсиатсияҳои хоҷагидорӣ ба амволи ташилоту корхонаҳои ба он дохилишуда ҳуқуқи моликият надоранд.

3. Амволе, ки пас аз қатъи фаъолияти ассотсиатсияи хоҷагидорӣ боқӣ мемонад, байни ташилоту корхонаҳои ба он дохилишуда тақсим карда мешавад.

Моддаи 31. Асосҳои қатъ гардидани фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ

Фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ дар мавридҳои зайл қатъ мегардад:

а) тибқи тартиби муқарраргардидаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қатъ гардидани ҳуқуқи истифодаи замин;

б) қарори аъзои хоҷагии деҳқонӣ дар бораи қатъи фаъолияти он;

в) агар ягон узви хоҷагии деҳқонӣ ё ворисе боқӣ намонад, ки майли давом додани фаъолияти хоҷагӣ дошта бошад;

г) истифодаи қитъаи замин ба тавре, ки боиси харобшавии замин мегардад;

д) гирифтани қитъаи замин мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи Қонун барои эҳтиёҷоти давлатию ҷамъиятӣ;

е) аз сабаби муфлисшавӣ;

ё) ба шакли дигари ҳуқуқӣ - ташкилӣ табдил додани хоҷагии деҳқонӣ.

Моддаи 32. Тартиби барҳам додани хоҷагии деҳқонӣ

Тартиби барҳамдиҳии хоҷагии деҳқониро қонунгузориҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Муносибати заминистифодабарӣ баъд аз барҳам додани хоҷагии деҳқонӣ мувофиқи қонунҳои амалкунанда муайян карда мешавад.

Дар сурати барҳам додани хоҷагии деҳқонӣ амвол ва маблағҳои пулии он барои пардохти ҳаққи меҳнати шахрвандоне, ки аз рӯи шартнома кор мекунанд, барои пардохт ба буҷет, баргардонидани кредити бонкӣ ва ҳисоббаробаркунӣ бо дигар кредиторон истифода бурда мешавад.

Амволи боқимонда ва маблағи аз фурӯши он ба даст омада ҳамчун моликияти якҷоя боқӣ мемонад ё байни аъзои хоҷагии деҳқонӣ тақсим мешавад.

Кодекси шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Моддаи 306. Тақсими молу mulки хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)

1. Ҳангоми қатъи фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) вобаста ба хориҷ шудани ҳама аъзоёни он бо асосҳои дигар молу mulки умумӣ бояд тибқи тартиби пешбининамудаи моддаҳои 300 ва 302 ҳамин Кодекс тақсим карда шавад.

2. Воситаҳои истеҳсолот, ки марбути хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) аст, ҳангоми аз хоҷагӣ хориҷ шудани яке аз узви он тақсим карда намешавад.

Шахсе, ки аз хоҷагӣ баромадааст, барои гирифтани ҷубронпулии баробар ба саҳми ӯ дар моликияти умумӣ ба ин молу мулк ҳуқуқ дорад.

3. Дар ҳолатҳои пешбини намудаи қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда, агар мутобиқи созишномаи байни онҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, саҳми аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар ҳуқуқи моликияти якҷояи молу мулки чунин хоҷагӣ баробар ҳисобида мешавад.

Моддаи 33. Ҳалли баҳсҳо оиди қатъ намудани ғаёлият ва барҳам додани хоҷагии деҳқонӣ

Баҳсҳо оиди қатъ намудани ғаёлият ва барҳам додани хоҷагии деҳқонӣ аз тарафи суд тибқи тартиби муқарраргардида ҳал карда мешавад.

Баҳсҳо, ки аз муносибати вобаста бо замин пайдо мешаванд, аз тарафи Кумитаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он дар маҳалҳо мутобиқи талаботи Кодекси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешавад. Дар сурати иҷро карда нашудани қарори Кумитаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон, он кумита ҳақ дорад маводро ва баррасии мақомоти тафтишотӣ пешниҳод намояд.

Ҳамаи баҳсҳо оиди қатъ намудани ғаёлияти хоҷагии деҳқонӣ дар суди иқтисодӣ дида баромада мешавад. Ҳангоми қад ғаштани хоҷагии деҳқонӣ амволи он барои ҳисоббаробаркунӣ азӯи музди мҳнат, пардохти қарзҳо ба буҷаи давлатӣ, бонкҳо ва дигар қарздиҳандагон истифода бурда мешавад. Амвол ва маблағҳои боқимонда ҳамчун амволи боқимонда умумӣ боқи мемонад ё бо хоҳиши аъзоёни хоҷагӣ дар байнашон тақсим карда мешавад.

Моддаи 34. Ҷавобгарӣ барои вайрон кардани қонунгузорӣ оиди хоҷагии деҳқонӣ

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки қонунгузориро оиди хоҷагии деҳқонӣ вайрон мекунанд, мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

БОБИ 3. АНДОЗ ВА АНДОЗБАНДӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мувофиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҷагии деҳқонӣ, ки ғаёлияти иқтисодиро ба амал мебарорад, андозсупоранда эътироф мешавад. Аз ғаёлияти иқтисодиаши

хочагии деҳқонӣ андозҳои бо Кодекси андоз пешбинӣ намударо бояд пардохт намояд.

Хочагии деҳқонӣ намудҳои зерини андозхоро бояд ҷамъан пардохт намояд:

1. *Андози замин;*
2. *Андоз аз ғоидаи корхона;*
3. *Андоз аз арзиши иловашуда;*
4. *Андоз аз моликияти корхона;*
5. *Андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард;*
6. *Андози фуруш;*
7. *Андоз аз даромади шахсони воқеӣ;*
8. *Пардохти иҷтимоӣ;*
9. *Андози фуруши чакана;*
10. *Андоз барои нигоҳ доштани нақлиёти ҷамъиятии мусофиркаш.*

Аз андозҳои номбаршуда андозҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ва 8 андозҳои умумичумхуриявӣ буда, ба буҷаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохта мешаванд. Ду андози дигар андозҳои маҳаллӣ буда, онҳо ба буҷаи маҳаллӣ (ноҳия ё шаҳр) супорида мешаванд.

Андози замин аз тарафи истифодабарандагони замин пардохта мешавад, ки қитъаҳои замин ҷиҳати истифодабарии бемухлат ё истифодаи якумраи мерос ба номи онҳо қайд шудааст.

Андози замин бо дар назардошти таркиби киштзор, сифати онҳо ва ҷойгиршавии қитъаи замин, баҳои кадастрии замин, тарзҳои истифодабарӣ ва хусусиятҳои экологӣ муайян карда мешавад. Асоси муайян намудани андози заминро ҳуҷҷатҳои заминию кадастрии истифодабарандаи замин ташкил мекунад.

Ҳаҷми андози замин аз натиҷаи ғайолияти истифодабарандаи замин вобаста нест ва дар шакли пардохти устувор ба ҳисоби як сол муайян карда мешавад. Ин қоида маънои онро дорад, ки андози замин новобаста аз он, ки хочагии деҳқонӣ дар натиҷаи ғайолияташ ягон гуна даромад ба даст даровардааст ё не он ҳатман пардохта мешавад. Он дар як сол як маротиба вобаста ба ҳаҷми замини дар истифодаи хочагии деҳқонӣ қарордошта ба андозаи муқаррар намудаи қонун пардохта мешавад.

Моддаи 231 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри миёнаи андози заминро барои 1 (як) гектар ба андозаи зерин муқаррар кардааст (бо сомони ва дирам):

№	Номгӯи минтақаҳои кадастрӣ ва ноҳиявӣ	заминҳои кишт ва дарахтзор		чароғҳо ва алафзорҳо	роҳ, кӯчаҳо, иморати ҷамъиятӣ, бешаҳо, майдонҳо, каналҳо, ҷӯйҳо ва захбурҳо	заминҳои, ки дар кишоварзӣ истифода намешаанд
		обӣ	лалмӣ			
1	2	3	4	5	6	7
	Сугд	14,32	1,06	0,15	0,92	0,14
1.	Айнӣ	8,24	0,58	0,14	0,92	0,14
2.	Ашт	14,43	-	0,14	0,92	0,14
3.	Б.Ғафуров	14,45	1,08	0,15	0,92	0,14
4.	Ғонҷӣ	6,10	1,11	0,17	0,92	0,14
5.	Зафаробод	16,93	-	0,14	0,92	0,14
6.	Ҷ. Расулов	17,13	1,16	0,17	0,92	0,14
7.	Исфара	15,98	-	0,18	0,92	0,14
8.	Истараваши	6,53	1,16	0,18	0,92	0,14
9.	Конибодом	15,95	-	0,07	0,92	0,14
10.	Кӯҳистони Мастҷоҳ	8,49	0,61	0,14	0,92	0,14
11.	Мастҷоҳ	16,80	1,24	0,14	0,92	0,14
12.	Нов	17,43	1,24	0,14	0,92	0,14
13.	Панҷакент	15,59	0,47	0,17	0,92	0,14
14.	Шаҳристон	4,72	1,01	0,17	0,92	0,14
	Ҳисор	15,26	2,64	0,25	0,70	0,10
1.	Варзоб	11,20	2,71	0,25	0,70	0,10
2.	Ҳисор	17,78	2,01	0,25	0,70	0,10
3.	Ваҳдат	10,98	2,88	0,25	0,70	0,10
4.	Рӯдакӣ	13,96	2,63	0,28	0,70	0,10
5.	Турсунзода	17,16	1,87	0,22	0,70	0,10
6.	Ғайзобод	19,93	4,70	0,29	0,70	0,10
7.	Шаҳринав	12,23	2,12	0,28	0,70	0,10
	Раиш	12,35	3,64	0,25	0,47	0,05
1.	Раиш	12,10	4,15	0,28	0,47	0,05
2.	Нӯробод	10,58	3,65	0,28	0,47	0,05
3.	Ҷирғатол	12,32	3,20	0,25	0,47	0,05
4.	Роғун	10,58	3,56	0,28	0,47	0,05

5.	Тавилдара	12,82	3,23	0,23	0,47	0,05
6.	Тоҷикобод	14,45	3,83	0,29	0,47	0,05
	Кӯлоб	15,98	2,97	0,46	0,68	0,10
1.	Балҷувон	3,60	3,10	0,37	0,67	0,10
2.	Восеъ	19,03	2,65	0,69	0,67	0,10
3.	Данғара	12,17	3,10	0,41	0,67	0,10
4.	Кӯлоб	17,89	2,69	0,44	0,67	0,10
5.	С. Ҳамадонӣ	17,95	2,54	0,44	0,67	0,10
6.	Муминобод	4,14	3,17	0,46	0,67	0,10
7.	Норак	10,78	2,65	0,24	0,67	0,10
8.	Темурмалик	11,74	3,14	0,53	0,67	0,10
9.	Фархор	16,10	2,40	0,23	0,67	0,10
10.	Ховалинг	3,60	3,10	0,69	0,67	0,10
11.	Шуробод	7,63	2,85	0,49	0,67	0,10
	Вахш	22,19	2,21	0,20	1,13	0,16
1.	Бешкент	21,50	2,14	0,15	1,13	0,16
2.	Бохтар	22,40	1,56	0,23	1,13	0,16
3.	Вахш	24,03	2,59	0,20	1,13	0,16
4.	Ғозималик	20,33	2,20	0,25	1,13	0,16
5.	Ҷиликул	25,28	2,14	0,15	1,13	0,16
6.	Қабодиён	23,16	2,14	0,24	1,13	0,16
7.	Колхозобод	25,23	3,63	0,17	1,13	0,16
8.	Қумсангир	24,03	2,14	0,17	1,13	0,16
9.	Панҷ	24,90	2,20	0,25	1,13	0,16
10.	Сарбанд	21,29	-	0,25	1,13	0,16
11.	Ҳочамастон	21,29	1,52	0,25	1,13	0,16
12.	Шаҳритӯз	21,50	2,14	0,15	1,13	0,16
13.	Ёвон	13,57	2,22	0,28	1,13	0,16
Кӯҳистони Бадахшон (бе ноҳияи Мӯрғоб)		4,33	2,21	0,13	0,40	0,05
1.	Ванҷ	5,79	-	0,10	0,40	0,05
2.	Дарвоз	5,52	2,21	0,15	0,40	0,05
3.	Ишқошим	3,39	-	0,13	0,40	0,05
4.	Рошқалъа	3,60	-	0,13	0,40	0,05
5.	Рӯшон	5,31	-	0,10	0,40	0,05
6.	Шӯғнон	3,60	-	0,13	0,40	0,05
	Дар Ҷумҳурӣ	17,02	2,24	0,24	0,79	0,08

Доир ба шахрҳои Душанбе, Хуҷанд, Қўрғонтеппа, Кўлоб – 72,95

Доир ба шахрҳои тобеъи ҷумҳурӣ, вилоятӣ ва шаҳри Хоруғ – 48,63

Доир ба шаҳру шаҳракҳо – 36,47

Бо дар назардошти тағирёбии нархҳо ва тарифҳои мол (кор, хизматрасонӣ) ва хароҷоти истехсоли онҳо, инчунин тағир ёфтани ҳуҷҷатҳои кадастраи давлатии замин Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон коэффитсиенти индексатсияи ставкаҳои андози заминро муқаррар мекунад. Меъёри миёнаи андози замин дар ноҳияҳои ҷумҳурӣ аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси пешниҳоди Кумитаи заминсозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад.

Истифодабарандагони замин (шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ) ҳар сол на дертар аз 1 март соли ҳисоботи ба мақомоти андози маҳали воқеъ будани қитъаи замин ҳисобу китоби андози заминро, ки ба онҳо таалуқ дорад, пешниҳод менамоянд. Маблағи андози замини берун аз шаҳр ва шаҳракҳо бояд на дертар аз 15 октябр ва 15 декабр бо ҳиссаҳои баробари маблағи яксола пардохта шаванд. Барои заминҳои шаҳр ва шаҳракҳо андоз бояд дар мӯҳлатҳои на дертар аз 15 март, 15 июн, 15 сентябр ва 15 декабр бо ҳиссаҳои баробари маблағи яксола пардохта шаванд.

Ҳисобу китоби андоз барои заминҳои нав ҷудокардашуда дар муддати 1 (як) моҳ аз лаҳзаи ҷудошави бояд пешниҳод карда шавад.

Моддаи 234 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон барои як қатор заминҳо имтиёзҳо пешбинӣ кардааст, ки номгӯи пурраи онҳо дар замимаҳои китоби мазкур оварда шудаанд.

Андоз аз фоидаи шахсони ҳуқуқӣ.

Ин намуди андозро ҳамаи корхонаҳое, ки шахси ҳуқуқӣ (юридикӣ) мебошанд, месупоранд. Андози мазкур аз фоидаи ба даст даровардаи корхона пардохта мешавад. Фоида гуфта фарқи мусбии байни даромади умумии корхона ва маблағҳои ҳамчун мӯзди меҳнат ва дигар гуна хараҷотҳои сарфшуда фаҳмида мешавад. Меъёри андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ 30 % аз фоидаи корхона мебошад.

Андоз аз арзиши иловашуда.

Андоз аз арзиши иловашуда андози бавоситаест, ки ба арзиши нархи мол (маҳсулот, хизматрасонӣ) ҳамроҳ мегардад. Меъёри андоз аз арзиши иловашуда 20% аз муомилот ё воридоти

андоз бандишавандаро ташкил мекунад. Оид ба ин намуди андоз давраи ҳисоботи моҳи тақвими мебошад.

Андоз аз моликияти корхонаҳо.

Чи тавре, ки дар бобҳои боло қайд намудем, хоҷагии деҳқони ҷамоияташро дар асоси молу мулкӣ якҷояи аъзоёнаш ба амал мебарорад. Мувофиқан ин молу мулк моликияти хоҷагии деҳқонӣ ҳисоб шуда, тибқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон андозбанди мегардад.

Ба сифати объекти андоз аз моликияти корхона (хоҷагии деҳқонӣ) ҳамаи моликияти корхона (хоҷагии деҳқонӣ) аз ҷумла, дорои ғайримоддию захиравии (нематериальние активи и запаси) он бо ифодаи арзиши он, ки дар балансиаш нишон дода шудааст, ҳисоб карда мешавад. Арзиши андозбандишавандаро арзиши бақияи баланси миёнаи солони моликият ташкил мекунад.

Меъёри андоз 0,5 фоизи арзиши андозбандишавандаро ташкил мекунад.

Давраи андозбандӣ барои андоз аз моликияти корхонаҳо соли тақвими (календарӣ) мебошад.

Андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард. Ин намуди андоз аз арзиши боркашонӣ, иҷрои кор ва хизматрасонӣ, ки бо андози арзиши иловашуда андозбанди мегардад, ситонида мешавад.

Меъёри андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард 2% манбаи андозбандии дар боло қайдгардидаро ташкил мекунад. Давраи ҳисоботи барои ин андоз моҳи тақвими мебошад.

Андоз аз фуруш. Супорандагони андоз аз фуруш танҳо шахсони ҳуқуқӣ (юридикӣ) ва воқеӣ мебошанд, ки нахи пахта ва алюминийро чи дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон ва чи берун аз он мефурушанд. Барои хоҷагиҳои деҳқонӣ ин намуди андоз танҳо нисбати фуруши нахи пахта амал мекунад.

Меъёри андоз аз фуруш барои нахи пахта 10% нархи биржавиро ташкил мекунад.

Андоз аз фуруш бояд дар муҳлати на дертар аз 3 (се) рӯз пас аз воридшавии маблағ ба ҳисоби бонкии фурушанда ва ҳангоми ҳисобу китоб бо пули нақд на дертар аз 3 (се) рӯз пас аз воридшавии маблағ ба ҳазинаи фурушанда пардохта шавад. Агар пахта берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон фурухта шавад, онгоҳ андоз аз фуруш то аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон баромадани мол бояд пардохта шавад.

Андоz аз даромади шахсони воқеъӣ.

Андоz аз даромади шахсони воқеъ чунин намуди андозест, ки аз ҳамагуна даромадҳои шахсони воқеъ ситонида мешавад. Хусусияти ин намуди андоz дар он аст, ки вай аз маблағҳои корхона ситонида нашуда, балки аз даромади шахс ситонида мешавад. Доир ба ин намуди андоz корхона ё ташкилот, аз ҷумла хоҷагии деҳқонӣ ҳангоми пардохти мӯзди меҳнат ё дигар намуди пардохт ба коргараш ўҳдадор аст андоz аз даромади шахси воқеиро нигоҳ дорад.

Мувофиқи моддаи 124 Кодекси андоzi Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри андоz аз даромади шахсони воқеъ чунин аст:

<i>Андоzи даромаде, ки аз он андоz аз даромад гирифта мешавад</i>	Маблағи андоz
1. Аз ҳадди ақали даромаде, ки аз он андоzi даромад гирифта намешавад, зиёд нест	Андоz аз даромад гирифта намешавад
2. Аз маблағи зиёда аз ҳадди ақали даромади андоzbандишаванда то 14 каратаи ҳадди ақали андоzi даромади андоzbандинашаванда	10 Ҷоизи маблағи зиёда аз ҳадди ақали даромади андоzbандинашаванда
3. Аз маблағи зиёда аз ҳадди ақали 14 каратаи даромаде, ки аз он андоzi даромад гирифта намешавад то ҳадди ақали 21 каратае, ки аз он андоz даромад гирифта намешавад	Маблағи андоzi сатри 2 ҷамъи 15 Ҷоиз аз маблағи зиёда аз ҳадди ақали 14 каратае, ки аз он андоzi даромад гирифта намешавад
4. Аз маблағе, ки аз ҳадди ақали 21 каратае, ки аз он андоz аз даромад гирифта намешавад, то ҳадди 28 каратае, ки аз он андоz аз даромад гирифта намешавад	Маблағи андоzi сатри 3 ҷамъи 20Ҷоизи маблағи зиёда аз ҳадди ақали 21 каратае, ки аз он андоzi даромад гирифта намешавад
5. Аз маблағе, ки аз ҳадди ақали даромади 28 каратае, ки аз он андоzi даромад гирифта	Маблағи андоzi сатри 4 ҷамъи 25 Ҷоизи маблағе, ки аз ҳадди ақали 21

намешавад, то ҳадди 43 каратае, ки аз он андоз аз даромад гирифта намешавад	каратае, ки аз он андоз аз даромад гирифта намешавад
6. Аз маблағе, ки аз ҳадди ақали даромади 43 карата, ки аз он андоз гирифта намешавад	Маблағи андоzi сатри 5 ҷамъи 30фоиз аз маблағҳое, ки аз ҳадди ақали даромади 43 каратае, ки аз он андоzi даромад гирифта намешавад

Ҳадди аққали андозбандинашаванда бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад. Дар лаҳзаи наири китоби мазкур вай 7 (ҳафт) сомони ро ташикл метод.

Моддаи 123 Кодекси андоzi Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шахсони зерин имтиёзи тарҳкунии маблағи андозбандинашавандаро додааст:

- Қаҳрамонони Иттифоқи Шуравӣ, Қаҳрамонони Тоҷикистон, шахсони бо ҳамаи се дараҷаи ордени Шараф мукофотонидашуда, инчунин маъубони давраи бачагӣ ва маъубони гурӯҳи 1 ва 2;
- Иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва шахсони ба онҳо баробаркардашудаи дигар муҳорибаҳои ҳарбӣ оид ба ҳифзи ИҶШС аз ҷумлаи хизматчиёни ҳарбие, ки дар қисми ҳарби, штабҳои партизанӣ хизмат кардаанд, ҷанговарони интернационалист;
- Шаҳрвандони ба бемории шӯъ (радиоактивное излучение) гирифтадор гардида, ки дар натиҷаи дар объектҳои атомӣ ба амал омадааст; шахсони дар бартараф намудани оқибатҳои ҷунин садамаҳо дар ҳудуди минтақаи ҷудокунӣ иштирокнамуда; шахсоне, ки дар давраи бартараф намудани қибатҳои садама дар корҳои истифодабарӣ ё дигар корҳо дар объектҳои атомӣ машғул буданд.

Шахсони мазкур аз пардохти андоз аз даромади шахсони воқеӣ ҳар моҳ дар ҳаҷми панҷоҳкаратаи ҳадди аққали андозбандинашаванда озод мебошанд. Аз ин ру, шахсони дар боло номбаршуда аз мӯзди меҳнат ва дигар гуна даромадҳо то ҳаҷми 350 сомони аз пардохти андоз аз даромади шахсони воқеӣ пурра озоданд. Агар мӯзди меҳнат ва дигар даромади онҳо аз 350 сомони зиёдро ташикл кунад, пас онҳо аз маблағи аз 350 сомони

зиёд андози мазкурро пардохт менамоянд. Албатта маблаги 350 сомони ҳатман тарҳ карда мешавад.

Пардохтҳои иҷтимоӣ.

Пардохтҳои иҷтимоӣ пардохти ҳатмӣ ба Фонди ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки бо мақсади ба амал баровардани суғуртаи иҷтимоӣ аз тарафи супорандагони пардохтҳои суғурта мувофиқи меъёри муқаррарнамудаи Кодекси андоз аз маблағҳои музди меҳнат ё дигар манбаъҳои даромад пардохта мешаванд.

Ҳоҷагии деҳқонӣ, ки дар он муносибатҳои истеҳсоли ҳоҷагӣ дар асоси истифодаи қувваи қори киroy ба роҳ монда мешавад ӯҳдадор аст пардохтҳои иҷтимоиро супорад.

Ба сифати объекти андозбанди музди меҳнати коргари киroy баромад мекунад. Аммо хусусияти ин намуни андоз дар он аст, ки кордиханда (ҳоҷагии деҳқонӣ) ӯҳдадор аст, аз маблағи ҳамчун музди меҳнат ба коргараш меода бояд ин пардохтҳоро супорад. Лекин он ҳеҷ гоҳ ба камшавии музди меҳнати коргар бояд наорад. Супорандаи ин пардохтҳо ҳам кордиханда ва ҳам коргар мебошанд. Кордиханда (ҳоҷагии деҳқонӣ) ҳамчун суғуртакунанда баромад карда, аз маблағи музди меҳнати коргар ба андозаи 25 % пардохти иҷтимоиро месупорад. Ин маблағ аз музди меҳнати коргар гирифта намешавад. Он аз ҳисоби даромади (фоидаи) худ ҳоҷагӣ пардохта мешавад. Коргар аз музди меҳнаташ 1% пардохти иҷтимоӣ месупорад.

Пардохтҳои иҷтимоӣ дар як вақт бо андоз аз даромади шахсони воқеӣ супорида мешаванд.

Андоз аз фуруши чакана.

Ҳоҷагии деҳқонӣ дар натиҷаи фаъолияти истеҳсоли ҳоҷагаш маҳсулоти кишоварзиро парвариш менамояд ва метавонад онро худаш бевосита фурушад. Агар ҳоҷагии деҳқонӣ маҳсулоти парваришкардаашро бевосита худаш ба тариқи чакана фурушад, пас вай бояд андоз аз фуруши чаканаро пардохт намояд.

Андоз аз фуруши чакана андози маҳалли буда он аз ҷониби Маҷлиси намояндаҳои халқӣ ноҳия (шаҳр) муқаррар карда мешавад.

Мувофиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри андоз аз фуруши чакана то 5 % муқаррар шуданаш мумкин аст. Он аз нархи озоди (бозории) мол (маҳсулот) гирифта мешавад. Ба нархи озоди мол андози арзиши иловашуда ва аксиз (агар моли

зераксизии бошад) дохил карда мешавад. Мисол, мол (маҳсулот) дар бозор ё мағозаи чаканафуруши бо нархи 2 сомони фурухта шудааст. Дар ин ҳолат андозсупоранда бояд 10 дирам андоз аз фуруши чаканаро супорад.

Маҷлиси маҳаллии намояндагони халқии ноҳия (шаҳр) метавонад соҳибкорони алоҳида, корхонаҳои алоҳида ва моли (маҳсулоти) алоҳидаро аз пардохти ин намуди андоз озод намояд.

Андоз барои ниғаҳдориҳои нақлиёти ҷамъиятии мусофиркаш.

Ин намуди андоз ҳам андози маҳаллӣ буда, аз ҷониби Маҷлиси маҳаллии намояндагони халқии ноҳия (шаҳр) муқаррар карда мешавад. Меъёри андози мазкур то 2% буда метавонад. Он аз андозаи музди меҳнати ҳармоҳа ҳисоб карда мешавад. Онро коргар неву ҳуди корхона аз ҳисоби худаш месупорад.

БОБИ 4. КРЕДИТ ВА МАБЛАҒГУЗОРИИ ХУРД

Кредит – ин шакли мавҷудият ва ҳаракати капитали қарз аст. Капитали қарз гуфта, капиталеро меноманд, ки вай дар шакли пули мавҷуд буда, ба тариқи қарз ба соҳибмоликони, бо шартӣ баргардонидани қарз ва фоизи қарз дода мешавад.

Капитали қарз дар намуди гирдгардиш ҳаракат карда, дар он танҳо ва танҳо як шакли иқтисодӣ иштирок мекунад. Фоизи қарз бошад – ин қисми фоидаи ба даст овардаи соҳибкор аст, ки ба кредитдеҳ ҳамчунин барои истифодаи капиталӣ қарз пардохт мегардад.

Кредит функсияҳои зеринро ба иҷро мерасонад:

- аз нав тақсимкунӣ (бо воситаи кредит ашъёҳои пулӣ ва молӣ дар шароити баргашти минбаъда байни ташкилоту соҳаҳо ва минтақаҳои кишвар аз нав тақсим карда мешавад);
- сарфаи хараҷоти муомилаи ва тезонидани муомилоти пулӣ, омехта шудани пулҳои нақд ба пулҳои кредитӣ (векселҳо, пули коғазӣ, чекҳо) ва ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ;
- тезонидани ғункунӣ ва мутамарказонидани капитал, чунки, кредит яке аз факторҳои табдили ташкилотҳои хусусӣ ба ҷамъиятҳои акционерӣ ва коллективӣ мебошад;
- назорати иқтисодӣ ва ба танзим дарории иқтисодиёт бо воситаи ивази ҳаҷм ва амалиёти кредит, ба тафриқа

даровардани миқдори фоиз, пешниҳоди грантҳо ва имтиёзҳо аз ҷониби Ҳукумат.

Тараққиёти муносибатҳои кредитӣ ба пайдошавии шаклҳо ва намудҳои гуногуни кредит омада расид. Онҳоро аз руи нишонаҳояшон ба чунин синфҳо ҷудо месозем. Аз руи муҳлати додани кредит онҳо ба чунин намудҳо ҷудо мешаванд:

- кредити кутоҳмуҳлат, ки ба муҳлати то як сол дода мешавад;
- кредити дарозмуҳлат, ки ба муҳлати зиёда аз як сол дода мешавад;
- кредити «таввакалӣ», ба муҳлатҳои номуайян дода шуда бо талаби аввалин ба қарздох баргардонидани мешавад.

Имрӯзҳо яке аз ҷорабиниҳои ба марзи муҳокима гузошта шуда иҷрошавии масъалаи аҳамияти маишӣ дошта, барномаи «Микромаблағгузорӣ» мебошад. Ҳадаф аз татбиқи ин барнома паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар кишвар ва пеш бурдани соҳибкории хурд аст.

Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи қонунро «Дар бораи маблағгузориҳои хурди ташкилотҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро таҳия намуда, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудааст. Дар арафаи муҳокима мо хостем ба ин мафҳум каме равшанӣ андозем.

Вазифаҳои асосии хоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар арафаи микроқарздиҳӣ (микромаблағгузорӣ) инҳоянд;

- а) дар бораи усулҳои микромаблағгузорӣ маълумотҳо гирифтани;
- б) бо гурӯҳҳои мақсадноки гуногуни қарздиҳандагон шинос шудани;
- в) бо намудҳои эҳтимолии баргардонидани қарзҳо шинос шудани;
- г) муайян намудани муҳлатҳои баргардонидани қарз;
- д) муайян намудани ҳаҷми фоиз;
- е) марҳилаи ташаккул ва тараққиёти гуруҳи масъулиятнокӣ якдилӣ (ГМЯ) - ро муайян кардани;
- ж) бо талабҳо нисбат ба фермерони қарздор шинос шудани.

Усули микромаблағгузорӣ ба консепсияи «Қарзи пулии Бозғимоди Гуруҳӣ» таъя мекунад ва бомуваффақият дар бисёр мамлакатҳо ва ташкилотҳо ҷорӣ шуда истодаанд. Асосгузори ин иқдом Грамун Бонки Бангладеш ва бонкҳои ACCIN international ва FINCA –и Амрикои Лотинӣ ҳисоб меёбанд. Дар онҳо барои

гурухҳои масъулиятноки якдилӣ (ГМЯ) миқдори қарз аз 100 \$ то 500 \$ буда, ҳаҷми фоизаш дар як моҳ 3 % -ро ташкил мекунад.

Фермерон бо миқдори 7-10 нафар дар як гуруҳ бояд мўттаҳид шаванд. Ин гуруҳҳо аз ҳисоби шахсоне ташкил меёбанд, ки ҳамдигарро медонанд, ба ҳамигар боварӣ доранд ва дар наздикии якдигар зиндагӣ мекунанд. Чунки аъзоёни гуруҳ ўҳдадории якдилию масъулиятноки қабул мекунанд. ГМЯ эътимоднокии қарзи аъзоёнашро кафолат медиҳад, агар як кас қарзро надихад ҳамаи дигарон қарзи ўро мегардонанд. Ин дар асоси шартномаи ёрии ҳамдигарӣ асос ёфта, ҳамаи аъзоён ба он имзо мегузоранд. Аъзоёни ГМЯ бори дуум қарз гирифта наметавонанд, агар ягон нафари онҳо дар вақташ қарзро барнагардонад. Фаъолияти дохилии гуруҳ аз ҷониби сарвар ва аъзоёни гуруҳ назорат карда мешавад. Шахсе, ки шартҳои шартномаро вайрон менамоянд аз ҷониби ҳуди гуруҳ муҳокима карда мешавад.

Дар қатори додани қарз (заём) ба ГМЯ –и тарзи классикӣ шарт гузошта мешавад, ки онҳо ба тиҷоратҳои гуногун машғул шаванд.

Таҷрибаи корӣ ва таҳлилӣ дигар нақшаҳои микромаблағгузорӣ ба мо имкон меёхад, ки чунин моделҳои микромаблағгузориро пешниҳод намоем.

Гурӯҳи омехта:

1. Дар ГМЯ –и алоҳида, ки тавсияҳои хуби қарзи доранд ва ба бизнеси хуб машғуланд, метавонанд ҳамаи аъзоён ба як бизнес машғул шаванд. Аммо ба ҳар кас мувофиқи талаботаш қарз дода шавад (миқдори қарз барои аъзоёни ГМЯ аз 200 \$ то 500 \$, фоизаш дар як моҳ - 3 %).

Умуман барои ҳамаи аъзоёни ГМЯ то 5000 \$ ҷудо карда шавад.

2. Дар ГМЯ, ки агробизнеси хуб ташакул ёфтааст, аъзоёни як оилаи фермерӣ метавонанд мутаххид шаванд (миқдори қарз барои ҳар як аъзо аз 200 \$ то 500 \$, ҳаҷми фоизи якмоҳа - 3%).

Умумӣ барои ин ГМЯ – 5000 \$.

3. Фермероне, ки хоҷагиҳои фермерии алоҳида доранд ва дар ГМЯ гирд омадаанд, таҷрибаи кории соҳавӣ доранд, метавонанд то 1000 \$ маблағ гиранд, фоизаш 3,5% дар 1моҳ. Умумӣ барои ин ГМЯ аз 5000 то 10000 \$.

4. Фермероне, ки дар ассотиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ шомиланд, барои пеш бурдани корҳои кишоварзӣ ГМЯ ташкил медиҳанд.

Ассотиатсия дар ин ҳолат ба ғайр аз ёрии гуруҳӣ расондан, метавонад дар ташкили ГМЯ кӯмак кунад (миқдори қарз барои аъзоён аз 500 то 2000 \$, миқдори фоиз - 3,5%).

Умумӣ барои ҳамаи ГМЯ аз 5000 то 20000 \$.

Кафолати баргардонидани қарз:

Аз нуқтаи назари мо барои зиёд намудани кафолати баргардонидани қарз, гарав ва амонатро истифода бурдан зарур аст. Арзиши гарав ё амонат барои ҳар аъзои ГМЯ аз 300 \$ зиёд бошад.

Мӯҳлатҳо: Мӯҳлати пардохти қарзҳо, речаи додани қарзҳо барои ҳар як фермер аз руи бизнес-нақша ва кэш-флоу (гардиши пули нақд) ба тариқи шахси муайян мегардад.

Ҳар аъзои ГМЯ дар дараҷаи аввал қарзи фоизҳоро, ки он ба оғози ҳар даври қарзидиҳӣ рост меояд, пардохт менамояд. Давраи сабукидиҳӣ, дароз кардани мӯҳлати баргардонии маблағи асосии қарз аз руи бизнес-нақша ва кэш-флоу ба тариқи шахсӣ муайян мегардад.

Миқдори фоиз: Миқдори фоизи муқарраркарда шуда бояд хароҷотҳои пешбинишудаи хизматӣ молияро пушонад. Миқдори фоиз бояд хароҷотҳои муомилотӣ, захираи нестшавии қарз, беқурбшавии пулро пушонад ва ғайра. Ташкилотҳои микромолиявӣ миқдори фоизро чунон муқаррар мекунанд, ки мизочони пурқувват пеш аз он, ки ба лоиҳа иштирок кунанд, миқдори фоизро донанд.

Миқдори фоизи ба назардошташуда аз рӯи модели микромаблағгузорӣ ба тариқи тафриқавӣ муқаррар карда мешавад. Ба назар гирифта шавад, ки Кодекси андоз оид ба андозбанди НКО, ки ба микромаблағгузорӣ машғул аст, нишондоди (инструкция) махсус надорад.

Марҳилаҳои ташкилӣ ва тараққиёти гуруҳҳои масъулиятноки яқдилӣ (ГМЯ):

1. дар марҳилаи якум гуруҳҳо ихтиёран ташкил мешаванд;
2. дар рафти омӯзиш аъзоёни ГМЯ бизнес-нақшаи худро тартиб медиҳанд;
3. пас ГМЯ барои ба ҳар як аъзояш дар бораи додани заём мустақилона қарор қабул менамоянд;
4. агенти микромолия ба ҳар талабнома хулоса медиҳад;

5. кумитаи қарз дар бораи додан ва рад кардани талабнома қарор қабул мекунад;
6. барои додани заём хуччатҳои зарурӣ тайёр мекунанд;
7. ин марҳилаҳо дар системаи ахбороти сети ба қайд гирифта мешаванд, инчунин натиҷаи мониторинги доимӣ ба ҳисоб гирифта мешавад.

Талаботҳо ба фермерон-қарзгирандагон.

Барои иштирок кардан ба нақшаи микромаблағгузорӣ фермерон бояд ба як қатор талаботҳо ҷавоб диҳанд:

- аз 18 сола боло буда, агробизнес ё хоҷагии фермерии худро дошта бошад. Метавонад аъзои ассосиасияи хоҷагиҳои деҳқонӣ бошад;
- бояд таҷрибаи 6-моҳаи корӣ дар соҳаи агробизнес дошта бошад;
- аз руи дигар нақшаҳои микроқарздиҳӣ бояд қарздор набошад;
- аз тарафи ташкилотҳои микромолявӣ курсҳои омӯзиширо гузашта бошад;
- аъзои ғуруҳи якдилию масъулятноки буда, ягон нафари ин ғуруҳ муқобили ба ӯ додани қарз нестанд.

Ҷумладан, ки қонуни мазкур аз ҷониби Маҷлиси намояндагон қобили қабул мегардад ва пешниҳодоти мо оиди амали намудани он роҳнамое мегардад.

БОБИ 5. АГРОМАРКЕТИНГ

Дар олами мураккаби имрӯза мо бояд аз илмӣ маркетинг бохабар буда, ба моҳияти он сарфаҳм равам. Ҳангоми фурӯштани мошин, ҷустуҷӯи кор, ҷамъоварии маблағ барои эҳтиёҷоти хайрот (хайрия) ё дар мавриди тарғиби ғоя мо бо маркетинг сару кор дорем. Ҳамаи мо бояд донем, ки моҳияти бозор аз чӣ иборат аст, ки ба он таъсир мерасонад, вай чӣ гуна амал мекунад ва талаботи он аз чӣ иборат аст.

Моро лозим аст, ки ба моҳияти маркетинг сарфаҳм равам ва дар нақши мо истеъмолкунандагон касе ҳамеша кушиш менамояд, ки чизеро фурӯшад ва мо бояд ба методҳои истифода бурдани фурӯш сарфаҳм равам. Фаҳмиши маркетинг имконият медиҳад, ки мо ба сифати истеъмолкунандагон (чи ҳангоми хариди ҳамираи дандоншӯи ва гӯшти мурғи яхбандондашуда) оқилона рафтор намоем.

Агромаркетинг барои ходимони касбии бозор ба мисли коммивояжер, чаканафурушон, кормандони реклама, муҳаққиқони маркетинг, мудирони истеҳсоли молҳои наву махсус ва ғайра яке аз фанҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Чӣ тавр тасвир намудани бозор, ба сегментҳо тақисм намудани он, баҳо додани эҳтиёҷот, талабот ва пешниҳодоти истемолкунандагон, чӣ гуна баровардани молҳои хусусияти истеъмолидошта ба ин бозор, чӣ тавр ба василаи нархҳо ба истеъмолкунандагон расонидани ғояи арзишноки, чӣ гуна тарғиб намудану ба ҳаракат даровардани молҳо то ки истеъмолкунандагон онро фаҳманду хоҳиши харидорӣ намоянд ва донишмандони дигар масъалаҳо шарту зарур аст.

Ходими касбии бозор бояд ба маҷмӯи донишу малакаҳо мусаллаҳ бошад.

Дар боби мазкур ҳадаф ва мақсадҳои маркетинг баён мегарданд, аз таҷрибаи агромаркетинг, мавод ва ҷадвалҳои лозима, рақамҳое, ки бартарии маркетингро ифода менамоянд, оварда мешавад.

Ба муносибатҳои бозоргонӣ гузаронидани соҳаҳои хоҷагии халқ аз мутахассисон ва роҳбарони муассисаву корхонаҳои КАС талаб менамоянд, ки онҳо аз асосҳои маркетинг, самтҳои ҳозиразамони менеҷменти ғарб, мувозинати савдои ширкатҳо, тамоюлоти тараққиёти хоҷагии дунё, қоидаҳои дурусти қарордоду гуфтушунид ва бастанӣ шартномаҳо ва ғайра бохабар бошанд.

Ҷанбаҳои назариявии маркетинги аграрӣ

Ислоҳоти иқтисодии Тоҷикистони имрӯза дар заминаи бӯҳрони амиқи тамоми самту соҳаи он, аз он ҷумла дар соҳаи кишоварзӣ ба вуқӯъ мепайвандад. Самаранокии паст ва мавҷуд намудани омилҳои фаъолияти корчalonӣ, номутаносибҳои барҷастаи сохторӣ, захираҳои ба итмомрасидаи механизмҳои тақсимоӣ ин ҳама мероси боқимондаи системаи маъмуриву фармондеҳии гузашта ба ҳисоб меравад.

Методи системанокӣ ҳалли муаммоҳои муассисаҳо ба шумор рафта, маркетинги аграрӣ (минбаъд: агромаркетинг-муал.) ҳамаи зонаҳои ҳаракати мол, аз омӯзиши эҳтиёҷот, пешгӯии талабот, кор карда баромадани сиёсати пешниҳоди мол ва барномаи истеҳсоли сар карда, то ташкили хизматрасонии пас аз фурушро дар бар мегирад.

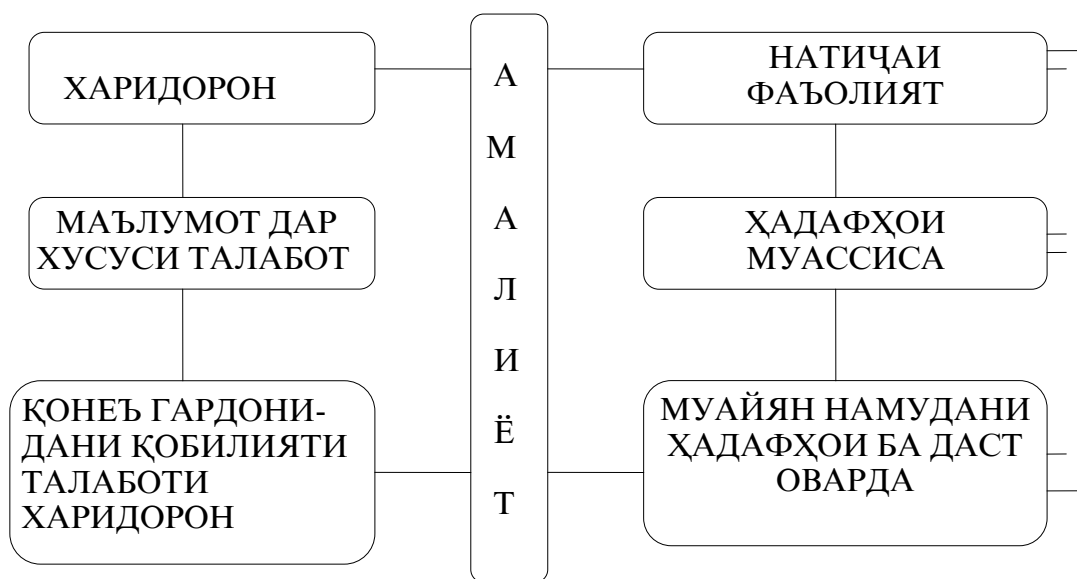
Дар муассисаҳои ба тариқи самарабахш амалкунанда концепсияи маркетинг, фалсафа ва системаи он барин мафҳумҳо истифода бурда мешаванд. Дар ин маврид асосҳои принципиалии маркетинг татбиқ мегарданд.

Дар тарҷума аз забони англисӣ «market» мафҳуми бозорро ифода менамояд. Истилоҳи маркетингро нисбат ба фаъолияти бозор истифода бурдан мумкин аст.

Маркетингро ҳамчун муносибати барномавию бомақсад дар идора намудани фаъолияти муассиса дар бозор тасаввур кардан мумкин аст. Ҳадафи идора кардани системаи маркетингӣ дар шароити истехсолоти бозоргонӣ ба даст овардани фоидаи зиёд ба шумор рафта, дастоварди асосии он бошад, дар заминаи омӯзиши амиқ ва ба даст овардани мавқеи устувор дар бозор тибқи омӯзиши аниқу ҳамаҷониба қобилияти талаботи харидорӣ ва талабот нисбат ба мол доштаи харидорон ва минбаъд қонё гардонидани онҳо, ки ҳамчун воситаи асосии (ва баъзан ягона) ба даст овардани фоида ба шумор меравад, ба ҳисоб меравад.

Тағиротҳои ба амал омодаистода, дар истехсолоти аграрӣ, савдо, илму техника, технологияи истехсолот дар якҷоягӣ бо афзоиш ёфтани миқёс ва мураккабии амалиётҳои тиҷоратӣ аз муассисаҳо талаб мекунад, ки концепсияҳои маркетингро ба сифати фаъолияти асосии хеш интихоб намоянд.

Дар нақша унсурҳои асосии механизмҳои татбиқи концепсияи маркетинг тасвир ёфтааст.

Нақша зерин нишон медиҳад, ки муассисаҳо концепсияи маркетингро истифода бурда истода, самтҳои асосии корҳоро дар

асоси талаботи қобилияти харидорони бозор, яъне аз доништан ва фаҳмиши манфиати талаботи харидорон муайян месозанд. Ташкили фаъолияти муассисаҳо зерин таъсири муқарраротӣ ҳадафҳои умумии он қарор дорад. Роҳбарони қисматҳои сохторӣ дар мавриди роҳбарӣ намудан ба қисматҳои худ ба василаи методҳои, ки на танҳо бо манфиат ва талаботи харидорон муносибанд, балки барои соҳибгаштани муассисаҳо ба ҳадафҳои худ мусоидат менамоянд, бояд аз мақсаду натоиҷи ниҳии роҳбарони болоӣ бохабар бошанд.

Ҳамин тавр, концепсияи маркетинг дорои се махсусият мебошад:

- рӯ овардан ба қобилияти харидории харидорон;
- тобеъ намудани манфиатҳои қисматҳо ба манфиат ва ҳадафҳои муассиса;
- муттаҳид сохтани самтҳои амалиёти ҳамаи ҳадамотҳои амалкунандаи муассиса дар атрофи манфиатҳои асосии он.

Аз гуфтаҳои боло бар меояд, ки навъи фаъолияти эҷодкоронаи бомақсад тибқи пешбинӣ, ба нақша гирифтани, ташкил ва идора намудани амали қонеъсозии талабот ба мол, ҳадамот дар соҳаи истеҳсолоти хоҷагии кишоварзӣ ва василаи мубодила асос меёбад.

Масъулиятҳои агромаркетинг бо масъулиятҳои хоҷагии кишоварзӣ муайян карда мешавад ва як қисмашон аз инҳо инҳо иборат мебошанд:

Якум - вобастагии натиҷаи иқтисодӣ аз шароитҳои табиӣ. Истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ ба василаи асосӣ ва предмети истеҳсолот-замин, яъне сифат ва истифодаи интенсивии он алоқаманд буда, муайян карда мешавад;

Дуюм - нақша ва моҳияти мол. Мутахассисон ва ҳадамоти маркетинг бо амволе, ки дори моҳияти аввалиндараҷа мебошанд сару кордоранд. Аз ин рӯ, онҳо бояд сари вақт ва дар ҳаҷми лозимаю навъҳои гуногуни мол, ҳамчунин бо назардошти синну сол, ҷинс, вазъи ҷаҳатии истеъмолкунандагон эҳтиёҷоти онҳоро қонеъ гардонанд;

Сеюм - мувофиқат накардани давраи корӣ бо давраи истеҳсолот. Масалан, маҳсулоти растанипарвариро дар як сол 1-2 маротиба ба даст меоранд, вале давраи корӣ тамоми сол идома меёбад. Аз ин рӯ, мутахассисони маркетинг бояд диалектикаи талаботи истеъмолкунандагонро хуб доништа, тамоюли қонеъ

гардондани он, вазъи бозор ва ғайраро ташхис карда тавонанд, зеро самарабахшии маркетинг аз ҳамин вобастаги дорад;

Чорум - мавсимӣ будани истеҳсолот ва ба даст овардани маҳсулот. Ҷиҳатҳои таъминоти маркетингии омӯзиши бозори фурӯши ва ҳаракати маҳсулот бо ҳамин алоқаманд мебошад.

Панҷум - шаклҳои гуногуни моликият дар КАС нисбати замин ва воситаҳои истеҳсолот;

Шашум - шаклҳои гуногуни ташкилии хоҷагидорӣ;

Ҳафтум - нобаробар ва гуногунмоҳиятиву сатҳи татбиқи фаъолияти маркетинг;

Ҳаштум - ҳассосият, таъсирпазир, мутобиқшавӣ, худташкилӣ, худидоракунии нисбатан баланди системаи агромаркетинг дар муқоиса бо системаи навъҳои дигари он;

Нӯҳум - махсусияти амалии агромаркетинг дар сатҳи пасттар қарор доштани илму санъати фаъолияти маркетинг дар муқоиса бо дигар навъҳои вай.

Функсияи маркетинг аз маҷмӯи фаъолияти маркетингии устувор, тақсимазир ва самтҳои ба худ хос иборат мебошад, ки ҳангоми омода намудану татбиқи қарорҳо иборат буда, ин қарорҳо аз ягонагии объект ва ҳадафҳои маркетинг сарчашма мегиранд.

Дар ҷараёни фаъолияти маркетинг функсияҳои умумӣ ва мушаххас бо ҳам алоқаманд мебошанд. Ҳангоми татбиқи ҳама гуна функсияҳои мушаххас ҳамаи функсияҳои умумӣ ба иҷро мерасанд. Ба функсияҳои умумии маркетинг инҳо дохил мешаванд: идоракунии корҳои ташкилӣ; ба нақшагирӣ; ташхис намудани ҳадаф; баҳодихӣ; таҳлил; баҳисобгири, назорат бурдан ва ҳоказо.

Ба функсияҳои мушаххас инҳо марбут мебошанд: омӯзиши бозор, истеъмолкунанда ва талаботи он; таҳлили муҳит; татбиқи сиёсати мол; таъминот бо молҳои асосӣ; ташаккули нарх ва сиёсати нарх; ҳаракати мол ва фурӯши маҳсулот; фаъолияти тиҷоратӣ; маркетинги байналмиллалӣ; фаъолияти баҳисобгириву молиявӣ; идора кардани маркетинг.

Азбаски дар байни функсияҳои дар боло оварда аз назари мо таҳқиқи бозор муҳимтар ба назар мерасад, онро муфассалтар дида мебароем.

Дар байни ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ дар ҷумҳурии мо тараққиёти хоҷагии кишоварзӣ бартарӣ дорад. Аз ин рӯ, дар ин маврид тадқиқи бозори кишоварзиро дида мебароем.

Фурӯши маҳсулоти аграрӣ аз системаи муносибатҳои ташаккулёбанда ва ҷараёни самтҳои молу ҳадамоте иборат мебошад, ки ба ҳаракати маҳсулот аз истеҳсолкунандагон то ба истеъмолкунандагонро мусоидат менамояд. Фурӯш вақте оғоз меёбад, ки мол барои фурӯш расондан омода бошад, ки истеъмолкунандаи ниҳии молро ба даст меорад. Азбаски истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагон дар масофаи муайян, дар фазою вақт қарор доранд, мол як қатор бандҳои фосиладорро мегузарад.

Системаи фурӯши маҳсулоти кишоварзи ҳиссаи таркибии системаи маркетинги КАС ба ҳисоб меравад. Охири инфраструктураи маркетинг, системаи тадқиқоти маркетингӣ, ҳамчунин системаи идоракунии ба василаи маркетингро дар бар мегирад.

Инфраструктураи маркетинг ин системаи фуруши соҳаҳои таъминкунандаи он ва системаи шабакаҳои маркетингӣ ба ҳисоб меравад.

Системаи фурӯш имкон дорад, ки дар сатҳҳои гуногуни молистеҳсолкунандагон, минтақа ё соҳа, соҳаи аграрии сектори хоҷагии халқ аз назар гузаранд.

Самаранокии фуруши маҳсулоти кишоварзӣ муайян менамояд, ки хоҷагии кишоварзӣ дар тақсимои меҳнати ҷамъияти то кадом дараҷа ҳамбастагӣ (интеграция) дорад. Дар мавриди дигар шароитҳои муттаносиб аз ташкили сектори фуруш ҳамчунин ҷиғунагии ташаккул ёфтани арзишҳои (нархҳои) истеҳсолкунандагону истеъмолкунандагон дар мавриди тақлифоту талаботи мазкур ба молҳои аграрӣ вобастагӣ дорад. Дар мамолики пешрафта соҳаи фуруши маҳсулоти озуқаворӣ хеле ҳам инкишоф ёфтаву аз ҷониби қонунҳои бозор ба танзим дароварда шудааст.

Бозори хоҷагии кишоварзӣ - ин макони фуруши молҳои ин соҳа ва ҳадамоти муассисаҳо ба шумор меравад. Вай истеъмолкунандагони воқеӣ ва қудратмандро, ки муассисаҳо молу ҳадамоти худро пешниҳод менамояд, муттаҳид месозад. Ба ташаккули самарабахши хоҷагии кишоварзӣ ва соҳаи фуруши маҳсулоти аграрӣ, тадбирҳои давлатӣ доир ба танзими бозорҳои кишоварзӣ метавонанд мусоидат намоянд.

Инкишофи маҳсусгардони ва татбиқ намудани технологияи нави истеҳсолот дар бобати фуруши маҳсулот ба якчанд тамоил оварда мерасонанд:

- талабот ба ҳамлу нақл, нигоҳдорӣ ва коркарди амик (пурра) зиёд мегардад;

- концентратсияи истеҳсолот, аз аз як тараф, ба арзиши ёфтани ҳаҷми он ва паст рафтани арзиш нисбат ба воҳиди маҳсулоти истеҳсолшуда бурда расонад, аз тарафи дигар, боиси дур гаштани истеҳсолот аз макони истеъмолӣ мегардад, ки дар натиҷа ҳарачоти ба фуруш алоқаманд меафзояд;

- таъсири зараровар ба табиат ва муҳити атроф таъвият меёбад.

Дар фаъолияти хоҷагидори ва корчалонии КАС бо сохти ташкилию

хоҷагидорӣ, ҳамчунин дар ташаккули корчалонии хурд ва агробизнес бо самтҳои гуногун системаи идоракунӣ ба василаи агромаркетинг моҳияти зиёд касб менамояд. Дар замони ҳозира системаи агромаркетинг аз ҷиҳати илмӣ асоснок нагаштааст ва корҳои тадқиқотии амалӣ доир ба лоиҳагири, ташкили амалиёти оқилона амалан кор карда нашудаанд.

Системаи агромаркетинг

Муассисаҳои КАС ва фаъолияти маркетинги он системаи кушода буда, аҳоқаро бо муҳити беруна тавсиф менамояд ва ҳудудҳои нуфуспазирро соҳиб мебошад. Муассисаҳои КАС системаи худтаъминкунанда ба ҳисоб намеравад, аз ин рӯ байни он ва муҳити маркетинги бо захира ва ахборот мубодилаи ҳамешагӣ сурат мегирад.

Системаи агромаркетинг дар доираи худ маҷмуи муносибатҳои нисбатан моҳиятноки бозорӣ ва селай ахборотро дар бар мегирад ва муассисаҳои КАС-ро бо бозори фуруши маҳсулот алоқаманд месозад. Муассисаҳо алоқашонро бо бозор ва унсурҳои он, бо муҳити агромаркетингӣ аҳоқаро барқарор намуда, бо он ахборот, маҳсулоти истеҳсоли кишоварзӣ ва хадамотро равона сохта, бар асари ин мубодила пул, ахбор, ашёи хом, хадамот ва ғайро ба даст меорад.

Зери мафҳуми системаи агромаркетинг маҷмуи ҳамаи навъҳои фаолият, ки ба ҷарвабни ҳаракати маҳсулоти ғизоӣ ва хадамот марбут мебошад, аз истеҳсолоти кишоварзи сар карда то лаҳзае, ки онҳо ба дасти истеъмолкунандагон нарасиданд, фаҳмида мешавад.

Умдатарин мафҳуми маркетинг – эҳтиёҷоти инсон ба ҳисоб меравад. Эҳтиёҷ ин аз ҷониби инсон нисбати ягон чизи зарурӣ нарасоӣ доштанро ифода мекунад. Одамон эҳтиёҷоти гуногун доранд. Онҳоро ба ҷисмони – эҳтиёҷ ба озуқа, либос, гарми ва

бехатарӣ; иҷтимоӣ – муносибат ва дилбастаги; фардӣ – талабот ба дониш ва худзоҳирсозӣ чудо кардан мумкин аст.

Талабот ин эҳтиёҷоти мебошад, ки мутобиқ бо сатҳи фарҳанги ва фардияти инсон шакли касро гирифтааст.

Дархост – талаботе мебошад, ки бо қобилияти харидорӣ мустаҳкам гардонида шудааст.

Мол - ҳамаи он чизе, ки ба бозор бо мақсади харид, истеъмол, фуруш ва ҷалб намудани диққат пешниҳод мегардад.

Мубодила – лаҳзае, ки объекти дилхоҳ аз кассе бар ивази пешниҳоди чизе ба даст оварда мешавад. Масалан, инсони гурусна метавонад бо ёрии ишкор, моҳигирӣ ё ҷамъоварии бо дасти дароз садақа пурсад ё бар ивази хурок пул, мол ё хизмат пешниҳод намояд.

Созиш – ин мубодила ба василаи ашёҳое мебошад, ки барои ҳар ду ҷониб соҳиби арзиш мебошад: яке мол X дода дигаре бар ивази он мол Y медиҳад.

Бозор – ин маҷмуи аллакай мавҷудаи молу харидори он мебошад.

Ҳамин тавр, вазифаи асосии ба василаи агромаркетинг идора намуданиро дастгири ва нигоҳдории мутобиқати байни вазъи муҳити маркетинги ва системаи ба он мувофиқи фаъолияти агромаркетингии муассисҳои КАС доир ба комёб гаштан ба ҳадафҳои дар назди он истода метовон донист.

Муҳити маркетингӣ. Муҳити агромаркетингӣ метавон шартан ба микромуҳити маркетингӣ муассиса ва макромуҳити он чудо карда шавад.

Микромуҳити агромаркетингӣ муассиса чунин унсурҳоеро, ки вай бевосита ҳамаруза дар фаъолияти худ бо онҳо дучор меояд, дар бар мегирад: таҳвилкунандагон, рақобаткунандагон, миёнаравони маркетинги (миёнаравони тижорати, ташкилкунандагон, ҳамлу нақл ва нигоҳдорандагони маҳсулот, муассисаҳои молиявӣ қарздиҳанда, агентҳои тарғиботи ва ғ.), аҳли тамос ва мизочони мақсаддори бозорҳо.

Маҷмуи омилҳое, ки ҳам ба фаъолияти худ муассиса ва ҳам ба дигар унсурҳои микромуҳит таъсири вусъатноку васеъмӯҳт мерасонанд, мафҳуми макромуҳити агромаркетингиро ташкил медиҳанд. Инҳо омилҳои зерин мебошад: сиёсӣ ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, илмӣ техника, таби иқлимӣ, демографияи, моҳияти фарҳангӣ дошта.

Ҳар як ширкат ё хочагӣ, ки хоҳиши дар бозори иқтисодӣ сахм гирифтаниро дорад ва рақобатпазир мебошад, бояд концепсияҳои асосии зерини маркетингро ба инобат гирад:

1. Концепсияи истеҳсолоти такмилёбанда бо он асос адотааст, ки истеъмолкунанда бартарию ба анволе бештар медиҳад, ки ба таври васеъ наҳн гаштааст ва аз руи нарх дастрас мебошад;
2. Концепсияи такмилдодани мол. Моҳияти ин концепсия аз он иборат аст, ки истеъмолкунанда бартарию бо моле медиҳад, ки дар сатҳи баланди сифат, ҳарди басандаи ситеҳсолӣ ва имкониятҳои нав қарор дорад;
3. Концепсияи васеъ намудани тақвияти тиҷорати. Асоси онро тасаввурот дар хуси он, ки истеъмолкунандагон моли истеҳсолкардаи он ширкатеро, ки дар бобати ҳаракати мол тадбирҳои махсусро амали намеkunанд, харидорӣ нахоҳанд кард.
4. Концепсияи маркетинги – дар назар дорад, ки расидани ширкат ба ҳадарҳои хеш аз муайян намудани эҳтиёҷот ва дархостҳои бозорҳои мақсаднок, ҳамчунин аз самарабахиши қонеъ сохтани истеъмолкунандагон дар муқоиса бо ширкатҳои рақобаткунанда вобастагӣ дорад;
5. Концепсияи маркетинги ахлоқи (этика)-ро метавон ба чунин тарз ифода намуд: дар аввал ширкат эҳтиёҷот, дархост ва манфиати бозорҳои бомақсадро зоҳир месозад, сипас митозонро ба воситаи арзишҳои баланди истеъмолӣ, ки некӯахлоқии онҳо ва ҷамъиятро дастгири менамоянд, таъмин меkunанд.

Сегменткунонии бозор – ин тақсим намудани бозор ба ғурӯҳои муайяну аниқӣ харидорон, ки барои ҳар яке аз онҳо метавонад молҳои алоҳида ва ғайрияти муайяни маркетингӣ талаб карда шавад.

Принсипҳои сегменткунонии бозор аз инҳо иборат аст:

1. Принципи ҷуғрофӣ: вилоят, шаҳр, ноҳия.
2. Принципи демографӣ: сини сол, миқдори аҳли оила, шуғл, маълумот.
3. Принципи рафтор: ваҷҳи харидорӣ, сабабҳои суд, дараҷаи истифодабарӣ, муносибат ба мол.
4. Принципи психографӣ: синфӣ ҷамъиятӣ, тарзи ҳаётбарӣ, типии шахсият.

Мол ва давраи ҳаётии мол.

Ба сифати мол ҳамаи он чизе, ки метавонад эҳтиёҷот ё талаботро қонеъ созад ва бо мақсади ҷалбнамудани диққат , харидорӣ, истифодабарӣ ё истеъмол намудан ба бозор бароварда мешавад, мансуб доништа мешавад.

Воҳиди мол – яклухтии алоҳидае, ки нишондоди бузургӣ: арзиш, намуди зоҳири ва дигар сифатҳоро тавсиф менамояд. Масалан, маҳсулоти ширӣ мол ба ҳисоб рафта, банкаи ширқӣ бо арзиши 2 сомонию 50 дирам – воҳиди молӣ.

Дар бозори аграрӣ – ҳамеша молҳои гуногуни нав пайдо мешавад. вале танҳо баъзе аз оно мувоффақият пайдо намуда ба истеҳсолкунандагони худ ғоида меоранд. Қисмати бештари молҳои нав бошад, бо сабабҳои гуногун аз ҷониби харидорон эътироф намегарданд. Мавҷудияти давраҳои алоҳида дар ҳаёти гардиши мол ҳамеша таъйир додани стратегияи маркетинги ро тақазо менамоянд.

Мол ва ҳадамотро ба ду гуруҳи калон, ки аз руи мансубияти типии муайяни истеъмоли ба амволи истеъмолашон васеъ ва амволи таъиноташон истеҳсоли ҷудо намудан мумкин аст. Ба амволи истеъмолашон васеъ молҳое мнsubанд, ки барои истефодаи шахсӣ харидорӣ мешаванд. Ин гуруҳи молҳоро маркетингшиносон вобаста аз одати харидории истеъмолкунандагон тавсиф менамоянд. Ба молҳои истеъмолашон васеъ молҳои талаботашон ҳамарӯза, молҳои талаботашон махсус ва молҳои талаботашон сустҳаракаткунандаро мансуб медонанд. Молҳои таъиноташон истеҳсоли молҳое мебошанд, ки бо мақсади коркарди минбаъда ё дар ғайрияти хоҷагидорӣ истифодашаванда харидорӣ мешаванд.

Даври ҳаётии молро ҳамчун чараёни инкишофи фуру шва ба даст овардани ғоида муайян намудан мумкин аст, ки он аз чор давра иборат мебошад:

тадбиқбӣ; инкишофбӣ; ба авҷи инкишоф расидан (камолат); таназзул.

Тағйирёбии ҳаҷми фуруши бештари молҳоро ҳамгоми воридшавӣ ба бозор дар шакли қатъата тасаввур намудан мумкин аст.

Дар мавриди бунёди (истеҳсоли) мол ба тавлидкунанда лозим аст, ки мақсадашро дар се сат тарҳрозӣ намояд: мол аз рӯи ғоя (ният); мол дар иҷроиши воқеии он; мол бо мустаҳкамкунӣ.

Муқаррар намудани нарх ба мол

Муқаррар намудани нарх ба амвол ин чараёне мебошад, ки аз 6 давра иборат мебошад. Дар давраи якум муассиса бочиддият ҳадаф ё мақсади агромаркетинги худро, ба мисли таъмини истодагарӣ, ба ҳадди муносиб расонидани даромади қорӣ, ишғол намудани пешсафӣ аз руи нишондодҳои ҳиссаи бозор ва сифати мол муайян месозад. Дар давраи дуюм вай худро ба талаботи қатъата мебарорад, то ки дар хусуси амволи имконияташон дар бозор ба фурушраванда дар фосилаи муайяни вақт аз руин архи сатҳашон баробар тасаввурот дошта бошад. Дар давраи сеюм муассиса ҳисоб мекунад, ки суммаи хароҷоти он дар ҳолатҳои гуногуни истехсолот чӣ гуна тағйир меёбад, дар давраи чорум нархи рақобаткунандагонро барои истифодаи инҳо ба сифати мавқеъгирии нархи моли ҳеш муайян месозад. Дар давраи панҷум вай яке аз методҳоро барои ташаккули нархгузори интиҳоб менамояд. Дар давраи шашум бо назардошти дарки психологӣ ва тафтиши ҳатмӣ, ки он бо сиёсати Амалии нархгузорӣ мувофиқат мекунад ва аз қониби миёнаравон, ҳайати савдогарони худӣ, рақобаткунандагон, молтахвилкунандагон ва органҳои давлатӣ дар вазъи мусод дарк мешавад, ба мол нархи ниҳой гузошта мешавад.

Моҳияти нарх аз инҳо иборат аст: 1) ифодаи пули арзиши мол; 2) категорияи иқтисодие, ки барои андозагирии бузургин ғайримустақими хароҷоте, ки барои истехсоли нав; 3) таносуби миқдории талабот ва тақлидоти мутаххас.

Сиёсати нарх концепсияи стратегияи давлат ва ширкатҳои алоҳида дар бобати тағйир ёфтани сатҳи нарх бо назардошти динамикаи тақлифоту талабот ба ҳисоб меравад. Сиёсати нархгузории давлат тибқи иштироки захираҳои бучаи давлатӣ дар танзими иқтисодиёт асос меёбад. Дар шароити бозори инкишофёфта ва иқтисодиёти самарабахш сиёсати нархгузории ширкат стратегияи хароҷоти паст мегардад, ки қомеъҳои бартаридоштаро бо хароҷатҳои паст нисбати истехсолот ва фуруши маҳсулот алоқаманд месозад.

Пеш аз он ки ба методикаи нархгузори ё ташаккули нарх шинос шавем, дарк кардан лозим аст, ки сиёсати нархгузории фурушанда аз типӣ бозор вобастагӣ дорад. Иқтисодшиносон чор типӣ бозорро ҷудо месозанд, ки ҳар яке аз онҳо дар соҳаи ташаккули нарх муаммоҳои худро пеш мегузоранд.

1) Бозори рақобати тоза (содо) аз фурушанда ва харидорони зиёди ягон навъи амволи ба ҳам монанд, ба мисли гандум, қанд ва

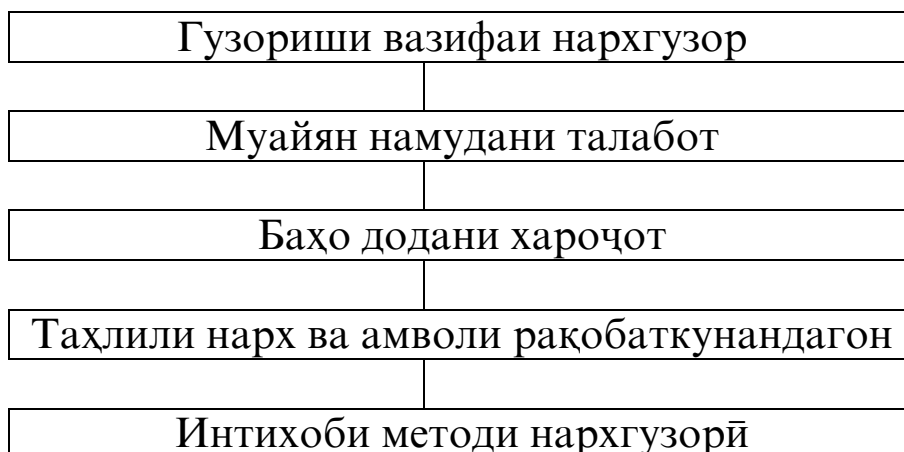
гушт иборат мебошад. Ҳеҷ як харидори чудоғона ё фурӯшанда сатҳи нархҳои ҷории бозории мол таъсири калон расондан наметавонад. Фурӯшанда наметавонад нархи болотар аз нархи дар бозор муқаррар шударо талаб намояд, зеро ҳар як харидорон метавонанд ба тариқи озод ҳама гуна молро ба нархи дар бозор муқарраргардида озодона харидорӣ намоянд. Ҳамчунин фурӯшандаҳо нархи пастар аз нархи дар бозор муқаррашударо пурсанд, зеро ҳама гуна моли заруриро рӯи нархи дар бозор муқарраргардида мефурӯшанд.

2) Бозори рақобати монополиявӣ аз харидорон ва фурӯшандагони зиёде иборат мебошад. ки муомилоти хешро на аз рӯи нархи ягонаи бозорӣ, балки дар доираи васеи нархҳо ба амал мебароранд, бар ҷами ин нархҳои мазкур ба фурӯшандагон имкон медиҳад, ки ба харидорон молҳои гуногунро пешниҳод намоянд.

3) Бозори олигополитикӣ аз якчанд нафар фурӯшандагони на он қадар зиёде, ки нисбат ба сиёсати нархгузорӣ ва стратегияи агромаркетингӣ байни ҳам ҳассос мебошанд, иборат мебошад.

4) Монополияи ҳолис - бозоре ки ҳамагӣ аз як фурӯшанда иборат мебошад. Ин вазъият дар бозори маҳсулоти кишоварзӣ тамоман кам воқеъ мегардад.

Ҳамин тариқ, имконият ва муаммоҳои сиёсати нарх вобаста аз навъи бозорҳо тағйир ёфта меистад. Ба истиснои мавридҳои кории рақобати ҳолис дар бозор, ба молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ лозим аст, ки ба моли худ нархҳои ибтидоии хешро муқаррар намоянд. Дар расм методикаи баҳисобгирии нархҳо, ки аз шаш давра иборат мебошад, нишон дода шудааст:

Муқаррар намудани нархи ниҳонӣ

Талабот, чун қоида нархи ҳадди муносибро муайян мекунад, ки истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ метавонад барои моли хеш талаб намояд. Нархи ҳадди ақал бошад ба василаи хароҷотҳо (доими ва тағирёбанда) муайян карда мешавад.

Хароҷотҳои доими (“Хароҷотҳои иловагӣ”) масрафоте, ки тағирнаёбанда мемонанд. Аз ҷумла ташкилот бояд ҳармоҳа барои иҷораи бино, гармирасонӣ, пардохти фоизҳо, музди кори коргарон ва ғайра пардохт намояд. Хароҷотҳои доими, новобаста аз сатҳи истеҳсолот, ҳамеша вуҷуд доранд.

Хароҷотҳои тағирёбанда тибқи вобастагии бевосита аз сатҳи истеҳсолот тағйир ёфта меистанд. Ҳар як килограмми ғалла барои хариди тухмӣ, фарсудашавии техника, сузишворӣ ва амсоли ин хароҷотро дар бар гирифта, аз ҳисоб ба воҳиди маҳсулот ин хароҷотҳо одатан тағирнаёбанда мемонанд. Тағирёбанда бошад, барои он номида мешаванд, ки суммаи умумии онҳо вобаста аз миқдори воҳиди моли истеҳсолшуда тағйир ёфта меистад.

Нақшаи талабот, суммаи ҳисобии хароҷот ва нархҳои рақобаткунандагонро доништа, ташкилот барои интихоби нархҳои амволи хеш тайёр мегардад. Нарх дар фосилаи байни аз ҳад паст, ки даромадро таъмин намекунанд ва аз ҳад зиёд баланд, ки барои талабот монеъ мегардад, қарор мегирад.

Муассиса муаммои наргузори тибқи интихоби методикаи баҳисобгирии нархҳо ҳал менамояд, ки дар он ақалан яке аз ин се мулоҳиза ва ҳисоб гирифта мешавад ва умед мебардад, ки методи интихобшуда имкон медиҳад, ки нархи мушаххас дуруст ҳисоб карда шавад;

- хароҷотҳои миёна бо иловаи даромад;
- тахлили ғайри зиёновар ва таъмини даромади бомақсад;
- муқаррар намудани нархҳо тибқи арзишҳои эҳсосшавандаи мол;
- муқаррар намудани нархҳо дар асоси сатҳи нархҳои ҷорӣ;
- муқаррар намудани нархҳо дар асоси савдои ғайрикушод.

Реклама ва фаъолияти ғайритаъриқӣ

Реклама чист? Андозаҳои муҳимтарини он чигунаанд? Ҳамгони муайян кардани реклама шаш унсури стандарти онро ҷудо месозанд. Якум, реклама шакли пардохшудани шабака мебошад гарчи баъзе аз навъҳои он, масалан, самти иҷтимоӣ

вакти ва майдони бемуздро дар васоити ахбори оммавӣ соҳиб аст. Дуюм, ахборе, ки ба воситаи реклама пахш мегардад на танҳо аз ҷониби сарпарастон пардохт карда мешавад, балки боз онро индентификатсия менамояд. Сеюм, дар пештари мавридҳо реклама кушиш менамояд, ки харидорро ба ҷизе майл созад ё қаноатманд созад, гарчи дар баъзе мавридҳо вай танҳо мақсади шинос намудани истеъмолкунандаро бо мол ё хизматрасонӣ дорад.

Чорум ва панҷум ахбори рекламавӣ метавонад аз ҷониби якчанд наъби васоити ахбори оммавӣ бо мақсади ҳар бештар ҷалб намудани диққати харидорони боиктидор пахш карда шавад. Харочоти пардохт барои ВАО-и шунавоию майдони нашраш васеъ дар матбуот ба микдори бешумори одамон, ки ин васоит дастрас, пахш мегардад. Масалан, маблағи 1,2 млн. доллар метавонад ҳамчун харочоти аз ҳад зиёд ғавқулодда барои намоиши вақт бозӣ барои соҳиб гаштан ба Ҷоми Ҷомҳо ба назар намояд. Вале вақте, ки рекламадиҳанда ба ҳамин минвол аудиторияи зиёда аз 500 миллионаш одамонро соҳиб мегардад, харочотҳои на он қадар зӯйд ба назар мерасад.

Реклама мураккаб мебошад, зеро рекламадиҳандагони зиёди аз ҳам дарккунанда мебошанд дар як маврид ба аудиторияҳои гуногун муроҷиат намоянд. Нӯх типҳои асосии реклама мавҷуд аст:

1. Намунаи бештари реламаторо рекламаи миллий ё истеъмоли миллий ташкил медиҳад, ки онро рекламаи онқои олии тижоратӣ низ меноманд. Диққати асосӣ дар ин реклама ба бунёди тимсол ва таъмини бардавоми шинохтани анқои моли олий равона карда мешавад.

2. Рекламаи савдои оммавии ҷаҳона хусусияти маҳаллӣ дорад ва дар фурӯшгоҳ ё муассисаи соҳаи ҳадамот нигаронида шудааст, ки он ҷо маҳсулоти бешумори гуногун ба савдо рафта ё хизматрасонии муайян пешниҳод карда мешавад.

3. Рекламаи хусусияти сиёсидошта, ки барои ҷалб намудани диққати одамон ва талқин намудани онҳо барои овоздиҳӣ ба манфиати касе равона карда мешавад.

4. Типи рекламе, ки дар маълумотномаҳо оварда мешавад. Ба воситаи он одамон имконият пайдо мекунанд, ки маҳсулоти дилхоҳашонро аз ҷуҷо ва ба ҷӣ тарзе, ки дастрас намоянд ё ҳадамоти заруриро ҷӣ гуна соҳиб гарданд.

5. Рекламаи ҷавобиро имкон дорад, ки дар ҳама гуна муҳит, аз ҷумла ба воситаи почта низ, истифода бурдан мумкин аст; он

аз рекламаи анвои маҳсулоти аъло ва савдои амволи чакана бо он фарқ мекунад, ки хусусияти ҳавасмандсозии фурӯши бевоситаро аз рӯи фармоиш дорад.

6.Рекламаи хизматӣ ё тиҷоратӣ ахбореро дар бар мегирад, ки ба фурӯшандагони савдои чакана, амволи яклухт, ҳамчунин муассисаҳои харидор нигаронида шудааст.

7.Рекламаи институтсионалӣ, корпоративӣ низ номида мешавад. Ахбори он барои шинохти корпоратсияҳои ё барои ҷалб намудани диққати аҳли ҷамъият ба нуқтаи назари ташкилотҳои мутобиқ равона гардидааст.

8.Рекламаи иҷтимоӣ, ки ахбори тарғиботи ягон рӯйдоди мусбиро дар бар мегирад, масалан рӯй гардондан аз нӯшокиҳои спиртӣ ҳангоми рондани автомобил ё муносибати хуб ба кӯдакон.

9.Рекламаи интерактивӣ ба ашхосе, ки соҳиби компютер ҳастанд ва ба шабакаи интернет, дастрас доранд, хизмати фардӣ мерасонад.

Аз ҷумла, дар бештари мавридҳо рекламаи бонуфузро аз тарғиботи тиҷоратӣ фарқ намудан душворӣ дорад. Баъзе аз усулҳои ба таҳриқдарорӣ ва ҳавасмандсозии фурӯшро ҳамчун унсурҳои васеи тавсифи мол, мустаҳкам сохтани он аз назар гузаронидан лозим аст. Савдои шахсӣ низ ҷиҳатҳои гуногун дорад. Аз як тараф ин яке аз навъҳои фурӯш ба ҳисоб рафта, аз тарафи дигар унсури Самарабахши муқаррар сохтани алоқаи дутарафа бо харидорон мебошад.

Баъзе аз мутахассисон дастбандиро низ ба коммуникативӣ мансуб медонанд. Дар ҳақиқат нақши дастбандӣ ҳамчун “фурӯшандаи безабон” меафзояд. Ин ба хусус дар шароити васеъ гаштани номгӯи амвол ва паҳн гаштани хизматрасонӣ дар муассисаҳои савдои чакана ҷашмрас аст.

Дастбандӣ ҳангоми ахбор додан ва огоҳ сохтан нақши калон дорад. Навъҳои алоҳидаи онро пас аз истеъмол истифода мебарад.

Барномаҳои агромаркетингӣ кор карда баромадану истифода бурдани чунин стратегҳои муассисаҳои КАС-ро тақозо менамояд, ки дар мавриди шароитҳои мушаххас ба сиёсати иқтисодии давлат ҷавобгӯӣ буда, дар як маврид сохторҳои тиҷоратӣ бо самарабахши даромадноки ҳавасмандсозӣ моддии меҳнат таъмин намояд.

Самарабахши хоҷагидорӣ дар муассисаҳои КАС, қисмҳои агробизнес, дар хоҷагиҳои фермерӣ, иҷоравӣ ва коллективҳои

кооперативӣ ба дараҷаи муайян бо фаъолияти ратсионалӣ агромаркетинг муайян карда мешавад.

Кормандони системаи агромаркетингӣ бевосита маҳсулот ба вучуд намеорад, вале дар мавриди истеҳсолоти маҳсулот ва нигоҳ доштани сифатҳои он, таъмини молҳои асосӣ ва дигар навъи корҳо доир ба талаботи истеъмолкунандагон фаъолияти муайяни ташкилотӣ ва тиҷоратиро ба амал мебароранд. Ва ҳамчун таркибии кори истеъмолиро ба ҷо меоранд, ки барои қонеъ сохтани эҳтиёҷот, талабот ва манфиати истеъмолкунандагон равона гардидаанд. Самарабахши хоҷагидорӣ ва агробизнес дар муассиса ва иттиҳодияҳои КАС аз ҷиҳатҳои васеъ ва маҳдуд баҳо дода мешавад: дар мавриди аввал ҳамчун қонеъ сохтани талабот ва истеъмолкунандагон ва таносуби нишондодҳои босамар бо андозаҳои системаҳои агробизнес, дуюм ҳамчун системаи нишондодҳои минтақавӣ ва хусусӣ, ки системаи унсурҳои ҷудогона ва зерсистемаҳои агробизнесро тавсиф менамоянд.

Сифат ва самарабахшии корҳои системаҳои агромаркетингро чунин омилҳо таъмин менамоянд:

- илмияти коркарди методҳои муайян намудани андозаҳои ташкилӣ ва самарабахшии амалиётҳои системаҳо;
- баҳои объективонаи миқдорӣ, миқдорию сифатӣ ва сифатии онҳо;
- ба вучуд овардан ва татбиқи системаҳои ратсионалии баҳо ва идора намудани ин системаҳо;
- муайян намудани сатҳи ташкилӣ ва самарабахшии системаҳои агромаркетинг ва зоҳир сохтани захираҳои мукамалгардонии онҳо;
- кор карда баромадану татбик намудани самтҳо ва роҳҳои оқилонаро самарабахшии системаҳои агромаркетинг.

Самарабахшии системаҳои агромаркетингро се гурӯҳи нишондодҳо тавсиф менамоянд:

1. Нишондодҳои ташкилӣ;
2. Нишондодҳои фаъолият;
3. Натиҷаи нишондодҳои самарабахшии системаҳо.

Нишондодҳои якум дуюм ҷиғунагии ташкил кардан, ба роҳ монда шудани система, то кадом андоза таъмин будани самарабахшии фаъолияти онро инъикос менамоянд. Гурӯҳи сеюми нишондодҳо натиҷаи фаъолияти системаҳои агромаркетингро тавсиф менамоянд.

Методикаи муайян намудани самарбахшии системаҳои агромаркетинг чунин муайян карда шудаанд: якум, инъикос намудани моҳият ва мундариҷаи меъёрҳои умумӣ ва маҳдуд; дуюм соҳиб будан ба имкониятҳои идора намудани ҷараёни фаъолияти агромаркетингӣ; сеюм ба тариқи микдори сифатӣ ва микдорию сифатӣ ифода намудани ҳамаи давраҳо, амалиётҳои асосӣ, усул ва амалиёти технологӣ; чорум ба қайд гирифтани нишондодҳои ниҳони иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маънавию ахлоқии қонеъ сохтани талаботи истеъмолкунандагон; панҷум таъмин намудани баҳои объективӣ, боварибахш дастрас ва саривақтӣ.

БОБИ 6. МЕНЕҶМЕНТ

Дигаргунсозии куллии низоми идоракунии иқтисодии ба муносибатҳои бозорӣ гузаранда, яке аз самтҳои муҳими бозсозӣ дар мамлакати мо мебошад. Ин проблема дар сатҳи корхона, ки вазъияташ дар шароити иқтисоди бозоргони қуллан тағйир меёбад аҳамияти махсус дорад.

Корхона объекти муносибатҳои пулию-молӣ гашта, соҳиби мустақилияти иқтисоди ва аз натиҷаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ худ пурра ҷавобгӯ буда, бояд низоми идоракуниашро (менеҷментро) чунин ташкил кунад, ки дар бозор самаранокии баланди кор, қобилияти рақобат доштан ва устувориро таъмин карда тавонад.

Хулоса, ташкилотҳо ҳамаи хусусиятҳоро барои фаъолият намудан дар шароити иқтисоди бозаргони соҳиб мешаванд. Ин бошад хеле васеъ шудани ҳудуди идоракуни ва худидоракуниро талаб мекунад, ҳаҷми кори менеҷерро зиёд мекунад, характери онро мураккаб мекунад.

Менеҷменти корхонаи дар муҳити бозор фаъолияткунанда нисбати персонали идоракунанда талаботҳои баланди профессионалӣ мегузорад. Идоракунандаи имрӯза – ин шахсест, ки асосҳои умумии фанни идоракуниро медонад, дар соҳаи стратегияи идоракунӣ, навоарӣ (инноватсия), маркетинг, идоракунии персонал ва истеҳсолот донишу малакаи махсус дорад.

Аслан ҳамин гуфтаҳо таркиби васоити таълимиро муайян намудаанд, ва муаллиф дар назди худ мақсад гузоштааст, ки ба ҳонанда он донишero диҳад, ки барои ба амал баровардани ҷараёни умумии идоракунии ташкилот ва персонали он, инчунин барои кори менеҷменти стратегӣ ва истеҳсолӣ заруранд.

Менеҷмент – ин намуди фаъолияти мустақили профессионали барои ба даст овардани мақсадҳои гузошташуда бо истифодаи самаранокии захираҳои материалию меҳнатӣ дар асоси принципҳо, вазифаҳо ва усулҳои механизми иқтисоди дар шароити бозор мебошад.

Менеҷмент – идоракуни дар шароити бозор, иқтисоди бозоргони буда моҳиятҳои зеринро нишон медиҳад:

- муайянкунии фирма эҳтиёҷ ва талаботҳои бозорро, дархостҳои мушахаси истеъмолкунандагонро ва ташкили истеҳсоли он намуди маҳсулотро, ки талаботаш зиёд аст ва метавонад ба фирма ғоидаи банақшагирифтаашро биёрад;
- ҷидду ҷаҳди доими барои самаранок баланд бардоштани истеҳсолот, барои ба даст овардани натиҷаҳои оптимали бо ҳароҷотҳои ҳарчи камтар;
- фаъолияти мустақили хоҷагидорӣ, ки озодии қабули қарорҳоро барои он шахсоне, ки аз натиҷаҳои ниҳоеи фаъолияти фирма ҷавобгаранд таъмин мекунад;
- ислоҳи доимии мақсадҳо ва барномаҳо вобаста аз ҳолати бозор;
- муайян намудани натиҷаи ниҳоеи фаъолияти фирма дар бозор дар ҷараёни мубодила;
- зарурияти истифодаи базаи ахбороти ҳозиразамон бо техникаи компютери барои ҳисобҳои бихсёрварианта ҳангоми қабули қарорҳои асоснок ва оптималӣ. Истилоҳи «менеҷмент» умуман ҳаммаъноӣ истилоҳи «идоракунӣ» мебошад, синоними он, лекин на ба маъноӣ тоҷаш.

Интихоби мақсадҳо ва стратегияи тараққиёти корхона.

Қор қарда баромадани сиёсати иқтисодии фирма ва стратегияи тараққиёти онро дар ояндаи дур ва наздик вобаста аз шароитҳои потенсиалии фирма ва таъминоти он бо захираҳои заруриро дар назар дорад.

Мақсадҳои фирма консепсияи тараққиёти он ва самтҳои асосии фаъолиятро муайян мекунад, зеро мақоли ҳалқи меғуяд: «Барои қомандаи киштиё, ки ба қучо шино қарданаширо наредонад, боди мувофиқ наредовад».

Мақсадҳо – ин ҳолати қонкретии тавсифотҳои алоҳидаи ташкилот мебошад, ки ба даст овардани онҳо барои қорхона дилҳоҳ ва фаъолияти қорхона ба ҳамин нигаронида шудааст.

Аҳамияти мақсадҳоро барои қорхона аз будаш зиёд қадр қардан номумкин аст. Онҳо нуқтаи ибтидоии банақшагирий

мебошанд; мақсадҳо асоси муносибатҳои ташкилиро дар бар мегиранд; системаи ҳавасмандгардоние, ки дар корхонаҳо истифода мешавад, аз мақсадҳо асос мегирад; мақсадҳо дар қараени назорат ва баҳодиҳии натиҷаҳои меҳнати коргарони алоҳида, подразделенияҳо ва умуман корхона пурра нуқтаи сарҳисоб мебошанд.

Аз рӯи нуқтаи назари қабулшуда вобаста аз он, ки барои ба даст овардан чӣ қадар вақт сарф мешавад ду шакли мақсадҳо мавҷуданд. Инҳо дарозмӯҳлат ва кӯтоҳмӯҳлат. Баъзан дар ҳолатҳои зарури инчунин мақсадҳои мобайниро муайян мекунанд, ки мақсадҳои миёнамӯҳлат номида мешаванд.

Дар корхонаҳои тиҷоратӣ намудҳои нисбатан паҳншудаи мақсадҳо инҳоянд:

- ғоиданокӣ, ки дар нишондиҳандаҳои ғоида, даромаднокӣ ва ғ. инъикос меёбанд;
- мавқеи корхона дар бозор, ки чунин нишондиҳандаҳо дар бар мегирад, ба монанди ҳиссаи бозор, ҳаҷми ғурӯш, ҳиссаи маҳсулотҳои алоҳида дар ҳаҷми умумии ғурӯш ва ғ.;
- маҳсулноки, ки ҳароҷотҳо ба як воҳиди маҳсулот, имконияти материалҳо, ҳаҷми маҳсулоте, ки дар як воҳиди вақт истеҳсол шудааст ва ғайраҳо тавсиф мекунад;
- захираҳои молияви, ки сохтори сармоя, ҳаракати пулро дар корхона, ҳаҷми сармояи гардон ва ғайраҳо нишон медиҳад;
- захираҳои меҳнати, ки бо ёрии чунин нишондиҳандаҳо тавсиф мешаванд, ба монанди миқдори ба кор набаромадан, аз корравии кадрҳо, баланд бардоштани савияи дониши коркунон ва ғайраҳо.

Усулҳои идоракунии

Усулҳои идоракунии – ин системаи роҳҳои таъсири субъекти идоракунии ба объекти идоракунии барои ноил шудан ба натиҷаҳои муайян мебошад. Барои он ки ба натиҷа ноил шавад менечерро лозим аст, ки нисбати зердастон ва иҷрои уҳдадорихи худ муносибати эҷодкорона намояд. Одамо барои чизе, ки мувофиқи табиӣ роҳбар аст ҳама вақт маҷбур сохтан лозим нест ва бинобар ҳамин чунин фишангҳои таъсиррасонро чустан лозим аст, ки ҳавасмандии коргарро ифода кунанд.

Нисбати таснифи усулҳои идоракунии якчанд нуқтаи назар мавҷуд аст. Лекин нисбати шахс ва коллектив танҳо он воситаҳоеро истифода намудан лозим аст, ки ба ҳавасмандии

онҳо дахл дошта бошад. Бинобар ҳамин, таснифи усулҳои вобаста аз мундариҷаашон диққатҷалбкунанда мебошад: иқтисодӣ, маъмурӣ, иҷтимоӣ – психологӣ. Асоси ин таснифотро сабабҳои водоркунандаи коргарон ба меҳнат, талаботҳо ва ҳавасмандии онҳо ташкил медиҳанд. Маҳз ҳамин нишондиҳандаҳо рафтори одамонро муайян мекунанд.

Таъсиррасониҳои иқтисоди асосан ба истифодаи ҳавасмандии иқтисоди ва пеш аз ҳама ҳавасмандии материали нигаронида шудаанд.

Ҳавасмандии материалии одамон бо роҳи мукофотонидани материали барои миқдор ва сифати меҳнат қонеъ гардонидани мешавад. Агар сатҳи нишондиҳандаҳои муайяншуда иҷро нашавад, пас коргар аз ҷиҳати материали ҷазо гирифтанишон мумкин. Фишангҳои асосии иқтисодӣ – музди меҳнат, мукофот ва ҳавасмандгардониҳои материали мебошанд.

Таъсиррасониҳои ташкилию-маъмурӣ аз тарафи роҳбарон истифодаи ҳокимият, масъулияти зердастон ва бунёди низоми муносибатҳои ташкилиро дар назар дорад, кӣ, чӣ, кай ва чӣ хел иҷро намудани ҳар як коргарро аниқ муайян мекунанд.

Ташкили дурусти истеҳсолот, меҳнат ва идоракунии танҳо бо таъсиррасониҳои иқтисоди ва иҷтимоию-психологӣ таъмин карда намешавад. Боз таъсиррасониҳои маъмури низ лозиманд, ки аз принципи тобеъияти иҷрокунандагон бо роҳбарон асос меёбад.

Маҷмӯи воситаҳои маҷбурии таъсирнок барои иҷрои вазифаҳои дар назди коллективҳои меҳнати буда, ки аз тарафи органҳои болоистода ва роҳбарони алоҳида вобаста аз ваколаташон гузошта мешаванд маънои усулҳои маъмурии менечментро ташкил медиҳанд.

Таъсиррасониҳои иҷтимоӣ - психологӣ дар асоси ҳавасмандии рӯхӣ, инчунин омилҳои маънавӣ, ки ақидаи атрофиён нисбати шахс, дар ӯ будани ҳисси рафиқӣ, ёрдами ҳамдигар дараҷаи шуурноки ва ғайраро дар бар мегирад, сохта мешаванд.

Ба ғайр аз ҳавасмандии модди одамон инчунин ба ҳавасмандии маънавӣ, оилавӣ, милли ва ғ. эҳтиёҷ доранд.

Ҳар як инсон дар қатори талаботҳои физиологӣ ва материали боз ба талаботҳои характери иҷтимоӣ дошта эҳтиёҷ дорад, ин ба воситаи муомилаҳо бо дигар одамон, ҳурмату эҳтиром, муайян намудани мавқеи худ дар коллектив ва ғ. инъикос меёбад. Ин муносибатҳо дар оила, байни дӯстон ва

рафиӯон, коллективи меҳнати ба амал омада ба кайфиати ҳолати воқеъин одамон ва маҳсулнокии меҳнати онҳо таъсири ҷидди мерасонад.

Бинобар ҳамин истифодаи усулҳои иҷтимоӣ – психологӣ дар коллективҳои меҳнати зарур аст.

Усулҳои менеҷментро интихоб намудан мумкин аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки самаранокии баланд танҳо ҳамон вақт ба даст меояд, ки агар системаи усулҳо истифода бурда шаванд ва ҳар як усул усули дигарро пурра ва пурқувваттар мегардонад. Ҳангоми интихоби воситаҳои таъсир ба шахси конкрети хислатҳои индивидуали, сабабҳои ҳавасманди ба меҳнат, яъне кадоме аз манфиатҳои материали ва маънави барои ӯ заруртар аст ба назар гирифта мешавад.

Самаранокии истифодаи усулҳои гуногуни идоракунӣ аз омилҳои зиёде вобаста аст. Ин дараҷаи тараққиёти қувваҳои истеҳсоли ва муносибатҳои истеҳсоли, дараҷаи квалifikатсияи кадрҳои идоракунӣ, ҳолати интизоми истеҳсоли, меҳнати ва технологи дар хоҷагиҳои кишоварзӣ, муҳити иҷтимоӣ – психологӣ дар коллективҳои меҳнатӣ.

Банақашагирии стратегӣ ва ҷорӣ

Банақашагирии стратегӣ ин маҷмӯи амалиётҳо ва қарорҳои мебошад, ки аз тарафи роҳбарият истифода мешаванд ва ба коркарди стратегияҳои махсус барои ба даст овардани мақсадҳои корхона ёри мерасонанд.

Ҳангоми коркарди нақшаи стратегӣ асоси онро инҳо ташкил медҳанд:

- таҳлили перспективаи тарққиёти фирма, ки вазифааш аз муайян намудани тамоюли омилҳо иборат мебошад;
- таҳлили вазъият дар муборизаи рақобати – вазифааш аз муайян намудани то кадом андоза рақобатпазир будани маҳсулоти фирма дар бозорҳои гуногун ва фирма барои баланд бардоштани натиҷаҳои меҳнат дар самтҳои мушаххас чи кор карда метавонад, агар стратегияҳои оптималиро дар ҳама намудҳои фаъолият риоя намояд;
- интихоби стратегия дар асоси таҳлили перспективаи тараққиёти фирма дар намудҳои гуногуни фаъолият ва муайян намудани афзалиятҳо аз рӯи намудҳои гуногуни фаъолият аз нуктаи назари самаранокии он ва таъминот бо захираҳо.

Ҳангоми интихоби стратегия он чиро дар назар доштан лозим аст, ки стратегияҳои нав чи дар соҳаҳои анъанавӣ ва чи дар соҳаҳои нави бизнес бояд ба потенциали ғун намудаи фирма мувофиқат кунанд.

Идоракунии истеҳсолот.

Идоракунии тараққиёти истеҳсолот – ин танзими бошуурокаи чараёни истеҳсолот бо мақсади баланд бардоштани самаранокии он, бардоштани маҳсулнокии меҳнат ва беҳтар намудани сифати маҳсулот мебошад.

Ҳар як молистеҳсолкунанда (мисол, фермер) барои ба даст овардани натиҷаҳои нисбатан баланди фаъолият кӯшишу ғайрат мекунад, чунки аз натиҷаҳои кори роҳбар натиҷаи ниҳии фаъолияти тамоми коллектив вобаста аст.

Мақсади асосии идоракуни аз он иборат аст, ки фаъолияти ратсионалии подразделенияҳои истеҳсолиро аз ҳисоби роҳбарии болои бо роҳҳои ташкили системаҳои ахбории мутобикшуда таъмин кунад. Мақсадҳо, асоси ҳамагуна фаъолиятро дар соҳаи идоракунии истеҳсолот ташкил дода, усули гузоштани вазифа, кор карда баромадани стратегия ва тактикаи (роҳи) қарорро муайян мекунанд.

Роҳбарони сатҳҳои гуногуни идоракунӣ вобаста аз вазифаи ишғол кардаашон бояд донишу малакаи профессионали (касби) дошта бошанд. Барои ин расми овардашуда мисол шуда метавонад.

Ҳангоми қабули қарор оиди интихоби мақсадҳои истеҳсолот пеш аз ҳама тарафҳои афзалиятноки онҳоро нисбати мақсади асоси муайян мекунанд ва чораҳои муносибро кор карда мебароянд. Агар фермер оиди истеҳсоли ин ё он намуди маҳсулоти кишоварзи қарор қабул кунад, пас дар навбати аввал ўро лозим меояд, ки бо назардошти як қатор омилҳои таъсиркунанда намуди маҳсулотро интихоб кунад. Ин омилҳо инҳоянд:

- шароитҳои иқлимию-табӣ;
- гузаронидани тадқиқотҳои маркетинги;
- омилҳои ба истеъмолкунанда таъсиркунанда (сатҳи маданиятноки, анъанаҳо, ҳолати иқтисоди, мавқеъ, оила ва ғ.х.).

Идоракунии хатарҳо (тавакал)

Хатар – ин эҳтимолияти пайдо шудани зарарҳо ё паст шудани даромадҳо нисбати варианти пешбинишуда мебошад.

Фаъолият (бизнес) бе хатар номумкин аст, он самти мутақобили соҳибкорию озод мебошад. Бо тараққи ёфтани муносибатҳои бозорӣ рақобат зиёд мешавад. Барои ба ин шароит тобовар будан, бояд барои ҷори намудани навигариҳои техники ва ғайраҳо, боғайратона қабул кардани амалҳои ғайристандартӣ қарор қабул кунем, ин бошад хатарро зиёд мекунад. Ногузир будани хатарро ба эътибор гирифта онро пешбини ва баҳо додан лозим аст ва меъёрҳои (ҳудудҳои) имконпазири онро дубора нагузаранд. Ҳамзамон таҷриба нишон медиҳад, ки чӣ қадар, ки дараҷаи хатар баланд бошад, дар сурати муваффақият ҳамон қадар фоида зиёд мешавад.

Намудҳои зерини хатари соҳибкори мавҷуданд.

Хатари истехсоли, ки ба истехсоли маҳсулот, молҳо ва хизматрасониҳо вобаста буда аз баамалоии ҳама намуди фаъолияти истехсоли бармеояд.

Хатари тиҷорати дар ҷараёни фуруши мол ва хизматрасониҳо ба амал меояд, ки соҳибкор онҳоро истехсол намудааст ё харидааст.

Хатари молияви дар соҳаи муносибатҳои корхонаҳо бо бонкҳо ва дигар институтҳои молияви пайдо мешавад.

Таҷрибаи бурдани фаъолият дар шароитҳои бозор зарурияти баҳои муайян додани хатарҳоро дар ҷараёни идоракунии захираҳо ва самаранок паст кардан ё руйпӯш кардани натиҷаҳои манфии (негативии) онро талаб мекунад.

Ҳама гуна фаъолияти соҳибкори аз дараҷаи хатар эмин нест, ҳоҳ он истехсоли бошад, ҳоҳ намуди дигар. Соҳибкори кишоварзи фермер аз талафот эмин нест ба он маъно, ки ба ҷараёни истехсолот як қатор омилҳо таъсир мерасонанд ва онҳо шартан ба таври зерин тасниф мешаванд:

- табиӣ (хушксолӣ, обхезӣ ва ғ.);
- техникӣ (тухмии бесифат, нарасидани техника, қиммат будани сӯзишворӣ, нуриҳои минералӣ ва ғ.);
- технологӣ (мӯҳлатҳои кишт, технологияи нодуруст, вайрон кардани киштгардон ва ғ.).

Идоракунии низоъҳо.

Одамоне, ки дар ташкилотҳо кор мекунанд аз якдигар фарқ мекунанд. Бинобар ҳамин ҳолатҳоеро, ки онҳо ба он рӯ ба рӯ мешаванд ҳар хел қабул мекунанд.

Фарқиятҳои дарккунӣ дар бисёр ҳолатҳо ба он оварда мерасонанд, ки одамон бо якдигар розӣ намешаванд. Ин

норозигӣ ҳамон вақт пайдо мешавад, ки агар вазъият характери низоӣ дошта бошад. Низоъ-чунин муайян карда мешавад, вақте ки рафтори боидроконаи як тараф (шахсият, гурӯҳ ё ташкилот) бо ҳавасмандии тарафи дигар мухолифат мекунад. Менечер вобаста аз роли худ одатан дар маркази ҳамаи низоҳои корхона меистад ва бо ҳамаи воситаҳои ба ӯ дастрас бояд ин низоҳоро ҳал кунад. Идоракунии низоҳо яке аз вазифаҳои муҳими роҳбар мебошад. Ба ҳисоби миёна роҳбар қариб 20% вақти кориашро барои ҳалли низоҳо сарф мекунад. Барои он ки низоҳо самаранок идора карда шаванд доништан зарур аст, ки кадом намуди низоҳо мавҷуданд, чи хел онҳо пайдо мешаванд ва чи тавр ин низоҳоро бартараф кардан лозим.

Аз нуқтаи назари сабаби ҳолатҳои низоӣ се шакли низоҳоро ҷудо мекунам: низоӣ мақсадҳо; низоӣ фикрҳо (нуқтаи назар); низоӣ эҳсосотӣ.

Ҳамаи ин низоҳо метавонанд дар дохили ташкилот дар сатҳҳои гуногуни он рух диҳанд, ба монанди: дар дохили шахси алоҳида; дар байни шахсҳо; дар дохили гурӯҳ; дар байни гурӯҳҳо; дар дохили ташкилот.

Ин сатҳҳо байни худ алоқаи наздик доранд. Ҳар як роҳбар ба он ҳавасманд аст, ки ҳар низоёе, ки дар ташкилот ё подразделенияҳои он пайдо мешавад зудтар бартараф карда шавад, чунки натиҷаҳои он метавонад зиёни калони маънавию материалӣ биёрад. Аз нуқтаи назари афзалият панҷ воситаи эҳтимолии таъсирро ба иштирокчиёни низоҳо ҷудо мекунам, ки метавонанд ба ҳалли он оварда расонанд.

Воситаҳои боваркунони ҳамон вақт самара медиҳад, ки агар тарафи муқобил тайёр бошад, ки дигар тавр рафтор кунад, чунки ӯ фаҳмид, ин кор ба ӯ фоидаи ҳақиқат аст.

Меъёрбанди кардан – манфиати ҷамъиятро далел намуда аз берун ба ҳарифон таъсир расонидан. Ин роҳи институтсионалӣ аст, ки ба одат ва анъанаҳо таъсир мекунад.

Ҳавасмандии материалӣ вобаста аз вазъият истифода бурда мешавад. Ҳарифон барои қисман ба даст овардани мақсадҳои худ роҳанд, меҳоранд, ки аққалан то андозае ҳароҷотҳои ҳудро пӯшонанд.

Истифодаи ҳокимият бо мақоми ҳудро дар ташкилот истифода бурдани роҳбар алоқаманд аст (фармон, супориш, қарор ва ғ.).

Созиш (компромисс), яъне созишномаест, ки дар асоси он манфиат ва талафот тақрибан баробар тақсим мешаванд.

Марҳилаи ниҳой, баъди низоъӣ аҳамияти калон дорад. Дар ин марҳила барои пурра бартараф намудани муқобилияти ҳавасмандиҳо, мақсадҳо саъю кӯшиш карда шавад, шиддатнокии иҷтимоию психологӣ ва ҳама гуна мубориза барҳам дода шавад.

БОБИ 7. ТЕХНОЛОГИЯИ ПАРВАРИШИ ЗИРОАТҲОИ КИШОВАРЗӢ

Дар олами наботот зиёда аз 300 ҳазор навъҳои гуногуни растаниҳо ба қайд гирифта шудаанд. Аз ин миқдор зиёда аз 25 ҳазор намуди растанҳои гуногун дар истехсолот истифода гашта, фақат 1,5 ҳазор намуди растаниҳо дар соҳаи кишоварзии умумичаҳонӣ парвариш меёбанд. Дар ҷумҳурӣ мо бошад бештар аз 200 намуд ва навъи зироатҳои киштшаванда мавриди истифода қарор дошта, бештар аз 50 намуди растаниҳои нав омӯхта мешаванд. Ин зироатҳо бар асари инкишофи таърихӣ, тағйиротҳои эволюсионӣ зерин таъсири ҳамешагии инсон нисбати онҳо бо мақсади беҳтар сохтани сифат ва маҳсулнокиашон бо роҳи тавлиди шаклҳои нав, навъ ва гибридҳо бо роҳи кор карда баромадани технологияи нави парвариш бо назардошти махсусиятҳои биологӣ ба вучуд оварда шудаанд.

Технологияи парвариши зироатҳои ғалладона, пунба (пахта), сабзавот, картошка, боғдорӣ ва дигар зироатҳо доир ба масъалаҳои маводи тухмӣ, меёр ва масрафи тухмӣ, омода намудани хок, коркарди байниқаторӣ, системаи нуриандозӣ, речаи обёрӣ ва усулҳои ҷамъоварии ҳосил, коркард ва нигоҳдории ҳосил диққати алоҳидаро тақозо мекунад.

Тухмишиносӣ дар бобати ба даст овардани маҳсулоти сифатан баланд қисмати муҳим ба шумор меравад. Тухмие, ки и энергияи баланди нешзанӣ (прорастанӣ), майсзанӣ (всхожестъ), тозагӣ (чистоты), аз ҷиҳати вазн барҷаста ва солим ҳосили баландро кафолат медиҳад.

Панди бузургон беҳуда чунин садо намедихад: «Аз гандум гандум рӯяд, аз ҷав ҷав». Аз нуқтаи назари онтогенез тухмӣ дар давраи нумӯи растаниҳо қарор дорад. Ташаккули онҳо дар растанӣ ва нумӯи онҳо бевосита бо шароитҳои агротехникии хоку иқлим имконпазир аст. Аз ин рӯ баъзе нишондодҳои сифати тухмиро, ки бештари зироатҳои кишоварзӣ бояд доро бошанд ва

дар чумхурӣ парвариш меёбанду аз онҳо ҳосилнокӣ вобастагӣ дорад, номбар мекунем.

Нешзанин тухмӣ аз ҷараёни фурубарӣ (чаббӣш)-и об ва варам кардан оғоз ёфта, чунин давраҳо (фазаҳо)-и варамкунӣ-фаъол гаштани ферментҳо, тақсимёбии ҳучайраҳо ва дар сатҳи болоии онҳо зоҳир гаштани неш (корешок)-ро дар бар мегирад. Барои ин ҷараён нисбат ба ҷараёни майсазанӣ ҳарорати камтар 1-2°C лозим аст.

Вазъи оромӣ чунин хосияти организми растанист, ки дар ҷараёни эволютсияи организм барои нигоҳ доштани тухмии табиат офарида мусоидат намуда, вазъи оромӣ, нешзанин тухмиро танҳо дар шароитҳои мусоид таъмин месозад. Вазъи оромӣ дар зироатҳои киштшаванда бештар дар шакли бозрасиши тухмӣ (дозревание семян) пас аз ҳосилгундорӣ зоҳир мегардад. Баромадани тухмӣ аз вазъи оромӣ бештар бо роҳи тар намудани тухмӣ ва скарификатсияи (ҳарошхӯрии тухмӣ) он ба амал меояд.

Бозрасиши пас аз ҳосилгундории тухмӣ дар дарза ва амборхона ба амал меояд. Дар ин давра митаркиби сафеда зиёд мегардад. Дар чумхурии мо давраи бозрасиши тухмӣ кӯтоҳтар аст, аз ҷумла, дар лаҳзаи ҳосилгундории гандум қобилияти нешзанӣ 40-45%, пас аз ду ҳафта 65%, пас аз 4 ҳафта 80-85% ва пас аз 6 ҳафта бошад, 90-95% -ро ташкил медиҳад, ки аз ин ҷо чунин хулоса бароварда мешавад: барои кишт тухмии соли гузашта бояд истифода гардад.

Дарозумрии тухмӣ гуфта, давомнокии қобилияти ҳаётии тухмӣ дар назар дошта, аз таркиби кимиёӣ, шароити ташаккулёбӣ ва нигоҳдории он вобастагӣ дорад. Тухмиҳое, ки дар иқлими хушк парвариш ёфтаанд, бо дарозумрии худ фарқ мекунанд. Дар ҳок баъзе аз зироатҳо қобилияти нешзанин ҳудро то 8-10 сол нигоҳ медоранд. Дар об қобилияти нешзанӣ тезтар аз байн меравад (тухмии шолӣ дар 6-7 рӯз нешзаниаширо пурра аз даст медиҳад, агар тухмӣ дар ҷои намнок нигоҳ дошта шавад) тухмиҳои пунба, хангоми дар хоҷагиҳо нигоҳ доштан қобилияти нешзаниаширо дар давоми 4-5 сол нигоҳ медоранд.

Нешзанин саҳроӣ моҳияти муҳими амалӣ дорад ва аз он зичии қарордошти растанӣ ва растаниҳои солиммонда (боқимонда) вобастагӣ дорад; бояд қайд сохт, ки қобилияти нешзанин саҳроӣ (майдонӣ) нисбат ба лабораторӣ ба миқдори 10-30% пасттар аст. Барои баланд бардоштани қобилияти нешзанин майдонӣ бочиддиат омода намудани тухмиҳо ба кишт, гарм

кардан, тоза намудан ва сифати онҳо тавсия карда мешавад. Ба қобилияти нешзанӣ шароитҳои агротехникӣ (сохтори хок, сифати коркарди он, мӯҳлати кишт, безарар сохтани тухмӣ ва чуқурии қарордошти он) таъсири зиёд мерасонанд. Чуқурии қарордод барои зироатҳои лӯбиёгӣ камтар аст. Барои пешгӯӣ (ташҳис) намудани қобилияти нешзанӣ дар шароити лабораторӣ дар хок парвариш намудани тухмӣ амалан санҷида мешавад.

Талабот ба мавод (тухмӣ)-и киштишаванда қатъиян тақозо мекунад, ки стандартҳои он риоя карда шаванд, яъне онҳо бояд соҳиби сифатҳои физикию биологӣ бошанд. Тухмиҳо бояд беаҳам, хушки барҷаста, аз ҷиҳати навъ соҳиби асолат бо қобилияти баланди нешзанӣ, энергияи сабзиш ва қувваи рушд бошанд.

Муайян намудани сифати тухмӣ – назорати тухмӣ дар баланд бардоштани ҳосилнокӣ нақши муҳим мебозад ва лозим аст, ки дар як сол ду маротиба сифати тухмӣ санҷида шаванд. Санҷиш (таҳлил) аз интиҳоби намуна оғоз меёбад. Гираи найчагин (щуп) истифода бурда шуда, андозаи тӯдачаҳои намуна вобаста ба зироат аз 250 г (юнучка) то 1 кг (гандум) ҷудо карда мешаванд. Қайд, санад ва муқоиса бо стандарт (намнокӣ, ранг, ҷило мавҷудияти мағор, доғҳо ва ғ) ба ҷо оварда мешавад.

Муайян намудани қобилияти нешзании тухмӣ барои ба даст овардани майсаи якхела ва ҳосили баланд нишондоди муҳим ба ҳисоб меравад. Навдачаҳои инкишофёфтаи ба даст оварда бо истифодаи Ҷоиз қобилияти нешзании тухмиро мефаҳмонад ва он бояд на камтар аз 92-96% бошад.

Муайян намудани қобилияти ҳаётии тухмӣ – асосан ранг кардани нутфаҳоро истифода мебаранд. Тухмиҳоро ба дарозиашон пора мекунанд ва дар маҳлули индиокормин ба муддати 10-15 дақиқа тар мекунанд-тухмиҳои қобилияти ҳаётидошта рангро ба худ намегиранд.

Массаи 1000 дона тухмӣ – бо роҳи бар кашидани 1000 дона тухмии аз намуна интиҳобшуда муайян карда мешавад. Ҳар қадар тухмиҳо барҷастатар бошанд, майсаи нешзананда ҳамон қадар беҳтар аст. Массаи 1000 дона тухмӣ барои муайян намудани меёри кишти тухмӣ хизмат мекунад. Тухмиҳо ҳар қадар барҷаста бошанд, меёри кишт ҳамон қадари дигар баландтар аст.

Тар кардани тухмӣ – барои ба тезӣ ба даст овардани майсаҳо тухмиҳоро дар маҳлулҳои рушдкунандаи гибберлин, дар

микронуриҳо (Мн, В) нуриҳои минералӣ Р, N, К, тар мекунанд, ки дар чараёни сабзиши тухмиҳо иштирок менамоянд. Ҷамчунин тухмиҳоро дар нуриҳои бактериалӣ, нитрогин, фосфорбактерин (200-300 г дар 100 кг тухмӣ) зери таъсир қарор медиҳанд.

Безараргардонӣ ва гардзанӣ (опудривание) – тадбирҳои профилактикӣ дар муқобили касалӣ ва зараррасонҳо ба ҳисоб рафта, тухмиҳоро бештар ба василаи захрҳои кимиёӣ ба мисли ТМТД (2,5-3 кг барои 1 тонна), витовакс (2 кг барои 1 тонна тухмӣ), фентиурам, гранозан ва ғ. безарар мегардонанд.

Мо бо баъзе тарз ва нишондоди маводҳои тухмӣ шиносо шудем, ки онҳоро дар шароитҳои сахроӣ истифода бурда, барои ба даст овардани ҳосили баланди зироатҳои кишоварзӣ асос гузорем.

Хусусиятҳои парвариши ғалладонагиҳо

Зироатҳои ғалладонагӣ моҳияти калони хоҷагидорию халқиро соҳиб мебошанд. Онҳо барои таъмини аҳоли бо маҳсулоти ғизоӣ ва пойгоҳи мустаҳками хӯроқӣ заминаи асосӣ ба ҳисоб мераванд. Ҷамчунин зироатҳои ғалладонагӣ барои саноати ордистехсолкунанда-маснуоти ярма, соҳаҳои қаннодӣ, шаробу араққашӣ ва ғ. ҷамчун ашёи хом хизмат мекунанд.

Таносуби қисми зироатҳои ғалладонагӣ зиёда аз 50%-и майдонҳои кишти ҷумҳуриро ташкил медиҳад.

Зироатҳои ғалладонагӣ аз ҷиҳати ҳайати таркибӣ навъҳои гуногуни зиёд – гандум, ҷав, сулӣ, ҷавдор, ҷуворимакка, шолӣ, ҷойҷуворӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Аз ҷиҳати мӯҳлати парвариш ба тирамоҳию баҳорӣ ҷудо мешаванд. Зироатҳои баҳорӣ ба баҳории барвақт (гандум ва ҷав) ва баҳории дер (ҷуворимакка, шолӣ, ҷойҷуворӣ, арзан) гурӯҳбандӣ мешаванд. Зироатҳои қаторӣ ва кишташон саросарро фарқ мекунанд. Зироатҳои қаторӣ бо кишти васеъҷӯяк - ҷуворимакка, ҷойҷуворӣ ва ғ., кишташон саросар бо масофаи байниқаторҳо 7-15 см гандум, ҷав ва ғ. ба ҳисоб мераванд.

Дар рушди зироатҳои мазрӯӣ фазаҳои зеринро мушоҳида мекунанд:

1. Давраи эмбрионалӣ (инкишофи ҷанин), ки онро давраи тухмӣ низ мегӯянд, аз сабзиши 2-3 барг то ибтидои шоху навабарориро дар бар мегирад.
2. Давраи навниҳоли аз ташаккули поя, реша баргҳо ва навабарорӣ иборат аст.

3. Давраи камолот ташаккули орган (узв)-ҳои генеративӣ (органҳои афзоишбанда), хӯшагул ва гулкуниро дар бар мегирад.
4. Давраи афзоишбӣ бо ташаккули органҳои генеративӣ ба анҷом расида, хӯшагулҳо пайдо гашта ё шоху хӯшаҳо пурра ба вучуд меояд.
5. Давраи пиршавӣ мурдани узвҳои самаровар ва пухта расидани мева.

Мавкё дар киштгардон – зироатҳои ғаллагиро пас аз майдони пурра дамдода ё майдони банд дар лалмӣ чой додан мувофиқ буда, ҳамчунин пас аз зироатҳои яксолаи лӯбиғӣ кишт намуданашон муносиб аст. Дар заминҳои обёришаванда пас аз ҷуворимакка ва дигар зироатҳои емворӣ юнучка кишт кардан лозим аст. Дар мавриди зоҳир намудани касалиҳои гуногун зироатҳои ғалладонагӣ (доғзанӣ, қарокӯяи сиёҳ) киштро паи ҳам иваз намудан лозим аст. Таҷрибаҳо тартиби зерини чой додани зироатҳоро: ғаллагӣ 60-65%, зироати асосӣ 20-25%, майдони пурра дамдода ё банд 20-25% ва алафҳои яксола 10-15% аз ҳама беҳтарин медонанд. Дар ҳолати ба чунин тарз чой додани зироатҳо, ҳосилнокӣ ба миқдори 2-2,5 маротиба афзоиш меёбад.

Коркарди хок – аз пешинакишт вобастагӣ дорад, вақте ки тибқи заминҳои дамдода кишт карда мешавад, ҳамчунин ба муқобили алафҳои бегона мубориза бурда мешавад (хашхош, бомас, талха) коркарди на он қадар чуқур 18-22 см ба амал бароварда мешавад: плугҳои овезадорӣ ПН-3-35, молаҳои дискӣ (чархмола) ва култиваторҳои чизелӣ истифода бурда мешаванд. Дар заминҳои обёришаванда коркарди хок вобаста аз пешинакишт то ба чуқурии 25-30 см ба тарзи шудгор гузаронида мешавад. Плугҳои пешплугдор бо мақсади ба зерини шудгор партофтани пояҳо ба миқдори 8-10 см истифода бурда мешаванд.

Нуриҳо. Зироатҳои ғалладона (гандум, ҷав ва ғ.) нисбати нуриҳо серталаб мебошанд. Ҳангоми коркарди асосӣ дар тирамоҳ дар мавриди мавҷуд будани нуриҳои органикӣ дар хоҷагӣ (пору), ки 20-25 т/га андохта мешавад, ҳамаи меъёри нуриҳои фосфорӣ пошида мешаванд. Нуриҳои азотӣ бошад, асосан дар давраи қадкашӣ ва хӯшабандӣ андохта мешаванд. Ба ҳисоби миёна 1 тонна нурии маъдани N ҳосилнокии зироатҳои ғалладонагии тирамоҳиро то 1,5 тонна, баҳориро то 1 тонна баланд мебардоранд (агар навъҳои интенсивии онҳо кишт карда шаванд). Нуриҳои азотӣ (карбамид) бо назардошти махсусиятҳои

навъи (кӯтоҳпоя, хобнараванда) ба миқдори 150-200 кг/га андохта мешаванд. Нуриҳои калийдор вобаста аз типҳои хок ва захбурҳои тозакардашуда ба миқдори ночиз андохта мешаванд.

Омодасозии тухмӣ. Ба ғайр аз усулҳои дар боло номбаршуда омодасозии тухмӣ ба кишт бештар аз усулҳои термити (ҳарорати)-и тар кардан, ки бар зидди касалиҳои қароқӯя ва дигар навъҳои спораӣ равона карда мешавад, истифода меkunанд. Дар давоми 3 дақиқа тухмиҳоро дар оби ҳарораташ 53°C тар намуда, сипас дар оби сард хунук меkunанд. Ба ҳамин минвол, дар нуриҳои азотӣ тар кардан (3-4 соат) низ самарабахш мебошад.

Мӯҳлати кишт. Зироатҳои мазрӯиро дар ҷумҳуриё ба якчанд усул ва мӯҳлат (тирамоҳӣ, баҳорӣ, тақрорӣ – ҷуворимаққа) кишт меkunанд. Мӯҳлати беҳтарин дар тирамоҳ моҳҳои сентябр, октябр то ноябр ба ҳисоб меравад, зеро дар ин давра зироатҳои ғалладона қобилияти обутобёбиро соҳибанд ва ба ин восита метавонанд зимистонро бомувафакқият гузаронанд. Дар заминҳои лалмӣ ноҳияҳои кӯҳӣ ба итмом расонидани кишт то ибтидои моҳи октябр мувофиқи матлаб аст.

Тарзҳои кишт. Якчанд тарзи кишти зироатҳои ғалладона маълум аст:

1. Кишти саросар, қаторӣ, муқаррарӣ – 15 см.
2. Камбарҷӯяк – 7,5-8 см.
3. Салибӣ (перекрёстный).

Барои кишт чунин навъи тамғаҳои тухмипошак истифода мегарданд: СЗ-3,6; СЗУ-3,6; СЗТ-3,6; СУК-4,8; СН-16.

Меёри кишт дар шароити Тоҷикистон дар ВХБК, гурӯҳи ноҳияҳои Рашт, дар заминҳои лалмӣ хоҷагиҳои хусусӣ (водиҳо) то ба 4-5 млн. тухмӣ нешзананда ва дар заминҳои обӣ то ба 6-7 млн. тухмӣ нешзананда (аз 180 то 250 кг/га) афзоиш меёбад, чуқурии кишт бошад, бо махсусиятҳои навъӣ алоқаманд буда, аз 5 то 7 см тағйир ёфта меистад.

Нигоҳубини растаниҳо. Нигоҳубини зироатҳо асосан аз назорати биологӣ ҳамешагӣ – тибқи турғори растаниҳо вобаста мебошад. Бо мақсади дастрас гардонидани ҳаво пас аз кишт дар хоки сабук молакашӣ (гелонмолакашӣ) ва дар баҳори барвақт дандонакашӣ (дандонамолакашӣ) тавсия мешавад. Пеш аз молакашӣ ғизои иловагӣ додан лозим аст. Молакашӣ тибқи самти кишт дар як гузариш гузаронида мешавад. Дар хоки яхбаста ғизодиҳии иловагии барвақт тавсия карда мешавад. Бар

зидди алафҳои бегона дар давраи شوху навдадихӣ бо агрегати ГАН – 8 ё ОН – 10 истифодаи гербитсиди 2,4Д тавсия карда мешавад. Бар зидди хобравии зироат таркиби ТУР ба миқдори 4-5 кг/га дар 300 литр об истифода мешавад.

Обиёри тадбирест, ки борои баланд гаштани ҳосил кафолат медиҳад. Дар заминҳои обиришаванда ҳосилнокии зироатҳои ғалладона ба миқдори 3-4 маротиба зиёд мегардад, вале миқдори сафеда дар таркиби гандум ва ранги булӯрии он фоизан паст меравад. Миқдори рағани аминокислота тағйир намеёбад. Дар киштзори зироатҳои навъи кӯтоҳпоя дар 300-600 м³/га 3-4 маротиба обири гузаронида мешавад. Обиёри дар давраи شوху навдабарорӣ, хӯшабандӣ, гулкунӣ ва ширагирии дон гузаронида мешавад.

Зироатҳои ғалладонаро дар заминҳои лалмии ҷумҳурӣ дар мавриди пурра ва қисман таъмин будани онҳо бо оби борон (зиёда аз 500 мм боришгарӣ) кишт кардан лозим аст.

Ҳосилгундорӣ дар ҷумҳурӣ асосан дар охири моҳи май, дар мавриди нимдунбул будани дон бо мақсади кишти такрорӣ оғоз меёбад. Ҳосилгундориро дар мӯҳлатҳои кӯтоҳтарин гузаронидан лозим аст, зеро дар мавриди 2 ҳафта дер намудан ба миқдори 10-15% -и ҳосил талаф ёфта, булӯрноки, ранги зироат тағйир ёфта, захмхӯрии тухмӣ то ба 30% афзоиш меёбад. Агар кишт қабатнок бошад (пасту баланд), ба тарзи алоҳида ғундоштани ҳосил ба мақсад мувофиқ аст. Киштзори зироатҳои якчинсаро ба тарзи комбайнӣ меғундоранд. Барои ҳосилгундорӣ комбайнҳои СК-5, СКД-5 СК-6-ро истифода мебаранд.

Пас аз ҳосилгундорӣ ғалларо тоза намуда, то 14%-и намнокиаш хушк мекунанд ва барои истифодаи минбаъда барои нигоҳдорӣ мемонанд.

Пахтапарварӣ. Чи тавре, ки маълум аст, кишоварзи соҳаи ассосии мамлакат ба шумор рафта, 27%-и Маҷмуи Маҳсулоти Умумӣ - ММУ (Бонки Умумиҷаҳонӣ, 2003), ба ин соҳа мансуб буда, зиёда аз 60% қувваи кории мамлакат дар ин соҳа банд мебошад (Бонки Рушди Осиё, 2003).

Пахтапарварӣ соҳаи муҳими соҳаи кишоварзӣ башумор меравад. Дар шароити истеҳсолот навъҳои маҳиннах ва миёнанах парвариш карда мешаванд. Ҳосилнокии пахта аз ғизонокии замин ва аз зироати пеш киштшаванда вобаста мебошад. Вақти хуби кишти пунбадона вобаста ба навъи вай ва ноҳияҳои кишт метавонад моҳи март то охири моҳи апрелро давом кунад. Дар

як гектар 120кг тухмӣ сарф мегардад. Нуриҳои минералии фосфорӣ ва калийдор пеш аз кишт, аммо нуриҳои нитрогенӣ қисман дар вақти кишт, қисман дар давраи нашъу намои ниҳолҳо дода мешавнд. Дар як гектар то 200кг нуриҳои фосфорӣ ва нитрогенӣ инчунин то 100 кг нуриҳои калийдор ба намуди моддаҳои таъсирунаанда истифода бурдан басанада мебошад.

Ғизодиҳии нуриҳои нитрогенӣ дар давраи шонабандӣ ва гулкунӣ гузаронида мешаванд. Сарчин намудани ниҳолҳои (чеканкаи) пахтаро охири моҳи июл ва аввали моҳи август мегузаронанд. Ба пахтазор вобаста аз навъ, ноҳия ва мӯҳлати кишти вай метавон 7-9 маротиба оби вегетативӣ дод. Аз ҳашаротҳои зараррасони пахта бештар кирми ғӯза, кирми тирамоҳӣ ва тортанаккана зарари калон мерасонанд. Ба муқобили ин ҳашаротҳои зараррасон симицидин, нурел-де, БИ-58, олтингугирд, кельтон ва заҳрхимикатҳои дигар тавсия дода мешаванд. Ба муқобили касалиҳои замбуруғии баргу танай пахта метавон аз купрозан, ридомил, цинеб, хлорокиси мис ва ғайраҳо истифода бурд. Аз навъҳои дар истехсолот киштшаванда ба монанди 108 - Ф, Меҳргон, Глистон, Намангон-77, 750-В, 8809-В ва ғайраҳо тавсия дода мешаванд.

Дар ҷумҳури қариб аз 40% заминҳои обёришаванда зери ин зироат банд мебошанд. Бинобар ин парвариши пахта дар мамлакат бояд омили асосии рушди иқтисодии мардуми деҳот гардад. Вале аз сабаби он, ки дар ҷумҳуриамон ҳамагӣ то 14% нахи пахта коркард карда мешавад, боқимондааш ба беруни ҷумҳури бароварда мешавад, даромади асосии ин соҳа ба ғайри сармоягузори тоҷирони нахи пахта равона мегардад.

Имрӯзҳо аз миқдори умумии коргароне, ки дар пахтазор кор менамоянд қариб 85-90 % онҳоро занҳои деҳот ташкил намуда, 90-95 % -и корҳои мушкили ин соҳа ба монанди ягонакунӣ, чобуккунӣ, сарчин намудан ва чидани ҳосил ба души занҳо гузошта шудааст. Вале чи тавре, ки мушоҳидаҳои гузаронидаи мо дар якҷанд ноҳияи пахтапарвари ҷумҳури нишон доданд, коргарони саҳро дар ҳолати ба даст овардани ҳосили миёнаи умумиҷумҳуриявӣ (дар соли 2001-17,6 с/га; соли 2002-19,1 с/га; соли 2003-18,8 с/га) ниҳоят ғайрикам ба даст меоранд.

Қариб ҳамаи занҳои дар пахтазор банд буда, барои дар охири сол ба даст овардани фақат ғӯзапоя, ки дар деҳот барои тайёр намудани нон, хӯрок ва гарм намудани хонаҳо дар фасли зимистон истифода мешавад, ба саҳро мераванд. Яъне онҳо

медонанд, ки даромади онҳо дар ин чода фақат гузапоя ҳасту халос. Чунки миқдори маблағе, ки онҳо ба даст меоранд, хело ночиз аст.

Масалан, барои як воҳиди кори коркарди чобӯк, ки ба 0,07 га баробар аст ва дар муддати як ё ду рӯз ба ҷо оварда мешавад, занҳо 10-15 сомони мӯзд мегиранд. Барои ин корро иҷро намудан ба занҳои дар саҳро кор мекардагӣ дар масофаи 1167 метри тӯлонӣ бояд 10 ҳазор маротиба дар назди ниҳолҳои пахта каланд зананд. Агар вазни сабуктарини миёнаи як каланд ба 1,5 кг баробар бошад, пас дар маҷмӯъ ин зан шартан қувваи хешро барои ба як ҷои дигар гузаронидани бори вазнаш 15000 кг буда сарф менамояд! Аммо агар бори 15000кг картошкаро дар бозор аз мошин ба замин фароред, ба шумо камаш 60 сомон мӯзд медиҳанд.

Агар зан дар саҳро дар вақти шукуфтани ҳосил ниҳолҳои ҷӯйякҳоро ба ду тараф хобонад, то ин ки ҳосили расонида шуда тезтар шукуфад, дар ин ҳолат вай масофаи 8800 метрро бо қомати ҳам тай намуда, ҳамагӣ 3 сомон мӯзд мегирад. Яке аз сабабҳои чунин ҳақпардозии кам ин андозаи калон супоридани хоҷагиҳои деҳқонӣ аз мӯзди меҳнати коргарон ба шумор меравад.

Мавзӯи дигар таҳлили муҳими соҳа ин аст, ки ҳамаи хоҷагиҳои деҳқоние, ки дар минтақаи пахтазор таъсис дода мешаванд, мувофиқи моддаҳои 3, 5, ва 17-ӯми «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» аз соли 2002 бояд дар истифода бурдани замин ва интиҳоби зироати киштшаванда мустақил бошанд. Аммо муттассифона имрӯз ин хоҷагиҳо дар ин кор соҳибхитӣ набуда, қариб дар тамоми заминҳояшон зери нишондоди роҳбарони ҳукуматҳои болоӣ ва маҳал маҷбуран кишти пахтаро мегузаронанд. Ин ҳолат ба онҳо имконияти ба даст овардани даромади иқтисодиро кам намуда, ҳавасмандии онҳоро нисбати ин соҳаи муҳим коста мегардонад. Аз тарафи дигар ин ба яказироатӣ ва камқувват гаштани замин оварда мерасонад. Бинобар ин бисёр хуб мешуд, ки ба хоҷагиҳои деҳқонии минтақаи пахтазор имконияти дар 50-70 % замини ба ӯҳдашон буда, кишти пахта гузаронида, дар боқимонда заминҳо кишти дигар зироатҳои тез ғоידа оварандаро рӯхсат диҳанд. Дар ин ҳолат онҳо метавонанд, ки аз ҳисоби даромадҳои хеш сол аз сол ба истиқлолияти иқтисодӣ ноил гарданд.

Ғузапоя манбаъи асосии ҳарорат дар деҳот

Дар шароити ҷумҳури пахта асосан ба усули қатори кишт

гашта, дар як гектар тахминан 16667 метри тӯлонӣ ҷойгир гашта, тақрибан 83-92 ҳазор ниҳоли пахта парвариш меёбад (ин нишондод барои навъҳои маҳиннах тахминан 10-12 % зиёд аст), ки баъди чидани ҳосил ин ниҳолҳо ба сифати сӯзишворӣ истифода мегарданд. Чунин аҳамияти ҳарорат пайдокуниро инчунин ниҳолҳои тамоку ва офтобпараст низ соҳиб мебошанд.

Аҳолии деҳот баъди чидани ҳосил ба ҷамъоварии ниҳолҳои пахта машғул гашта, барои аз саҳро баровардани ниҳолҳо дарзаҳои ғӯзапояро тайёр менамоянд. Дар як дарза тахминан 80-100 дона ниҳол ҷойгир карда мешавад. Дар маҷмӯъ аз як гектар тахминан 900 - 1000 дарзаи ғӯзапоя ба даст оварда мешавад. Нархи як дарзаи ғӯзапоя дар деҳот тахминан 30-50 дирамро ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ нархи ғӯзапояи 1 га тахминан ба 350 сомонӣ баробар мегардад. Чи тавре, ки мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, як оилае, ки аз 6-8 нафар иборат бошад дар давоми сол тахминан ба 400-500 дона дарзаи ғӯзапоя зарурат дорад. Ба ҳамин тариқ 1 га пахтазор барои ду оиларо бо сӯзишвории нисбатан арзон дар муддати сол таъмин карда метавонад. Агар пахтазори ҷумҳури зиёда аз 285 ҳазор га бошад, пас ин майдон барои бо сӯзишворӣ таъмин намудани 570 ҳазор оила ё ин ки қариб 4 миллион одам (қариб 63% аҳолии ҷумҳури) бо сӯзишворӣ барои тайёр намудани нону хӯрок ва гарм кардани хона дар фасли зимистон хизмат мекунад.

Тассавур кардан ниҳоят душвор аст, ки агар дар ҷумҳури пахта кишт нагардад ва оқибати вай барои дарёфти сӯзишвории мардуми деҳот аз ҳисоби дарахтон ва буттаҳо чи қадар оқибатҳои зараровари экологиро пеш меовард.

Дар ин ҷода мехоҳем қайд намоем, ки қувваи асосии ба даст овардани чунин миқдори гармӣ дар ҷумҳури занон, модарон, хоҳарону (маликаҳои саҳро) деҳқонони саҳро башумор мераванд. Ва бисёр размист, ки дар бораи оташи зан устои назми тоҷик Мирзо Турсунзода чунин гуфтааст:

«Зан агар оташ намебуд хом мемондем мо,

Норасида бодае дар ҷом мемондем мо.

Оташи зан буд, ки мо сӯхтему сохтем,

Варна чун санги сари аҳром мемондем мо».

Дар ҳақиқат ҳам ҳақ ба ҷониби шоири маъруфи тоҷик аст, ки занҳо ба гармии ҳаво нигоҳ накарда, дар саҳроҳои пахта меҳнати тоқатфарсо намуда, бо умеди оне, ки дар хонадони онҳо гармӣ бошаду, тани мардум пӯшида ва рӯшди ҷомеа муяссар гардад.

Вале мутаассифона онҳо ба ивази меҳнати вазнини хеш Ҷоидаи хело кам ба даст меоранд.

Аз баъзе мӯшоҳидаҳои мо бармеояд, ки чунин меҳру муҳаббати зан ба замин, ба меҳнат, ба ояндаи фарзандон аст, ки онҳо қариб дар тамоми олам башар нисбат ба мардон умри дароз мебинанд.

Масалан, дар ҷумҳурии мо мувофиқи маълумотҳои оморӣ (соли 2000 -ум) миқдори одамоне, ки синашон аз 100 сол боло ҳаст 517 нафарро ташкил медиҳанд. Аз ин миқдор 420 нафарашон занҳо мебошанд (81%). Илоҳо умрашон дароз ва саломат бошанд!

Солҳои охир дар ҷумҳури истеҳсоли пахта зиёд гашта истодааст (дар соли 2001 - 417 ҳазор тона, дар соли 2002 - 516 ҳазор тона ва дар соли 2003 - 537 ҳазор тона), гарчанде дар ин солҳо нақшаи давлатии истеҳсоли ин зироат иҷро нагардид. Сабаби асосии ин ҳолат ҳавасмандии пасти пахтакорон ба шумор меравад. Дар бисёр ноҳияҳо ҷавонон аз сабаби он, ки онҳо аз пахтакорӣ даромади заруриро ба даст намеоранд, маҷбур ба дигар мамлакатҳо ба мардикорӣ мераванд. Ҳоло дар бисёр ноҳияҳо механизаторону обмонҳои ботаҷриба ва ҷавонон намерасанд.

Вале ба ин ҳама камбудӣҳо нигоҳ накарда, пахта дар ҷумҳури ҳамчун зироати стратегӣ манбаи сӯзишвории мардуми деҳот ва ба даст овардани нахи қиматбаҳо боқӣ мемонад. Соҳаи пахтапарварӣ дар оянда бояд бо роҳи баланд бардоштани ҳавасмандии мардуми деҳот пеш бурда шавад.

Нахи пахта - ашӣи зарурӣ дар ҷумҳури

Боду ҳавои хуби бисёр ноҳияҳои ҷумҳури барои ба даст овардани ҳосили баланди пахта мусоидат менамоянд. Аз ин ҷост ки пахта дар 33 ноҳия кишт гашта, ҳар сол дар майдони зиёда аз 285 ҳазор га доман паҳн менамояд.

Маҳсулоти асосии ин зироат албата нахи он башумор меравад. Махсусан ҳоло нахи пахтаи тоҷик дар бозори ҷаҳонӣ талаботи калони харидоронро пайдо кардааст. Дар мамлакати мо дар баробари алюминий ва қувваи барқ нахи пахта низ ашӣи содиротӣ ба шумор меравад.

Талаботи ҷаҳонии истеҳсоли пахта қариб 19, 5 миллион тоноро ташкил медиҳад ва нархи нах дар бозори муштаракӣ ҷаҳонӣ низ аз миқдори истеҳсолии солонаи вай вобастагии калон дорад. Дар бозорҳои ҷаҳонӣ нархи пахтаи миёнаҳа аз 800 то 1800 доллар ва аз ин ҳам зиёд гашта метавонад. Нахи пахтаи

навъҳои маҳиннаҳ дар ҳар ҳолат нисбат ба наҳи пахтаи миёнанаҳ баландтар аст.

Мувофиқи натиҷаҳои заводҳои пахтатозакунӣ ҷумҳури баромади наҳи пахта тахминан ба 30-33 % мерасад. Агар ба ҳисоби миёна дар миқёси ҷумҳури баромади наҳ 31,5% бошад, пас истеҳсоли солонai наҳи пахта тақрибан аз 537 ҳазор тона пахтаи истеҳсолгаштаи соли 2003- ум тахминан 170 ҳазор тонaро ташкил медиҳад. Аз ин миқдор каме зиёдтар аз 20 ҳазорашро дар ҷумҳури коркард намуда, боқимондашро тоҷирону сармоягузoron ба бозори умумиҷаҳонӣ ба тариқи ашёи хом ба фурӯш мебароранд.

Ва дар сурате, ки тоҷирону сармоягузoron тавонанд 1 тона пахтарo бо нарҳи 1300 доллари фурӯшанд, миқдори умумии фурӯши наҳи пахта қариб 200 миллион долларo ташкил медиҳад. Агар қимматар фурӯшанд даромад мутаносибан низ меафзояд. Аз ин маблағ як қисмаш ба тариқи андоз ба ҳазинаи мамлакат ворид гашта, қисми зиёди фоида дар ихтиёри тоҷирон ва сармоягузoron дар ҷумҳури боқӣ мемонад.

Вале таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сармоягузoron ва тоҷирон дар баробар ва одилona тақсим намудани фоидаи ба даст омада аз фурӯши наҳи пахта дар бозори муштарак байни онҳо ва пахтакорон, қариб ки тамоми фойдарo ба фоидаи хеш ворид сохта, ба ҳавасмандии пахтакорон дар афзун намудани пахта сол аз сол монеъагиро ба амал меоранд.

Масалан, таҳлили ҳаматарафаи ин мавзӯ дар ҳисоби солонai ташкилоти байналмиллали Мубориза Алайҳи Гурӯснагӣ дар ҷумҳури (Реформаи Замин дар Тоҷикистон: Аз Марказ то ба Саҳрои Пахта, Душанбе Октябри 2003), нишон дода шудааст, ки харидори асосии пахтаи ҷумҳурии мо Компанияи Раул Рейнхард барои харидории 1 тона пахта ба тоҷирону сармоягузорони ҷумҳури қариб 400 доллар маблағгузорӣ менамоянд. Сармоягузорони маҳалӣ барои парвариши пахта дар майдони 1 га ба пахтакорон ба арзиши 250 - 300 доллар лавозимотҳои заруриро ба монанди сӯзишворӣ, нуриҳои минералӣ ва ғайра дар асоси шартномаҳои тарафайн пешкаш менамоянд. Ба ивази ин корҳо онҳо дар охири сол аз пахтакорон аз майдони 1га пахтазор, 2 тона пахта талаб менамоянд, ки ин барои парвариши 1 тонна пахта додани 150 доллар рост меояд. Вале чи тавре, ки мутахассисони ин ташкилот муайян сохтанд, аз сабаби оне, ки сармоягузoron ва тоҷирон ба пахтакорон сари вақт мӯзди меҳнат намесупоранд, нарҳи маҳсулотро баланд мебардоранд, дар асл

онҳо барои 1 тона пахта қариб 100доллар маблағ мепардозанд. Ба ҳамин тариқ даромади калон аз истеҳсоли пахта насиби сармоягузoron ва тоҷирон мегардад.

Дар як маҳфил бо мутахассисони хориҷӣ онҳо эрод доштанд, ки тоҷирону сармоягузoronи мамлакати мо аз ғоидахояшон бештар ба сохтани хонаҳои баландошёна машғуланд, ки ин кор дар марҳилаи ҳозира ба пешрафти ҷомеа он қадар аҳамият надорад. Бисёр хуб мешуд, ки онҳо ин маблағҳои калонро дар сохтани корхонаҳои хурд дар ҷумҳури сарф менамуданд. Алалхусус дар соҳаи пахтакорӣ барои коркарди пахта дар ҷумҳури. Ин кор чи қадар ба ҳуди тоҷирон ва мардуми деҳот кӯмаки иқтисодӣ мерасонд. Вале даромади софи соҳаи пахтакорӣ аз сабаби набудани назорати дуруст аз тарафи органҳои давлатӣ ва маҳалӣ дар ин раванд, ҳоло на барои деҳқон ва на барои рӯшди соҳа сарф гашта истодааст.

Чанде аз мушкилотҳо ва роҳҳои пешрафти ояндаи соҳа

Дар натиҷаи таҳлилҳои гузаронидашуда дар як қатор ноҳияҳои пахтакории вилояти Хатлон муайян гашт, ки пахтакорон аз истеҳсоли пахтаи парвариш кардашон даромади кофӣ намегиранд. Дар гузаронидани ин таҳлилҳо қариб 100 нафар мутахассисон, занҳо, иҷоракорон ва дигар шахсони масъули соҳаи пахтакорӣ ширкат варзиданд.

Дар маҷмӯъ маълум гашт, ки барои истеҳсоли 20 сентнер ҳосили пахта дар 1 га тахминан 2646 сомон сарф мегардад. Аз ин миқдори ҳосил дар сурати баромади нах - 660 кг (дар ҳисоботҳо баромади нах 33% гирифта шуд), вазни тухум -1100кг, линт - 45 кг, пух ва улюк - 40кг, ғӯзапоя - 900дарза будан, арзиши умумии маҳсулот ба 3594 сомон баробар шуд. (нархи 1 тона нахи пахта 1400 доллар гирифта шуд).

Даромади соф ба 948 сомон расида ва аз ин маблағ ба истеҳсолкунандаи пахта фақат 350 сомон арзиши ғӯзапоя монду халос. Сармоягузoron тахминан аз 1 га зиёда аз 500сомон ғоида ба даст меоранд. Дар ҳолати баланд гаштани ҳосилнокии пахта ғоидаи он низ мутаносибан ба ғоидаи сармоягузoron ва тоҷирон меафзояд.

Агар сармоягузoron аз ғоидаи ба даст омада кӯмакро зиёдтар ба деҳқонон равона месохтанд, ҳавасмандии онҳо барои ривҷ додани истеҳсоли пахта дар ҷумҳури зиёд мегашт.

Инчунин таҳлилҳои гузаронидаи мо нишон додаанд, ки пахтакорон нисбат ба дигар табақои деҳқонон, ки ба истеҳсоли

маҳсулоти дигари кишоварзӣ машғуланд, ғоидаи камро ноил мегарданд.

Сабаби чунин вазъият дар он аст, ки деҳқоне, ки ба истеҳсоли дигар маҳсулот банд аст, вай ҳудаш маҳсулоти истеҳсолкардаашро дар бозор савдо мекунад. Вале маҳсулоти истеҳсолнамудаи пахтакорро сармоягузoron ва тоҷирон ба бозор мебароранд. Яъне дар пахтакорӣ соҳиби мол дигару, маҳсулотро ба савдо мебаровардаги дигар кас мебошад.

Аз ин сабаб масалан деҳқоне, ки ба истеҳсоли картошка, шолӣ ва мевагӣ машғул аст дар ҳолати ҳосилнокии миёнаи ин зироатҳо метавонад аз 1 га замин нисбат ба деҳқоне, ки дар пахтазор кор мекунад, тақрибан 8- 13 маротиба зиёд ғоидаи иқтисодӣ ба даст оранд.

Ҳамин тариқ барои пешрафти минбаъдаи пахтапарварӣ пеш аз ҳама ба базаи илмӣ тухмипарварӣ ва навъбарории ин соҳа аҳамити зарурӣ додан лизим аст.

Савияи дониши ҳуқуқии пахтакоронро пурзӯр намуда, ҳавасмандии онҳоро дар асоси меҳнати онҳо ба роҳ мондан лозим аст.

Дар амалияи пахтапарварӣ махсусан дар бораи яказироатии ин соҳа тағироти зарурӣ дароварда, ба хоҷагиҳои деҳқонӣ дар интиҳоби самараноки зироатҳои гуногун ба онҳо мустақилӣ додан лозим аст.

Дар оянда зиёд намудани истеҳсоли пахта бояд ба усули интенсивӣ, яъне баланд бардоштани ҳосилнокии ин зироат пеш аз ҳама аз тарафи пахтакорон дар асоси ҳавасмандии иқтисодии онҳо ва истифодаи оқилонаи ресурсҳои маҳалӣ бояд ба роҳ монда шавад.

Махсусан барои зиёд намудани коргарди қисми зиёди пахта дар дохили ҷумҳури бояд чораҳои зарурӣ андешида шаванд. Дар чунин сурат имкон дорад, ки даромади софи пахтакорӣ дар ҷумҳури аз ҳар гектар даҳо маротиба зиёд гардад.

Ба хоҷагиҳои деҳқонии мамлакат додани қарзҳои дарозмуддат аз тарафи бонкҳои ҷумҳури, то ин ки онҳо лавозимоти заруриро худашон харидорӣ намоянд, ба манфиати пешрафти соҳа мебошад. Махсусан барои дастгирӣ намудани хоҷагиҳои оилавии деҳқонӣ дар соҳа кушиш намуда, дар кушодани сарҳисоб ва суратҳисобҳо ба онҳо кӯмаки ҳаматарафаи ҳукуматҳои маҳал хело зарур аст.

Дар оянда дурнамои тараққиёти ин соҳа пеш аз ҳама бояд аз

нақшаҳои амалии хоҷагиҳои деҳқонӣ, роҳбарони ҷамоату ноҳияҳо дар асоси ҳисобҳои аниқи иқтисодии пешакии онҳо (бизнес-нақшаҳо) бояд амали гардад. Дар вақти шартномабандии байни саҳмкорону пахтакорон дар бобати истехсоли пахта, ҳавасмандии моддии пахтакорон бояд пурра ба инобат гирифта шуда, бештар барои истехсоли нах шартномаҳо баста шаванд то ин, ки пахтакорон даромади заруриро аз пахтакорӣ ба даст оранд. Хуб мешуд, ки соҳибкорону тоҷиронро ҳуди роҳбарони хоҷагиҳо, ҷамоатҳо ва ноҳияҳо дар асоси тенедри озод, дар асоси ғоидаи иқтисодии ба даст меомадагӣ барои пахтакорон интихоб намоянд.

Дар сурати таҷдидиҳои одилонаи замин, сохтори хоҷагидорӣ ва интихоби алтернативии роҳбарони хоҷагиҳои деҳқонии ҷомеавӣ, иҷоравӣ ва кооперативӣ метавон ба пешрафти ин соҳаи муҳими кишоварзӣ ноил гашта, сатҳи зиндагии мардуми деҳотро бехтар сохт.

Гандум. Гандум яке аз зироатҳои асоси хӯроки ба шумор рафта дар тамоми ноҳияҳои ҷумҳур кишт карда меешавад. Сарфи тухми дар як га 180-200 кг-ро таъкил меҳад. Мӯҳлати кишти гандум вобаста ба минтақаи кишт ва фасли сол тирамоҳу аввали баҳор мебошад. Сарфи нуриҳои минералӣ вобаста аз ҳосилхезии замин ва зироати пешкиштшаванда метавонад 400-600 кг/га бошад (ҳамаи намудҳои нуриҳои минералӣ). Новбаста аз навъҳои киштшаванда гандум ба касалиҳои зерин дучор мешавад:

Занги (зардҷаи) зард ё рах-рах яке аз касалиҳои хавфноки гандум дар Тоҷикистон ба шумор меравад ва метавонад ба ҳосилнокии ин зироат зарари калон расонад. Барангезандаи ин касали замбуруғ мебошад, ки пустиҳои он дар руи барг дар шакли рахҳои борики зард ё ин ки норинҷӣ ҷойгир мешаванд. Сирояти вазнини касалӣ метавонад руйпуши гул ва хушачаҳои гандумро низ захми гардонад. Спораҳои ин замбуруғ ба воситаи шамол метавонанд ба масофаи хеле васеъ паҳн шаванд.

Пустиҳои занги зард дар боқимондаи растаниҳо, дар хок ва тухми маҳфуз мемонанд. Гандум, баҳусус, растаниҳое, ки аз дони зироати пешинакишт неш задаанд, инчунин як қатор алафҳои бегона, ба мисли марғ (алафи аҷирикмонанд), низ ба ин касали гирифта мешаванд. Аломатҳои аввалини сирояти занги зард дар киштҳои гандуми тирамоҳӣ дар ҷануби Тоҷикистон (води

Вахш) дар охири моҳи апрель ва дар водии Ҳисор ва вилояти Суғд - дар аввали моҳи май мушоҳида мешаванд.

Усулҳои ҷимоя

Парвариши навъҳои ба ин касали устувор (Чаггер, Кауз, Кенасил, Султон, Атой, Аттила, Норман, Зандер-12, Тасикар, Память 47, Четису, Помир 1, Шарора, Навруз ва ғайраҳо).

Сари вақт набуд намудани растаниҳое, ки аз дони зироати пешина кишт неш задаанд.

Истифодаи захрхимикатҳо амали самаранок аст, дар ҳолате, ки барои деққонон гарон набошад. Мисол, ба кишти гандум захрҳои зеринро пошидан мумкин аст: Альто, 40% к.т., меёр 0,2-0,25 л/га; Фоликур БТ, 22,5% к.э., меёр 0,3-0,5 л/га.

Гузаронидани саривактӣ чораҳои агротехникӣ, кишти муътадил ва истифодаи нуриҳо.

Занги тана дар шароити Тоҷикистон начандон касалии вазнини гандум шуморида мешавад, аммо як қатор навъҳои ноустуворро сироятнок намуда, ҳосили онҳоро паст мекунад. Пустулахри занги тана шакли гирд ё дарозруя дошта, дар тана, баргҳо, бағали баргҳо ё дар хушаҳо пайдо мешаванд. Бархилофи занги бур, ки пустулахояш гирданд, пустулаҳои занги танаро дар ҳар ду тарафи барг мушоҳида намудан мумкин аст. Пустулаҳое, ки дар баргҳо ва ё дар эпидермиси тана инкишоф меёбанд, кафида, бо пухтарасии гандум, тира мегарданд.

Усулҳои ҷимоя

Парвариши навъҳои устувор (Чаггер, Кауз, Кенасил, Султон, Атой, Аттила, Норман, Тасикар, Зандер-12 ва ғайра).

Дар ҳолати шадид будани сироят пошидани захрхимикатҳо тавсия мешавад, аммо дар шароити Тоҷикистон ба ин кор ҳоҷат нест.

Занги барг (занги бур) низ касалии хафноки гандум мебошад, аммо назар ба занги зард камтар дучор мешавад. Растаниҳо ба сирояти ин касали назар ба сирояти занги зард дертар гирифта мешаванд. Пустулаҳои хурди гирд дар тарафи болоии барг пайдо мешаванд ва инчунин метавонанд дар бағали барг инкишоф ёбанд. Дар ҳолати пухтарасии гандум ранги пустулаҳо сиёҳтоб мегардад.

Сирояти занги бур дар растаниҳои сабз маҳфуз мемонад. Аз ин ру, дар ҷойҳое, ки зироати пешинакишт барои зимистонгузаронии замбуруғҳо мусоидат мекунад, касали тезтар инкишоф меёбад. Дар киштҳои гандуми барвақтӣ ҳангоми

шабона гарм будани ҳаво, сироят захира мегардад ва баъдан ба зироатҳои киштҳои дерӣ- бахорӣ паҳн мешавад. Дар Тоҷикистон васеъ паҳншавии касали дар киштҳои гандуми тирамоҳӣ дар моҳҳои май - июн дида мешавад.

Усулҳои ҳимоя

Парвариши навъҳои ба касалии занги барг устувор (Чаггер, Кауз, Кенасил, Султон, Атои, Аттила, Норман, Тасикар, Зандер-12 ва ғ.).

Маҳв намудани алафҳои бегона ва зироатҳои аз дони пешинакишт нешзада.

Агар деҳқонон имконият дошта бошанд, дар васеъ паҳншавии касали ба киштҳои гандум захрхимикатҳо пошидан лозим аст.

Мисол, Альто, СК, 40% к.т., меёр 0,2-0,25 л/га;.

Шолӣ. Шолӣ маҳсулот (ғизои) - и пархезӣ буда, дар таркиби худ то 80% оҳар ва сафеда дорад. Шолӣ ҳамчун зироати мелиоративӣ (шӯяндаи намакҳо) аҳамияти муҳим дошта, аз нисфи зиёди аҳолии сайёра шолиро ҳамчун ғизо истифода мебаранд. Дар ҷаҳон бештар дар 150 млн. га (Ҳиндустон, Хитой Япония ва ғ.) кишт карда мешавад. Дар Осиёи Марказӣ шолӣ 2-3 аср қабл аз эраи мо парвариш карда мешавад. Дар Тоҷикистон ҳанӯз соли 1928 дар 15 ҳазор га ва аз он ҳам зиёдтар шолӣ кишт карда мешуд. Он дар водии Ҳисор, Кӯлоб, Вахш ва вилояти Суғд парвариш карда мешавад. Шолӣ ҳосилнокии зиёд – бештар аз 100 с/га – ро соҳиб аст. Вай бо талаботи зиёд нисбати гармӣ ва рушноӣ (растаниҳои кӯтоҳрӯз) – то 3000⁰С ҳарорати ғаёл, давраи наравиш вобаста аз 80-140 рӯз, фарқ мекунад. Барои майсазании саросар ҳарорати 13-14⁰С дар об ва хок, барои шоху навдабарорӣ 20-25⁰С, гулкунӣ ва гардолудшавӣ 25-35⁰С талаб карда мешавад. Дар хокҳои сангу торфдор парвариши шолӣ қобили қабул нест, истифодаи хокҳои вазину гилин ва ботлоқгашта (РН-4,7 нисбати моддаҳои ғизоӣ серталаб аст) беҳтар аст. Дар давраи шоху навдабарорӣ истифодаи максималии моддаҳои ғизоӣ мушоҳида карда мешавад.

Шолӣ ба 2 зернамуд тақсим мешавад: муқаррарӣ ва кӯтоҳдона.

Фарқиати онҳо ба дарозии дон вобастагӣ дорад: муқаррарии он 5-6 мм, кӯтоҳдон 4-5 мм, дарозӣ доранд. Шолии муқаррарӣ ба 2 шоха – ҳиндӣ ва хитой ҷудо мегардад. Аз ҷиҳати сохти таркиби навъҳои оҳардору часпаки он фарқ карда мешаванд.

Навъҳои гуногуни шолӣ бо ранги сӯк ва донашон фарқ мекунанд. Талабот ба шолӣ асосан аз давраи нашвии кӯтоҳ, кӯтоҳпоягӣ, сифати олии дон, шӯрабардорӣ ва тезрасии он иборат мебошанд. Навъҳои шолӣ ВРОС-3716, УЗРОС-7-13, КАЗРОС-358, УЗРОС-59, ГОРИЗОНТ ва ғайра мебошанд. Киштгардони 10-майдона (3 сол юнучка, 3 сол – шолӣ, 1 сол кишти якҷоя ва 3 сол шолӣ) истифода бурда мешавад.

Коркарди хок аз ҳамворсозии хок то шудгори рӯйгардони онро дар бар гирифта, бо плуги ПН-4-35 то ба чуқурии 25 см гузаронида мешавад; дар баҳори барвақт он аз молакашӣ, коркарди чизелӣ ё чархмолакашӣ то ба чуқурии 14-15 см иборат мебошад. Натиҷаи дилхоҳро гузаронидани коркард ба василаи агрегатҳои махсуси СКС-3,6 ва СК-3,4 медиҳад.

Нуриандозӣ. Ба шолӣ 160-180 кг нуриҳои азотӣ, 60—90 кг фосфорӣ ва 20 тонна поруи маҳаллӣ меандозанд; 1кг N-2,5 кг шолӣ медиҳад. Аз нуриҳои азотӣ пошидани $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ ба мақсад мувофиқ аст. Истифодаи хоки кӯҳнаи офтобхӯрдаи дар шакли кулӯхпора монда, гили ҷӯйбор ва кишти зироатҳои сидералӣ ба шолӣ нумӯкунанда натиҷаи дилхоҳ медиҳад, ки ин тадбир 2-3 рӯз пештар аз партофтани оби шолӣ ба анҷом расонда мешавад.

Омода намудани тухмӣ. Аз тоза кардани он аз сӯк иборат мебошад. Муфид будани истифодаи родокони 3%, ки устувории шолӣро дар муқобили касалиҳо баланд мебардорад, муқаррар карда шудааст. Тар кардани тухмӣ дар оби тоза, бо ҳарорати 25-28°C ва дар давоми 2 шабонарӯз гузаронида мешавад. Дар ҷумҳурӣ ин давра ба даҳаи 3-ми моҳи апрел рост меояд. Дар водии Вахш ин тадбир 15 рӯз пештар гузаронида мешавад. Кишти дер набояд дертар аз 15-20 июн гузаронида шавад. Дар ин маврид дер кардани кишт рушду нумӯи сунъиро ба миён меорад, вале вай ҳосили дилхоҳ намедиҳад.

Тарзҳои кишт. Тарзи беҳтарини кишти шолӣ аз кишти қатории танг бо байниқатории 15 см ё кишти салибӣ (15x15 см) (8x10) ба ҳисоб рафта, меёри кишт бошад, аз минтақаи парвариш, махсусиятҳои навъӣ, тарзҳои кишт саҳт тағйир ёфта меистад ва аз 5-6 млн. тухмии нешзананда дар 1 га (180-200 кг/га) –ро ташкил мекунад. Дар 1м² 250-300 растании шолӣ ба мақсад мувофиқ аст. Бояд қайд намуд, ки рушди лаборатории шолӣ нисбат ба шароити саҳро ба микдори 25% зиёдтар буда, дар давраи нашв пажмурдашавии растаниҳо ба мушоҳида мерасад.

Чуқурии қарордошти тухмӣ. Тухмии шолӣ метавонад дар ҳавои кушод рушд кунад ва қарордошти чуқурро бардошт надорад; 1-2 мм хок басанда аст, ки майсаи онҳо ҳосил гардад. Аз ин ру ҳангоми кишт тухмии шолиро ба чуқурии 1,5-2 см мекоранд ё дар мавриди кишти дастӣ коштани он бо роҳи омезиш додани лойқа амалӣ карда мешавад. Киштро бо тухмипошакҳои тамғаи СЗУ-3,6; СЗР-3,6; СРН-3,6 низ мегузаронанд.

Нигоҳубини киштзор. Яке аз усулҳои нигоҳубини шолӣ ин нигоҳ доштани сатҳи об дар палҳо мебошад. Дар ҷумҳурӣ шолӣ бо роҳи зерин об монандан ва ба танзим гирифтани сатҳи об парвариш карда мешавад сатҳи об дар мубориза ба муқобили алафҳои бегона ба танзим гирифта мешавад (сатҳи обро баланд бардошта, якчанд рӯз мемонанд, сипас онро паст мефароранд). Сатҳи об дар палҳо ба миқдори 6-8 см муқаррар карда мешавад. Дар ибтидои часпиши тухмиҳо сатҳи об то 1-2 см паст фароварда мешавад, сипас он афзоиш меёбад. Дар давраи шоху навдабарорӣ қабати об речаи ҳаворо беҳтар месозад. Пас аз он ки об бо нурии ҷаббида мешавад, обро то $\frac{3}{4}$ ҳиссаи баландии растаниҳо пур мекунанд ва то давраи ширагирии дон нигоҳ дошта, то охири ин давра кам мекунанд. Дар ибтидои давраи нимдунбулшавӣ бошад, обро аз палҳо мерезанд. Дар палҳои аз алафи бегона ифлосгашта (курмак), пас аз баромадани майса обро аз курмак болотар, ба миқдори 5-6 см бардошта, вақте ки алафҳои бегона талаф мегарданд, обро то ба баландии $\frac{3}{4}$ ҳиссаи шолӣ ба танзим мегиранд. Дар майдонҳои шӯргашта қабати зиёди об ва ҷараёни ҳамешагии онро таъмин мекунанд. Дар киштзорҳои шолӣ нигоҳ доштани ҳарорати 23-34⁰С об мувофиқтар аст.

Дар киштзорҳои шолӣ зараррасонҳое, аз қабili гӯсоласар, малахи шолӣ вомехӯранд, ки ба муқобили онҳо бо тадбирҳои комплексӣ – агротехникӣ, кимиёӣ (заҳролуд сохтани тухмӣ, домҳои кимиёвӣ) мубориза бурдан лозим аст. Киштзорҳои шолӣ бо касалиҳое аз қабili доғзанӣ, решатосак мубтало мегарданд.

Аз ин рӯ мебояд навъҳои тобовар истифода бурда шуда, киштгардонӣ татбиқ карда шуда ва пеш аз кишт тухмӣ заҳролуд гардонида шавад. Бештар дар палҳои шолӣ обсабзҳо пайдо мешаванд, ки ба муқобили онҳо даҳони фаранг бо ҳисоби 3-4 кг/га истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Ҳосилгундорӣ. Дар ибтидои нимдунбул гаштани дон аз палҳо обро мепартоянд. Ба ҷамъоварии шолӣ вақте шурӯъ менамоянд, ки қисми миёнаи тӯдагулҳо мерасанд. Бештар бо роҳи комбайнӣ

ҳосилро меғундоранд, вале роҳи чудоғона низ тавсия мешавад. Барои ба тариқи механикӣ ғундоштани ҳосил комбайнҳои СК-4; СК-5; СКД-5 ба кор бурда мешавад. Бояд қайд кард, ки пас аз даравидани шолӣ аз банди шоҳу навда 2 ҳосил гирифтани имкон дорад, вале на он қадар зиёд.

ЗИРОАТҲОИ САБЗАВОТӢ

Зироатҳои сабзавотӣ аз ҷумла пиёз, сабзӣ, помидор ва картошка барои ҳаёти инсон аҳмияти калон доранд. Ҳамаи ин зироатҳо қариб ки дар хуроки ҳамарузаи инсон хело васеъ истифода бурда мешаванд. Зироатҳои сабзавотӣ бештар ба шакли тару тоза (помидор, бодиринг, шалгамча, гашниҷ, пиёз ва ғайраҳо) истеъмоли карда мешавад. Ин шакли истифодабарии низ дар хуруквории одам аҳмияти калон дорад. Дар таркиби ин зироатҳо махсусан мавҷуд будани витаминҳо, ки аз калимаи «витос» яъне ҳаёт гирифта шудааст, хело аҳмияти калон доранд.

Дар давоми ҳазорсолаҳо табибони кӯҳан зироатҳои сабзавотиро „хурокаи доругӣ“, меномиданд ва онро бо тарзи васеъ ҳамчун доруи муолиҷавӣ барои касалиҳои дарунӣ тавсия медоданд.

Мувофиқи норми истеъмоли зироатҳои сабзавотӣ ва картошка, ки онро вазорати тандурусти тасдиқ кардааст, бояд истеъмоли яксолаи картошка барои як одам 55кг, помидор 33кг, пиёз 14кг, сабзи 11кг, карами сафед 16кг, бодиринг 7кг-ро ташкил диҳад.

Тайёр намудани замин барои кишти зироатҳои сабзавотӣ.

Зироатҳои сабзавотӣ аз ҷумлаи пиёз, помидор, сабзӣ ва картошка дар заминҳои хокашон сабук, қумзамин ва паст ҷойгир шудани обҳои зеризамини хуб нашъунамо ёфта, ҳосили баланд медиҳанд. Дар заминҳои ботлоқӣ ва дар сатҳи баланд ҷойгир шудани обҳои зери заминӣ ҳосили ин зироатҳо хеле паст мешаванд.

Асоси гирифтани ҳосили зироатҳои сабзавотӣ ва картошка сари вақт ва бо сифати баланд тайёр намудани замин барои кишт мебошад. Дар заминҳои ки картошка, помидор, каду кишт карда мешаванд, бояд ҳатман пеш аз шудгор кардани замин ба он ба микдори 300-400кг дар 1 сотик порӯи органикӣ пошида, баъд заминро нарм мекунанд. Агар шумо бо нуриҳои фосфорӣ таъмин бошед (ба монанди аммофос, суперфосфат) онро ба микдори 3-4кг дар 1 сотиҳ ба замин пошед.

Баъд аз ин хушсифат нарма кардани замин, онро ҳамвор карда сикмола карда ва ҷуйякхоро барои кишти ин зироатҳо кашед.

Дар заминҳое, ки пиёз ва сабзи кишт карда мешавад нурии органики (поруи маҳалӣ)-ро ба зироатҳое ки пеш аз онҳо кишт карда мешавад пошидан зарур аст (ба монанди помидор, карам, картошка). Чунки агар ба кишти пиёзу сабзи пору пошида шавад дар замини кишти ин зироатҳо алафҳои бегона хело бисёр шуда, сабзиши ин зироатҳоро суст мегардонад ва дар замини кишти сабзӣ сифати маҳсулоти онро хеле паст мекунад. Барои кишти картошка барвақтӣ ва пиёз заминро бояд дар моҳҳои октябр ноябр тайёр кардан зарур мебошад.

Агротехникаи парвариши зироатҳои сабзавотӣ

Агротехника – аз калимаи юнонӣ гирифта шуда, маънояш (агро-саҳро) техник (technic-санъат), ё ин ки технологияи деҳқонӣ, маҷмуи усулҳои парвариши зироат ва руйонидани ҳосили баланди ҳамаи зироатҳо мебошад.

Вазифаи агротехника асосан аз киштгардон, шудгори замин, нуриандозӣ, барои кишт тайёр намудани тухмӣ, кишт, нигоҳубини ҳуби растаниҳо, нест кардани алафҳои бегона, хашаротҳои зараррасон ва касалиҳо, ҳосилгундори, яҳобмони, обёри ва ғайра мебошад.

Барои гирифтани ҳосили баланду босифати зироатҳои сабзавотӣ муҳлати кишти онҳо роли асосиро мебозад. Шароити обу ҳаво, иқлим ва ҳоки Тоҷикистон имконият медиҳад, ки кишти картошкаро дар муҳлатҳои гуногун гузаронем. Муҳлати кишти зироатҳои сабзавотӣ асосан дар се вақт (тобистона, баҳорӣ ва тобистона) мусоид аст.

Кишти тирамоҳӣ, аввали баҳорӣ ва кишти тобистона.

Кишти тирамоҳӣ, асосан дар моҳҳои ноябр ва аввали декабр бамаврид аст. Кишти баҳорӣ бошад дар моҳи феврал ва аввали март гузаронида мешавад. Кишти картошка дар моҳҳои ноябр ва аввали декабр бояд дар чуқурии 15-17см гузаронида шавад. Чунки агар зимистон ҳарорати ҳаво саҳт хунук шавад лундаҳое, ки дар чуқурии кам (8-14см) ҷойгир шуданд, хунук задани онҳо аз эҳтимол дур нест. Кишти баҳориро бошад дар чуқурии 6-8см гузаронидан лозим аст.

Тухми помидорро барои тайёр намудани ниҳол дар моҳи феврал дар зери пленка бояд гузаронида шавад. Барои ин дар масофаи 1.5-2.0 метр ҷой тайёр кунед, ки бараш 1.5м бошад ва дар он 10гр. тухмӣ, дар чуқурии 1-1.5см бояд кошт шавад. Баъд

ба киштзор об пошида ва онро бо пленкаи полиэтиленӣ пушонед, вақти ниҳолҳо аз замин баромадан онҳоро нағз нигоҳубин карда, дар вақти пайдо шудани 6-8 барг ё ин ки 35-40 рӯза шудани онҳо дар нимаи якуми моҳи апрел ва аввали моҳи май дар замини кушод шинонед. Агар помидорро аз тухмаш шинондан хоҳед, онро дар охири моҳи март ва аввали апрел ба замин коред. Ин чорабинӣ асосан ба воситаи сеялка, агар майдон калон бошад ба ҷо оварда мешавад. Вале дар майдони хурд шумо метавонед онро дастӣ дар ҳар лонаи кишт 3-4 дона шинонед.

Картошка - яке аз зироатҳои асосии хуроки ва техникӣ ба ҳисоб меравад. Дар лундаҳои картошка ба ҳисоби миёна 75-80% об, 13-20% крахмал, 0.8-1.5% қанд, 3% сафедаҳо мавҷуд мебошад. Инчунин дар лундаҳои картошка витаминҳои А, С, В, Р ва ғайраҳо мавҷуданд. Чи хеле ки дар урфият мегуянд, картошка ин «нони дуҷум» мебошад, чунки одам вайро ҳар рӯз истеъмол мекунад. Маҳсулоти картошка ба намудҳои гуногуни таомҳо истемол карда мешавад. Мардуми олам аз картошка зиёда аз 200 намуди таом тайёр менамоянд.

Навъҳо. Кардинал - ин навъи миёнапаз буда, давраи нашъунамояш баъди баромадани ниҳолҳо аз замин то пӯхта расиданаш 120-130 рӯзро ташкил медиҳад. Лундаҳояш сурху ҳамвор буда, ранги дохилаш сафед ё зардчатоб мебошад. Ниҳоли баланд ва барги бисёр дорад, баргҳояш калон, гулаш сурх ва сафед мебошад. Як ниҳоли он аз 6 то 10 дона лунда медиҳад. Ин навъ ба касалии фитофтороз тобовар мебошад. Ҳосилнокии ин навъ дар вақти дар муҳлати ҳубии агротехникӣ шинондан ва нигоҳубини ҳуби он аз 300 то 400 кг аз як сотих аст.

Зарина - ин навъи миёнапаз буда, давраи нашъунамояш 125-135 рӯз мебошад. Лундаҳои ин навъ хеле бомаза буда, таъми баланд доранд. Дар вақти пухтан лунда об нагашта, ҳолати пешинаашро нигоҳ медора. Ин навъ нисбат ба навъҳои мавҷуда 2-4 % зиёдтар крахмал дорад. Лундаҳояш зарду ҳамвор буда, ранги дохилаш зардчатоб мебошад. Ниҳоли баланд ва барги бисёр дорад, баргҳояш калон буда, гулаш нилуфар мебошад. Як ниҳоли он аз 8 то 12 дона лунда медиҳад. Ин навъ ба касалии фитофтороз тобовар мебошад. Ҳосилнокии ин навъ дар вақти дар муҳлати ҳуби агротехникӣ шинондан ва нигоҳубини зарурӣ кардан аз 350 то 450 кг аз як сотих аст.

Парвариши картошкаи барвақтӣ. Асоси нигоҳубини картошкаи барвақтӣ, ки аз тирамоҳ, (ноябр-декабр) шинонда

шудааст, аз он иборат аст, ки ду маротиба гузаронидани кордарди байни қаторҳо дар чуқурии 12-14 см ва ба воситаи нарм кардани қаторҳо пеш аз 10-12 рӯз аз баромади ниҳолҳо ва коркарди дуюм бошад пеш аз 4-5 рӯзи баромадани ниҳолҳо иборат мебошад. Дар ин маврид як қисми хоки болои ниҳолҳоро гирифта, ба дохили хатҳо кашидан лозим аст, то ин ки ниҳолҳо тез аз замин неш зада бароянд.

Пеш аз баромадани ниҳолҳо сихмола кардани қаторҳои замини картошка ҳосилнокии онро хело зиёд мекунад. Асосан картошкаи барвақтӣ, ки аз сафолак ва алафҳои бегона озод карда мешавад ҳамчун усули асосии нигоҳубини майдони картошказор мебошад.

Баъди коркарди дуюми картошказор агар дар майдон алафҳои бегона пайдо шаванд, онҳоро ба воситаи кетман нест карда, беҳи ниҳолҳоро нарм кардан лозим аст. Ин нашьунамои онро метезонад. Коркарди сеюми байни қаторҳоро дар вақти муғчабандӣ ва аввали гулкунӣ гузаронидан зарур мебошад (пеш аз расидани буттаҳо ва баргҳо аз як қатор ба қатори дигар). Дар ин муддат байни қаторҳоро то чуқурии 14-16 см нарм карда, озӯқа дода, хатҳои обмониро кашидан лозим мебошад.

Пеш аз кишт дар вақти побел кардани замин ба он ба миқдори 300-400кг дар як сотик нурии органикӣ пошидан зарур аст. Нурии минералиро бошад дар вақти нашьунамои ниҳолҳо дар вақти коркарди якуми ниҳолҳо ба миқдори 3-4 кг дар як сотих пошидан зарур мебошад. Озӯкаи дуюмро бошад пеш аз гулкунӣ ниҳолҳо ба миқдори 2-3 кг дар як сотих пошидан зарур аст.

Ҳосилнокии картошказор аз речаи дурусти обмонии он вобастагии калон дорад. Дар сурати риоя накардани речаи обмонӣ миқдор ва сифати ҳосил хело паст мегардад.

Обмонии картошказори барвақтиро охири моҳи апрел ва аввали моҳи май дар вақти гулкунии картошказор сар кардан лозим аст. Картошказор бояд дар муддати 5-7 рӯз як бор об монда шавад.

Гамбуси колорадӣ. Яке аз ҳашаротҳои зараррасони картошка мебошад, ки асосан баргҳои картошкарро хӯрда, ба ҳосили он зарари хело калон мерасонад ва дар натиҷаи зарари он ҳосили картошка қариб 60-70% ва аз ин ҳам зиёд несту нобуд мешавад.

Ин ҳашароти зараррасони картошка ҳоло дар ҳамаи ноҳияҳои ҷумҳури хело зиёд шуда, ба киштзорҳои картошка зарари калон расонида истодааст.

Гамбуси колорадӣ ҳашароти хурд буда, бештар ба киштзори картошка, боимчон, помидор, каламфур зарар мерасонад. Ҳашароти болиғи он, тухмаш шакли кӯтоҳ ва барчааста буда, рангаш зарди чилонок мебошад, сар ва қисми тахтапушташ доғҳои сиёҳ дорад. Ҳар кадом болпушт панҷтои раҳи борики тира дорад. Дарозии гамбусҳо 7-12 мм, барашон 4.5-8 мм аст. Тухмаш норинҷии равшан 1.1-1.8 мм, баландиаш 0,6мм ва 0.8мм васеғӣ дорад.

Кирминаи синни (давраи) якӯм тираи хокистаранг дарозияш 1.5-2.4мм, дуҷум-сурх дарозияш 2.5-4.5мм, сеҷум сурхи норинҷи дарозияш 4.6-9.0 мм, чорум норинҷи дарозияш 9.1-16 мм. Зочаи гамбус зарди сафедчатоб, дарозияш 9-10 мм васеғиаш 6-6.5 мм мешавад. Гамбуси болиғ дар хоки майдони картошка дар чуқурии 70-100 см зимистонро мегузаронад.

Дар охириҳои моҳҳои март ва аввали апрел вақти ҳарорати замин ба 12-16 С мерасад, гамбус аз зимистонгузаронӣ мебарояд. Ба инкишофи зараррасонии он ҳавои гарм мусоидат мекунад. Барои нест кардани гамбуси колорадӣ чораҳои зеринро дида лозим аст. Нарм намудани хоки байни қаторҳо дар давраи ба зоча табдилёбии кирминаҳо.

Ҷамъ ва нобуд сохтани гамбус ва кирминаи он. Ин амал яке аз чораҳои хуби мубориза барои нест кардани ин ҳашароти зараррасон мебошад, ки бениҳоят фоидаи хуб медиҳад. Барои ҳамин сахар то гарм шудани ҳаво ҷидани кирминаҳо ва гамбусҳо, нобуд сохтани онҳо зарур аст.

Дар вақти аз ҳад зиёд шудани онҳо (5-8 дар 1 м²) истифодаи захрҳои химиявӣ ба монанди Нурелл-Д, Децис, Фюре ба миқдори 15-20 г. дар як сотих.

Мувофиқи маълумоти мавҷуда, ҳар сол ба андозаи 32.3% ё ин ки 129 млн. тонн ҳосили картошкаи ҷаҳонӣ аз ҳисоби касалиҳо ва ҳашаротҳо кам мегардад, ки ин баробари 5 млрд. доллар мебошад.

Дар ҷумҳурии Тоҷикистон картошка аз касалӣ ва ҳашаротҳо зарари калон дида, талафи ҳосил танҳо аз касалиҳои вирусӣ баъзан ба 30-40% мерасад.

Касалиҳои картошкарӯ занбуруғҳо, бактерияҳо, вирусҳо, актиномицетҳо ва микоплазмаҳо, ки андозаи ниҳоят хурд доранд, асосан дар зери микроскоп аён мегарданд ба вучуд меоранд.

Яке аз касалиҳои хавфноки картошка ин касалии **фитофтороз** мебошад. Аломатҳои аввалини касалӣ дар давраи

пайдоиши муғчаҳо ва гулкунии растанӣ зоҳир мегардад. Дар баргҳои поёӣ доғҳои тираи чигартоби тар (бофтаи мӯрда) бо халқии сабзи равшан ихоташуда, ба вучуд меоянд. Ин касали асосан ҳангоми мусоид будани обу ҳаво (намнокии баланди ҳарорати 15-20 С) пайдо шуда, зуд паҳн мегардад ва дар натиҷаи зиёд паҳн шудани он ниҳоли картошка нобуд мешавад.

Дар натиҷаи баланд шудани ҳарорати ҳаво таъсири ин касалӣ кам мешавад. Муборизаи асоси бар зидди ин касали асосан аз нобуд кардани сарчашмаҳои асосии инфекцияи лундаҳои касал, ба сифати тухмӣ истифода бурдани лундаҳои солим сари вақт ва бо сифат қор кардани майдони картошка, риоя намудани киштгардон. Картошқаро баъди гандум, лубиё, чуворимакка, кишт қардан мақсаднок аст. Аз захрихимикатҳо ба муқобили ин касали метавон аз маҳлулҳои қорӣ ридомил, купрозан, цинеб ва ғайраҳо истифода бурд. Дар 10 литр об 15-20 г. захрихимикатҳои номбаркардашуда тавсия қардан мумкин аст.

Ба картошқазор инчунин дигар касалиҳо ба монанди макроспориоз, пажмурдашавии фузариозии вертициллезӣ ва дигар касалиҳо зарар мерасонанд. Бар зидди ин касалиҳо низ аз тавсияномаҳои зидди касалии фитофтороз метавон истифода бурд.

Ҳосили картошқаро ба ин восита чидан лозим аст. Баъди аз замин ҷиндани ҳосили картошка онро бояд якҷанд соат (2-3) дар замин хушконида, ба гурӯҳҳо ҷудо қарда, (лундаҳои қалон, миёна, хурд) лундаҳои қи вазнашон аз 25-30 гр қам мебошад ба қорво дода, лундаҳои қарои хӯроқ ҷудоқардашударо дар қойҳои қалқин нигоҳ доштан лозим аст.

Пиёз. Дар шароити Тоҷикистон қариб қи тамоми қол парвариш қарда мешавад. Ба ғайр аз гирифтани қабудии он аз дар давоми қол ду ҳосил гирифтани мумкин аст.

Дар тибқи қалқи пиёзи қабуд ва шарбатобӣ он дар қарои муолиҷаи касалиҳои дизентерӣ, туберкулез, астма, ангена, грипп ва дигар ҳел қасалҳо истифода бурда мешавад.

Дар тибқи қалқӣ, пиёз қарои табобати қасалиҳои гуногун васеъ истифода бурда мешавад.

Аз рӯи гуфтаҳои Абуали ибни Сино пиёз дар асоси тез буданаш, меъдаро муқтаҳам қарда, иштиҳои одамро зиёд мекунад, аз зардқарвин қӯмак менамояд.

Навъи Испанӣ-313. Ин навъи пиёз дерқазак, аз пайдоиши ниҳолҳо то пӯхта расидани он дар вақти қишти тирамоҳӣ

(октябрь-ноябрь) 270-280 рӯз ва дар вақти кишти баҳорӣ (февраль-март) 170-180 рӯзро ташкил медиҳад.

Нигоҳубин. Асоси агротехникаи парвариши пиёзро аз замин баромадани ниҳолҳои он ташкил медиҳад, ки зичии муътадили онҳоро то давраи ғунучини он бояд нигоҳ дошта шавад. Барои гирифтани ҳосили баланди пиёз он зичии ниҳолҳо дар 1м/кв бояд 100 то 150 ниҳолҳоро ташкил кунад. Омили дигари ҳосили баланд дар хишоваи алафҳои бегона тоза кардан лозим аст ва ин амалро якҷоя бо тоқакунии ниҳолҳо гузаронидан хело бомаврид аст.

Дар давраи баҳору тобистон дар замини кишти пиёз трипс ниҳоят зиёд шуда, ба ҳосили он зарари калон мерасонад. Чунки он ба танай ниҳолҳо часпида, шираи онро мемакад ва ин сабаби аз нашъунамо мондан ва зард шудани баргҳо мегардад. Барои нест кардани онҳо фақат захрҳои химиявиро ба монанди Би-58, Нурелл-Д –ро истифода бурдан лозим мебошад. Дар 10-12л об 15-20 гр ин захрҳоро омехта дар як сотиҳ замин пошидан лозим аст.

Обмонии ниҳолҳои пиёз дар вақти инкишофи барг гузаронидан зарур аст. Дар моҳҳои май, июн обмониро баъд и ҳар 7-8 рӯз ва дар моҳи июл ва август баъд и 5-6 рӯзи додан лозим аст. Дар давоми нашъу намои пиёз онро 14-16 маротиба об додан лозим аст. Дар нимаи якум ва дуҷуми моҳи август 3-4 ҳафта пеш аз расидани ҳосил обмониро қатъ кардан лозим аст, ки ин пӯхта расидани беҳи онро метезонад.

Ин зироат ниҳоят ба нуриҳои органикӣ ва минералӣ эҳтиёҷманд аст. Бо мақсади гирифтани ҳосили баланду хуб пӯхта расидани беҳи пиёз ва якхела будани ҳосил замини кишти онро аз алафҳои бегона тоза кардан лозим аст.

Дар замини кишти пиёз се маротиба нурии минералӣ додан зарур мебошад. Дорудихии якумро баъди хишоваи якуми алафҳои бегона дар вақти 3-4 барг баровардани ниҳолҳо додан зарур аст. Аз ҳисоби 0.6-1 кг аммиачная селитра дар як сотиҳ. Озуқадиҳии дуюмро бошад баъд и 20-25 рӯзи озуқаи якӯм аз ҳисоби 1-1.5 кг селитра дар як сотиҳ додан лозим аст. Дар вақти дорудихии пиёз як чизро қайд кардан зарур аст, ки бояд нуриҳои минералиро аз руи нишондоди дар боло қайдшуда додан лозим аст. Агар аз ин миқдор зиёд шавад он гоҳ мӯҳлати пӯхта расидани он дароз мешавад ва дар вақти нигоҳ доштан беҳи он дер намеистад ва тез вайрон мешавад. Агар аз миқдрои кам истифода бурда шавад, ҳосилнокии онро паст мекунад.

Обмони пиёз дар моҳҳои ноябр-декабр-феврал кишт карда шударо вобаст аз боду ҳавои сол аз аввали моҳи май сар карда то охири моҳи июл ва миёнаи моҳи август гузаронидан мумкин аст ва 3-4 ҳафта пеш аз чидани ҳосили он обдихиро қат кардан лозим аст. Дар аввали обмони муддати обдихӣ бояд 8-10 рӯз бошад дар вақти пайдо шудани беҳи пиёз баъди 6-7 рӯз. Дар давраи нашъунамои пиёзи баҳорӣ замини онро на камтар аз 14 то 16 маротиба об додан зарур мебошад.

Аз касалиҳо бошад дар кишти пиёз бештар касалии «челзани» (переноспориоз) зарари калон расонида, ҳосили онро қариб ки ба пуррагӣ несту нобуд мекунад.

Барои нест кардани он фунгицидҳои Арсерид ё ин ки Ридомилро истифода бурдан лозим аст. Дар 10-12л об 20-30грамми ин захрхимикатҳоро истифода баред.

Пиёзро дар нимаҳои август-сентябр ва аввали октябр чамъовари кардан зарур мебошад. Аломатҳои пӯхта расиданаш мулоим шудани беҳ ва баъд пажмурда шудану афтидани ниҳоли он мебошад.

Дар вақти 30-40% ниҳолҳо ғалтидан чамъовари сар кардан лозим аст. Чунки агар чамъоварӣ дер гузаронида шавад, он гоҳ пиёз нағз намеистад ва сифати худро гум мекунад.

Пиёзро ҳамроҳи баргу пояш чида, дар замин бо баргу пояш 7-10 рӯз хӯшк кардан лозим аст. Дар замин онро бо алаф пушонед. Баъди хӯшк шудан баргу пояи онро қайчи карда, ба қисмҳо ҷудо кунед.

Помидор. Яке аз муҳимтарин аз зироатҳои сабзавотӣ ба ҳисоб меравад. Меваи он тамбу маззаи хуб дорад ва аз дигар сабзавотҳо фарқи калон дорад. Дар таркиби он бисёр витаминҳо, моддаҳои минералӣ, кислотаҳои органикӣ ва оҳар хело зиёд мебошад.

Дар тибби ҳозира помидор ба сифати табобати парҳезӣ ба бемороне, ки гирифтори касалиҳои меъда мебошанд, истифода бурда мешавад.

Навъи Волгоградский 5/95. Ин навъ миёнапазак буда, давраи аз баромадани ниҳолҳо аз замин то пӯхта расидани ҳосили он 110-120 рӯз мебошад. Ин навъи помидор серҳосил буда, дар вақти нигоҳубини хуби он то 400-500кг аз 1 сотиҳ ва аз он зиёд ҳосил медиҳад. Он ба шароити гармӣ хело тобовар мебошад.

Навъҳои дигари помидор, ки парвариш карда мешаванд: Первенетс 190, «Утро», Подарок, Восток-36, Ракета, Приднестровская Новинка, Факел, Плавневый А-80, Файзабадский красный, Глория ва ғайраҳо мебошанд.

Агротехникаи парвариши помидор аз сари вақт шинондани ниҳолҳо, дар замин коркарди хуби байни қаторҳои он нест кардани алафҳои бегона ва тоза нигоҳ доштани замин аз алафҳо дар давоми нашъунамои пурраи он.

Коркарди якуми байни қаторҳои помидорро баъд и 10-12 рӯзи шинондани ниҳолҳо гузаронидан лозим мебошад. Байни қаторҳо ва беҳи ниҳолҳоро дар чуқурии 8-10 см ба воситаи каланд нарм намуда, хокро ба беҳи ниҳол кашидан лозим аст. Баъд и 2-3 ҳафта коркарди дуюмро дар чуқурии 12-16 см гузаронидан лозим аст. Коркарди сеюмро дар вақти ҳосилбандии ниҳолҳо гузаронида, хокро ба назди буттаи он кашидан лозим аст. Дар вақти аввали ҳосилбандии ниҳолҳо помидорро ба пушта гузаронида об диҳед ва минбаъд коркарди байни қаторҳоро дар пушта гузаронед.

Помидор заминҳои ҳосилхезро писандида, ба нуриҳои минералӣ ва органикӣ хело муҳтоҷи дорад. Дар замини кишти помидор нуриҳои минералӣ ва органикӣ пошидан зарур аст. Нурии органикиро (порӯи маҳалӣ) пеш аз шудгор ё побел кардани замин ба миқдори 350-400 кг дар як сотиҳ пошидан зарур мебошад. Нуриҳои минералиро (селитра) –ро бошад дар вақти нашъунамои ниҳолҳои помидор пошидан лозим аст. Дар замини кишти помидор бояд 2-4 маротиба бо селитра ва нуриҳои фосфорӣ озуқа додан зарур аст.

1. Дар вақти 10-12 рӯз баъд аз шинондани ниҳолҳо ба миқдори 1-1.5кг дар як сотиҳ селитра ва 1.5-2.0 кг аммофос. Дар вақти пайдо шудани меваҳои помидор ва миқдори 1-1.5кг дар як сотиҳ селитра.
2. Дар вақти пӯхта расидани помидор аз руи норми 1-1.5кг дар 1 сотиҳ селитра пошидан лозим аст.

Барои гирифтани ҳосили баланду босифати помидор обмонӣ ниҳоят роли калонро мебозад. Помидор бениҳоят ба намнокии замин эҳтиёҷи калон дорад. Обмонии ниҳолҳои помидорро бояд аз вақти шинондани ниҳолҳои сар карда дар вақти шинондани ниҳолҳо оби якуми онро додан зарур аст, то ин ки ниҳолҳо ба замин часпида амал кунанд ва баъди 4-6 рӯз оби дуюмро

гирифтан лозим аст. Баъд обмониро дар муҳлатҳои гуногун гузаронидан лозим аст.

Помидорҳои пӯхтагиро баъди ҳар 3-4 рӯз дар фасли тобистон чидан лозим мебошад. Дар хунокиҳои тирамоҳ суръати пухтаниш паст мешавад, барои ҳамин чидани онро баъди ҳар 7-10 рӯз гузаронидан лозим мебошад.

Сабзӣ. Яке аз зироатҳои паҳнғашта дар сар то сари ҷумҳури мебошад. Дар таркиби сабзи витаминҳои бисёр, кислотаҳои органикӣ, қанд ва дигар моддаҳои зарурӣ хело зиёд мебошанд. Аз ҳама муҳимаш дар таркиби он аз ҳама зиёд каротин аст, ки он аҳмияти калонд дорад. Сабзӣ дар хӯрок ба шакли тару тоза баъди тоза кардани пӯсташ ва ҳамчунин коркарди он (шарбати сабзӣ) ва барои таомҳои хунук ва гарм истифода бурда мешавад. Дар асоси тибби қадим- сабзӣ барои муолиҷаи зарпарвин, (желтуха) касалиҳои ҷигар, муолиҷаи касалиҳои шабқурӣ истифода бурда мешавад.

Навъи Мушаки Сурх. Ин навъи пешпазак буда, аз баромадани ниҳолҳо аз замин то расидани бехмеваҳояш 90-92 рӯз мебошад. Дар вақти кишти ин навъ дар кишти баҳорӣ қисми зиёди ниҳолҳо гул мекунанд ва ҳосилнокии он хело паст мешавад. Бехмеваҳояш шакли цилиндрӣ дошта, қисми болои он ҳамвор мебошад. Вазни миёнаи бехмеваҳо 70-74гр. ва қисми дигари аз ин ҳам зиёд мешавад. Ҳосилнокиаш то 400 с/гектар ва аз ҳамин ҳам зиёд шуданиш мумкин аст.

Асоси нигоҳубини сабзии тобистона (дар вақти тобистон моҳи июл 10-то 10 август) кишт карда мешудагӣ аз сари вақт тайёр кардани зичии муътадили ниҳолҳо, об додани замин, нест кардани алафҳои бегона, додани нурии минералӣ ва чидани ҳосил иборат мебошад.

Баъди баромадаи ниҳолҳо обмониро баъди ҳар 6-8 рӯз гузаронидан лозим аст.

Алафҳои даруни хатакҳои сабзиро бо култивацияи қаторҳо нест кардан мумкин аст. Дар қаторҳои сабзӣ бошад онҳоро бо тарзи дастӣ хишова кардан лозим аст. Агар алафҳои бегона сари вақт нест карда нашаванд ва хишоваи дер кори онро хело дароз карда ҳосили онро хеле каме мекунад.

Дар киштзори сабзӣ аз ҳама муҳимаш барои нест кардани алафҳои бегона истифодаи гербицидҳо аҳамияти калон дорад. Баъди кишти сабзӣ ба замин дар як сотих 10-12гр гербисиди прометринро истифода бурда шавад он 90-95% алафҳои бегонаро

нест мекунад. Прометринро дар вақти 2-3 барг баровардани ниҳолҳо ҳам истифода бурдан мумкин аст. Барои ин 12-15гр. гербисидро дар 10л об омехта карда, ба як сотих замин ба воситаи дорупошак ё дастӣ бо чоруб пошидан лозим аст. Ё ин ки карасинро ҳам истифода баред алафҳои бегонаро нест мекунад. Барои ин 2-3л карасинро дар як сотих замин пошидан лозим аст. Ин ҳам қисми зиёди алафҳои бегонаро нест мекунад. Агар дар замин аз ҳад зиёд ниҳол бошад онро тоқа кардан лозим аст ва ниҳолҳоро дар масофаи 3-4см аз якдигар мондан лозим аст, ки ин ҳосилнокии онро хело зиёд мекунад. Баъд дар киштзори сабзи нигоҳубини он фақат аз об додани он вобаст мебошад. Обмониро баъди ҳар 6-7 рӯз гузаронидан лозим аст. То давраи чидани ҳосил онро аз 7 то 10 маротиба об додан лозим аст.

Карам. Растании дусолае мебошад, ки дар байни растаниҳои сабзавотии дар ҷумхурии мо парваришёбанда мавқеи асосиро ишғол менамояд. Навъҳои зерини карам: каллакарами сафед, каллакарами сурх, гулкарам, карами савоӣ, карами брюссели ва карами колрабӣ парвариш мекунанд. Дар истехсоли кишоварзӣ бештар каллакарами сафед паҳн шудааст. Арзиши карам ба ҳамбастии моддаҳои ба организми инсон зарур муайян гардидааст, ки аз карбогидратҳо, сафедаҳо, намакҳои минералӣ, кислотаҳои органикӣ ва витаминҳо иборат мебошанд. Карам сифати баландро соҳиб буда, онро дар шакли тару тоза, намакзада, парварда, хушконида ва ғ. истифода мебаранд.

Каллакарами сафед растании дусолаи ба хунукӣ тобовар мебошад. Тухмаш дар ҳарорати $4+5^{\circ}\text{C}$ неш мезананд, дар ҳарорати $18+20^{\circ}\text{C}$ бошад, майсаҳояш дар рӯзи 3-4 зоҳир мешаванд. Ҳангоми баланд будани ҳарорат ва нарасидани рӯшноӣ ниҳолчаҳо аз андоза зиёд дароз мешаванд. Бинобар ин дар давраи зоҳир гаштани майсаҳо ҳарорати беҳтарин $+6^{\circ}, +8^{\circ}\text{C}$ ба шумор меравад. Барои ташаккул ёфтани каллакарамҳо ҳарорати мусоид $15+17^{\circ}\text{C}$ ба ҳисоб меравад. Растании карам системаи суст ташаккулёфтаи решагӣ дошта ва нисбати ҳосилхезию намнокии ҳок талаботи зиёд дорад. Вобаста ба давомнокии давраи нашествӣ каллакарами сафед ба навъҳои тезрас, миёнарас ва деррас ҷудо мешавад.

Навъҳо. Дар ҷои аввал наъви тезраси замбурӯғии 147-и каллакарами сафед меистад. Пас аз 60-70 рӯзи дар ҳок кишт карданаш мерасад. Гулбандинаи дар як ҷо ҷамъгаштаи мӯъҷази карамбаргҳои ҷойгирифтаро соҳиб мебошанд. Массаи (вазн)-и

худи каллакарамаш 1015 гр. аст. Бо зичии миёна дар шакли тару тоза дар тобистон истеъмол карда мешавад.

Карамӣ дербендӣ – бо хусусиятҳои тезрасӣ, ба хунукӣ тобовариаш фарқ мекунад. Каллакарамҳои он ҳаҷман калон набуда, ковок ва шакли дарозрӯя доранд.

Навъи апиеронӣ – тезрас буда, барои дар мӯҳлатҳои барвақт кишт кардан тавсия мешавад. Давраи пурраи нашвиӣ он 200 рӯзро ташкил медиҳад. Вазни каллакарамҳои он 0,66 кг – ро ташкил медиҳанд ва зичиашон дар дараҷаи баланд қарор дошта, сифатҳои хуби тамъӣ доранд.

Навъи июнӣ – тезрас буда, дар давоми 130 рӯз мерасад. Бандинааш он қадар калон набуда, вазни каллакарамҳояш 1,58 кг-ро ташкил медиҳанд. Ин навъ зичии камтарро соҳиб аст. Кишти он дар водии Вахш тавсия карда мешавад.

Слава 1305 – миёнарас буда, пас 75-80 рӯз мерасад. Расиши оммавии он пас аз 95-100 рӯз оғоз меёбад. Шаклаш гирдаи ҳамвор, бо вазни 2-3 кг ба ғайр аз вилояти Суғд дар тамоми ноҳияҳои ҷумҳурӣ тавсия карда мешавад.

Тошкандии 10 – миёнарас буда, дар давоми 100-110 рӯзи кишти кӯчатҳояш мепазад. Пас аз кишти тухмиҳояш бошад, давраи нашвиаш 130-140 рӯзро ташкил медиҳад, каллакарамҳояш шакли гирда дошта, дар як маврид пухта мерасанд. Вазнашон 2,5-3 кг мебошад. Ин навъ бо гармитобоварӣ ва расиши оммавиаш фарқ мекунад.

Боғирӣ – навъи миёнарас буда, дар давоми 110-130 рӯз пас аз кӯчатҳояш пухта мерасад, пас аз кишти тухмиаш бошад, расиши он 140-160 рӯзро ташкил медиҳад. Каллакарамҳои он навъ бо шакли гирда ва вазни 2,9 кг фарқ мекунанд. Дар як маврид ва ба тарзи оммавӣ пухта мерасанд. Кишти ин навъ ба ғайр аз минтақаи Рашт дар тамоми ноҳияҳои дигари ҷумҳурӣ тавсия карда мешавад.

Душанбегии деррас – ин навъ дар давоми 125-130 рӯз пас аз кишти кӯчатҳояш ё пас аз 145-150 рӯзи ба хок коштани тухмиҳояш пухта мерасад. Ҳосилнокии баланд, кашонданбобии хубро соҳиб буда, ба гармӣ тобовар аст. Барои кишт дар тобистон тавсия карда мешавад, каллакарамҳояш шакли гирда дошта, вазни миёнашон 2,3-3,0 кг-ро ташкил медиҳанд. Ба ғайр аз минтақаи Рашт дар тамоми ноҳияҳои дигари ҷумҳурӣ ба кишт тавсия карда мешавад.

Барои кишти карам хоки мувофиқ, аз нуриҳои органикию минералии бойро интихоб мекунад. Пешинакиштҳояш помидор, картошка, бодиринг, пиёз, зироатҳои лӯбиёгӣ галладонагӣ ба ҳисоб мераванд. Гаштаю баргашта дар як ҷо кишт кардани карам маслиҳат дода намешаванд. Ҳангоми парвариши карами деррасу миёнарас, омодагиро аз коркарди асосии хок бо пошидани нуриҳои органикию фосфору калийдор оғоз мекунад. Дар баҳорон ҳангоми зарурият шудгор гузаронида, сипас нуриҳои азотӣ меандозанд ва култиватсия мекунад. Дар мавриди мавҷудияти кулӯхпораҳои калон пеш аз кишт майдонро бо чархмола кор мекунад. Карамро бо тарзи кӯчат кардан парвариш мекунад. Кӯчати карами навҳои тезрасу деррасро дар иншоотҳои гармшаванда, бештар дар гармхонаҳои плёнкагӣ ва кӯчати навҳои миёнаи деррасро дар кӯчатхонаҳои кушода парвариш мекунад. Мӯҳлатҳои кишт аз минтақаҳои иқлимии парвариш вобастагӣ доранд. Тирамоҳ ба чуқурии 8-10 см хокро муқашшар намуда, бо плуги пешплугдори ПН-5-35 ба чуқурии 25-30 см шудгори барвақтӣ мегузаронанд. Дар хоки қабати шудгоршавандаш тунук бошад, чуқурии шудгор то ба поён расонда мешавад. Дар қитъаҳои саҳт ифлосгашта пеш аз шинонидани кӯчатҳои карами деррас ҳангоми култиватсияи пеш аз кишт гузаронидашаванда гербитсидҳои трефлан 1-2,5 кг ё нитрофор 2-4, доктал 8-12, дифениламид 5-6, рамрод 5-6,5 моддаи амалкунандаро дар 1 га меандозанд. Маҳлули гербитсидҳои корӣ ба миқдори 500-600 л/га бо дорупошаки ПОУ пошида шуда, бо чархмолаи ЗБС-10 таги хок карда мешавад. Кӯчатҳои навӣ карамҳои барвақтиро дар давоми 65 ва миёнарасро дар давоми 45-50 рӯз дар гармхонаҳою парвардахонаҳои плёнкагӣ, навҳои деррасро бошад, дар давоми 45-50 рӯз дар хоки кушод парвариш мекунад. Қитъаҳои барои парвариши кӯчати карами навӣ деррас муқарраршударо тирамоҳ омода сохта, 50-70 т/га поруи нимпӯсида ва нуриҳои минералии Р₆₀₋₁₀₀, К₆₀₋₈₀ меандозанд. Мӯҳлати кишти кӯчатҳо дар хоки кушода аз навҳои тезрас ва шароитҳои экологии минтақа вобастагӣ дорад. Кӯчатҳои навӣ барвақтиро аз рӯи нақшаи 70x25-30 см (48-57 ҳазор растани дар 1 га), миёнарасро 70x35-40 см (35-40 ҳазор) ва деррасро – 70x40-50 см (35-28 ҳазор) кишт мекунад. Дар ноҳияҳои камбориш ва ҳавои хушк пас аз кишт кӯчатҳои карамро бо усули қатрагӣ ва бо меъёри 250-300 м³/га обёрӣ мекунад.

Нигохубини растаниҳо. Вобаста ба мӯҳлати кишти кӯчатҳо байни қаторҳои навъи қарами барвақтиро бо култиватори КПН-4,2 бо агрегат дар трактори МТС – 80 нарма мекунанд. Ин амалро се маротиба такрор мекунанд. Бори аввал пас аз шинонидани кӯчатҳо ба чуқурии 6-8 см, дуюм ва сеюмро ба чуқурии 10-12 см ва баъди обёрӣ то ба чуқурии 12-14 см. Пеш аз нармакунии яқум дар он ҷойҳое, ки растаниҳо наҷаспидаанд, кӯчатҳои наҷмешинонанд. Байниқаторҳои навъи миёнарасро то 3-4 маротиба, деррасро 4-5 маротиба бо қаланд қардани растаниҳо то ба пайваст ғаштанашон дар қаторҳо нарма мекунанд. Барои ташаққул ёфтани 1 тонна ҳосили қарама 80-90 м³ об сарф мекунанд, бинобар ин қарама ба обёрии зиёд эҳтиёҷ дорад. Ба қарама дар давраи ғунҷабандии шадид 1-3 маротиба ва дар давраи рушди қаллақарамаҳо 3-4 маротиба об медиҳанд, ки меъёри обёрӣ то ташаққул ёфтани қаллақарамаҳо 30 м³/га ва дар давраи рушд бошад, 400-450 м³/га–ро ташкил медиҳад.

Дар маҷрибаи сусти рушд наҷудани қарама онро 2-3 маротиба бо нуриҳои минералӣ ғизои иловагӣ медиҳанд: бори аввал 10-12 рӯз пас аз шинонидани кӯчатҳо дар хок, воҷи нурий ба миқдори N₁₅, P₂₀, K₂₀, бори дуюм ҳангоми ташаққул ёфтани қаллақарамаҳо бо воҷи N₂₀P₂₀K₂₀ ё 4 т/га поруи шурут, сарғини муриф 5-7 с/га, бори сеюм ҳангоми рушди шадиди қаллақарамаҳо.

Дар мубориза ба муқобили зараррасон ва бемориҳои қарама моҳияти қалонро бо ҳам таваҷҷу наҷудани методҳои ағротехникӣ, кимийӣ ва биологӣ нақши қалон мебозанд. Усулҳои ағротехникӣ аз кишти – заҳролудсозӣ ва қорқарди термикӣ тухмиҳо пеш аз кишти иборат буда, дар мубориза бо бемориҳои аз қабилӣ ҷоғар (қила), бактериози регдор ва луобдор, фомоз, паҷмурдашавии фузариоз нақши қалон мебозанд. Қорқади термикӣ аз ғарм қардани тухмиҳо дар давоми 20 дақиқа дар об бо ҳарорати 48-50°C ва яқбора ҳунук наҷудан дар давоми 2-3 дақиқа дар оби ҳунук ва ҳушқонидан иборат мебошад. Тухмиҳои қарама дар маҳлули ТМТД бо ҳисоби 8 г дар 1 кг тухмӣ заҳролуд месозанд. Дар ҷумҳурий наҷҳои диғари қарама низ парвариш меёбанд, ба онҳо талабот зиёд аст.

Гулқарама. Ин растани яқсолаест аз оилаи қарамабаргон. Вай сифатҳои баланди парҳезӣ ва тамъноқиро соҳиб аст. Аз сафеда (2,2%), қарбоғидрадҳо (4,9%) бой буда, дар тарқибаш намақҳои минералию витаминҳои зиёд доранд. Гулқарама асосан барои ба даст овардани маҳсулоти барвақтӣ баҳорон дар

гармхонаю парвардахонаҳо парвариш мекунанд. Гулкарам бандинаи баргҳо ва каллакарами зичеро ташаккул медиҳад, ки аз гулбори сермағзи ғафс иборат мебошад. Дар муқоиса бо каллакарами сафед гулкарам ба ҳоки ҳосилхез ва ҳарорати баландтар бештар талабот дорад. Ин растани дарозрӯз мебошад. Тухмиҳои гулкарам дар ҳарорати 5-6⁰С месабзанд. Онро дар 50-60 рӯзагаш дар ибтидои моҳи март ва нимаи аввали апрел дар чуқуриҳои обёришуда мешинонанд. Растаниҳоро то баргҳои паллагаш ба андозаи 1 см ба хок мешинонанд. Ба миқдори 7-8 дона мешинонанд. Пас аз шинондани кӯчатҳо дар 10-25 рӯзҳои ғизои иловагӣ медиҳанд. Ғизои иловагиро пас аз ҳар 7-10 рӯз такроран медиҳанд. Ба сифати ғизои иловагӣ дар 2/10 л об 35 кислотаи сульфати аммоний, 40 суперфосфат, 20 намаки калийро истифода мекунанд. Ғизои иловагии минералиро бо порӯи шуррути органикӣ иваз карда меистанд, ки онро ба миқдори 6-8 ҳиссаи об илова мекунанд.

Навъи шаширӯза – (шестидневка) тезрас буда, пас аз 55-65 рӯз пухта мерасад. Вазни миёнаи каллакарам 300-500 г-ро ташкил медиҳад. Рангаш сафед.

Навъи ватан – миёнарас буда, дар давоми 65-70 рӯз пухта мерасад. Дар як маврид ва ба тарзи оммавӣ мерасад. Вазни миёнаи каллакарамҳояш 300-400 г-ро ташкил дода, шаклаш гирда ва рангаш сафед мебошад.

Агротехникаи гулкарам дар гармхонаҳо. Дар гармхонаҳои барои растаниҳои миёна ва деррас гулкарамро ҳамчун нахустзироат парвариш мекунанд. Бо ин мақсад дар миёнаи моҳи март ва ибтидои моҳи апрел 35-60 кӯчати рӯзонро ба миқдори 12-16 растани дар як ҷаҳорҷӯба мешинонанд. Ҳарорати ҳаворо дар доираи 17+20⁰С рӯзона ва 4+5⁰С шабона нигоҳ медоранд. Растаниҳоро дер, вале ба миқдори зиёд обёрӣ мекунанд. Ба растаниҳо 2-3 маротиба ғизои иловагии органикӣ минералӣ медиҳанд, ки бори аввал пас аз 20 рӯзи кӯчат кардан, бори дуюм пас аз 10-15 рӯз ва бори сеюм пас аз ташаккул ёфтани каллакарамҳо иборат мебошанд. Барои ғизои иловагӣ порӯи шуррути дар об бо таносуби 1:8 ҳисса омехтакардашударо истифода мебаранд. Дар ҳар 10 л маҳлул ба миқдори 20 г кислотаи сульфити аммоний, суперфосфат ва намаки калий илова мекунанд. Дар ҳар ҷаҳорҷӯба ба миқдори 10 л маҳлул сарф мешавад. Ба ҳосилгундории оммавӣ дар нимаи дуюми моҳи май шурӯъ мекунанд. Ҳосилнокӣ 6-7 кг-ро аз ҳар як ҷаҳорҷӯба

ташкил мекунад. Гулкарамро дар паноҳгоҳҳои камбар ё худ танг парвариш мекунанд. Кӯчатхоро дар охири моҳи апрел ва ибтидои моҳи май ба микдори 5-6 растанӣ дар 1 м³ мешинонанд. Ба ғундоштани ҳосил дар нимаи дуюми моҳи июн оғоз мекунанд.

Бодиринг. Аҳолии ҷумҳурӣ ба микдори зиёд, ҷӣ дар шакли тару тоза ва ҷӣ дар шакли консервашуда, бодирингро истеъмол менамоянд. Мақсади фермерони ҷумҳурӣ аз таъмин намудани аҳоли бо сабзавоти тару тоза дар давоми тамоми сол иборат мебошад.

Бодиринг растании яксолаест аз оилаи кадугиҳо. Кишти вай дар ҷумҳурӣ пас аз карам ва помидор дар хоки кушод ҷои сеюмро ишғол менамояд. Бодиринг дар таркиби худ намакҳои минералии калсий, фосфор калий, оҳан, витаминҳои С, А, В ҳамчунин ферментҳо дошта, барои таъмини организм аз ин элементҳо лозим аст, ки ҳар рӯза 250-300 г бодиринг истеъмол карда шавад. Бодиринг ба гармӣ ва намӣ талаботи зиёд дошта, растании якпаллагӣ мебошад ва дар майдони алоҳида кишту парвариш карда мешавад. Барои рушду нумуи бодиринг намии нисбии ҳаво 90%, ҳарорати ҳаво 22-27⁰С ва ҳарорати хок 25-30⁰С ҳамчун шароити мусоид ба ҳисоб меравад. Ҳарорати мӯътадили ҳаво барои сабзиши тухмии он 25⁰С ба ҳисоб меравад. Ҳангоми паст рафтани ҳарорат то 10-12⁰С рушди системаи решагӣ болоизаминии бодиринг қатъ мегардад ва дар мавриди хунокии 0-2⁰С растанӣҳо маҳв мегарданд.

Бодиринг растании тезрас буда, рушди шадиди он пас аз 25-30 рӯз, баъди зоҳир гаштани ниҳолчаҳои он ба амал меояд. Самароварии он пас аз 40-50 рӯз фаро расида ва 1,5-2 моҳ идома меёбад. Системаи решагӣ бодиринг асосан дар қабати болоии хок ҷой гирифта, аз ҳамин сабаб талаботи он ба ҳосилхезии хок ниҳоят зиёд аст. Дар мавриди ҳосилнокии растании сабзи он ба микдори 364 с/га аз хок 100 кг азот 34-Р₂О₅; 168-К₂О ва 135 кг/га СаО гирифта мешавад. Дар ибтидои рушди растанӣҳо ба таври шадид азот, фосфор ва дар давраи самароварӣ бошад, калий аз хок берун кашида мешавад.

Навъҳо. Маргелонии 822 – навъи миёнарас, расиши самари он 50-55 рӯзро ташкил медиҳад, дар давоми 32-46 рӯз самар медиҳад. Вазни миёнаи самари он 173-177 г–ро ташкил медиҳад. Ҳисории 132 – навъи тезраси бодиринг буда, рушди шадиди он пас аз 45-50 рӯз фаро мерасад, самаровариаш пас аз 30-40 рӯз ба миён меояд, вазни самараш 15-120 г-ро ташкил медиҳад.

Тоҷикии барвақтӣ – навъи тезрас буда, рушди шадиди он пас аз 42-48 рӯз фаро мерасад, самаровариаш 36-46 рӯз идома меёбад, вазни самараш 105-118 гр-ро ташкил медиҳад. Ин навъ ҳамаҷониба (универсальный) буда, барои дар баҳору тобистон парвариш кардан дар тамоми ноҳияҳои Тоҷикистон тавсия карда мешавад.

Серҳосили 118 – навъи тезрас, аз кишти тухмӣ то расиши он 41-47 рӯзро дар бар мегирад, самарадиҳии он 36-46-рӯзро ташкил мекунад, вазни самараш 85-139 г аст. Самари он шакли цилиндрӣ дошта, навъи ҳамаҷониба аст ва дар тамоми ноҳияҳои Тоҷикистон барои дар баҳору тобистон парвариш кардан тавсия мешавад.

Вобаста ба мӯҳлати кишт, хокро барои бодиринг ба тариқи гуногун омода меkunанд. Барои кишти баҳорӣ тайёр кардани хок аз коркарди асосӣ иборат буда, ба мисли дигар зироатҳои сабзавотӣ аз чархмолакашӣ ва култиватсия ба чуқурии 10-12 ва 5-6 см, ҳамчунин ғелакмолакашӣ иборат мебошад. Барои бодиринге, ки тобистон такроран кишт карда мешавад, тайёр кардани хок аз чуфти чуқур, нармакунӣ ва ҳамворсозии сатҳи болоии хок бо култиватор ва молакашии сабук иборат мебошад.

Бодиринг нисбат ба нуриҳои минералию органикӣ ҳассос мебошад. Барои ба даст овардани ҳосили баланд меёри зерини нури тавсия карда мешавад; поруи маҳаллӣ 40-60 т/га, минералӣ бошад, ба вояи зерин: $N_{45-60}P_{60-90}K_{60-90}$. Бо мақсади таъмин намудани маҳсулнокии баланди растаниҳо лозим аст, ки тухмиҳо дар маҳлули обии содаи 1% тар карда шуда, сипас ба муддати 2 соат хушконида шуда дар ҳарорати 20-25°C ба муддати 30-40 соат ё дар ҳарорати 60°C гарм карда шаванд. Маҳсулнокии баланди растаниҳо дар мавриди нигоҳ доштани тухмиҳо дар зимистон, дар ҳарорати 18-20°C ҳосил мегардад. Пеш аз кишт тухмиҳо бо таркиби ТМТД (4 г дар 1 га) захролуд карда мешаванд.

Тар кардани тухмиҳо дар маҳлули кислотаи борат ба миқдори 120 мг дар 1 л об ё содаи ошӣ (5 г дар 1 л об) дар давоми як шабонарӯз дар ҳарорати 18-20°C ба майсозании шадиди тухмиҳо ва нумӯи растаниҳо ба таври мусбӣ таъсир мерасонад.

Киштро ба тарзи дураха ва тасмашакл аз рӯи нақшаи (90+50)х18-22 см ва барои навъҳои дарозпоя аз рӯи нақшаи (120-60)х16-22 см мегузaronанд. Меёри кишт 6-8 кг/га ва чуқурии қарордоди тухмиҳо 5-6 см-ро ташкил медиҳад. Пас аз кишт китъаро дар як маврид бо чархмолаҳои сабук молакашӣ

мекунанд. Ҳангоми ба вучуд омадани кулӯхпораҳо то зоҳир гаштани майсаҳо киштро дар қаторҳо бо молаи сабуки ЗБП-0,6 аз бар ба бар (кундаланг) молакашӣ мекунанд. Ҳангоми коркарди байни қаторҳо хокро бо култиватори КПИ-4,2А ба миқдори 3-4 маротиба то ба ҳам расиши қаторҳо молакашӣ мекунанд. Ягонакунии ниҳолҳоро бо хишова дар як маврид мегузаронанд: бори аввал ҳангоми ташаккул ёфтани баргҳои асосӣ ба масофаи 6-10 см ва бори дуюм ба масофаи 18-20 см ҳангоми ташаккул ёфтани 3-4 барг. Пас аз борон ё обёрӣ растаниҳоро каланд мекунанд.

Парвариши кӯчатҳо дар гармхонаҳо. Аз хоки кушод, дар мавриди бо усулҳои парвариши кӯчатҳо, ду-се ҳафта барвақттар назар ба кишти тухмиҳо дар хок, бодиринги барвақтӣ ба даст овардан имкон дорад. Барои чунин усул навъҳои тезраси бодирингро интиҳоб намуда кӯчатҳоро дар тубак ё куттиҳо ҷой дода, дар гармхонаҳо ё парвардахонаҳои плёнкагин дар гардиши дуҷуми кишти ҷаҳорҷӯбагӣ парвариш мекунанд. Синни кӯчатҳо барои шинондан дар хоки кушод бояд 22-24 рӯза ва давраи нашвиашон 2-3 баргиро ташкил диҳад. Бодиринг зироати соябардор аст ва метавонад дар давраҳои зимистонӣ баҳорӣ ва тирамоҳӣ зимистонӣ сабзиш кунад. Вале дар давраи самарбандӣ рушноии муносиб дар гармхона на камтар 8000 лк ташкил медиҳад. Тарзи кишти бодирингҳоро мувофиқи сохти гармхона интиҳоб менамоянд. Дар гармхонаҳои нави ангар растаниҳоро ба тарзи ҷӯяк дар як қатор ва ба масофаи 160 см байни обраву дар 2 қатор дар масофаи 60 см байни обраво ва 80 см байни қаторҳою 45 см байни растаниҳо мешинонанд. Масофаи байни обёрикунандаҳо дар қаторҳо 90, 100, 120 см-ро ташкил медиҳад. Растаниҳоро мутобиқан дар масофаи 35-40; 30-35; ва 25-30 см аз ҳамдигар дур мешинонанд. Дар ибтидои самароварӣ ҳарорати ҳаворо дар ҳар моҳ дар рӯзҳои офтобӣ ба миқдори 22-24⁰С; абрнок 29-20⁰С ва шабона 17-18⁰С ва ҳарорати хокро бошад, ба миқдори 22-24⁰С нигоҳ медоранд. Ҳосилгундориро пас аз 30-40 рӯз пас аз кишти кӯчатҳо оғоз мекунанд. Дар ин маврид кӯшиш мекунанд, ки ба растаниҳо осеб нарасад. Ҷамъовариҳои 2-3 ҳосили аввалро пас аз 2-3 рӯз ва сипас 3 маротиба дар 1 ҳафта амалӣ мегардонад.

Зироатҳои хӯроки чорво

Дар ҷумҳурӣ дар мавриди ҷой додани зироатҳои кишоварзӣ дар киштгардон бо мақсади таъмин намудани чорво бо хӯроки

обдору консентратсионӣ, ҳамчунин нигоҳ доштани баланд бардоштани ҳосилҳезии хок ва тозагии он аз алафҳои бегонаю зараррасонҳо зироатҳои хӯрокиро васеъ истифода мебаранд.

Чуворимакка. Чуворимакка ба оилаи растаниҳои хӯшадор мансуб аст, вале ҳам бо хусусиятҳои морфологӣ ва ҳам биологӣ аз дигар зироатҳои ин гурӯҳ фарқи зиёд дорад. Чуворимакка пояи бақувват ва сербарг дошта, на танҳо қобилияти додани ҳосили фаровони дон, балки ҳамираи зиёди сабзро соҳиб аст, ки ба шарофати ин дар айни замон зироати асосии силосбоб ба шумор меравад. Вай растани гармидӯст буда, тухмиҳояш дар ҳарорати 10-12°C меабзанд. Дар ҳарорати зиёда аз 14°C хуб рушду нумӯ мекунад ва барои пухта расиданаш қариб 100 ва аз он зиёда рӯзҳои гарм зарур аст. Вале барои ташаккул ёфтани баргу пояи сабзи он вақти камтар зарур аст ва аз ин рӯ онро амалан дар тамоми хоҷагии ноҳияҳо мекоранд.

Хусусияти мусбии биологии чуворимакка ин камталаб будани он ба намӣ аст, ки ба шарофати он дар ноҳияҳои иқлимашон хушк аз ҷиҳати ҳосилнокӣ дигар растаниҳои емворино мегузарад. Дар як маврид чуворимакка ба намии иловагӣ хуб ҷавоб гардонда ва дар заминҳои обёршаванда яке аз зироатҳои ҳосилнокиаш баланд ба ҳисоб меравад. Ҳосили дони он дар ин маврид 100 с/га ва аз он ҳам зиёдтар, анбӯҳи сабзиш 700-1000 с/га-ро ташкил медиҳад. Қимати емвории ҷӣ дон ва ҷӣ анбӯҳи сабзаш хело баланд аст. Дони чуворимаккаро барои истеҳсоли камбикорм, анбӯҳи сабзашро бошад, ҳам барои ғизои иловагии чорво дар давраи тобистон ва ҳам барои тайёр намудани силоси сифатан баланд истифода мебаранд.

Чуворимакка бо як қатор хусусиятҳои биологияш тавсиф меёбад, ки барои ба даст овардани ҳосили баланди ин зироат дониستاني он муҳим аст. Дар давраи аввали нашествӣ он бо рушди сусти худ ва талаботи баланд ба рӯшноӣ фарқ мекунад. Ба ғайр аз ин дар ҳамин давра аз нуқтаи назари рушди растаниҳо асоси ҳамаи узвҳои он гузошта мешаванд ва аз ҳамин сабаб дар 20-30 рӯзи аввали нашествӣ тоқати алафҳои бегонаро надорад. Пайдоиши алафҳои бегона дар киштзори чуворимакка дар ҳамин давра ҳосилнокии онро паст мефарорад ва дар ибтидои партофтани майсаҳо танҳо қариб 40%-и ҳамаи элементҳои ғизоӣ, ки барои ташуққули ҳосил заруранд, ғун карда мешаванд. Бар асари ин қабл аз он, ки қаторҳо бо ҳам наздик мешаванд, додани ғизои иловагӣ, нуриҳо зарур аст. Ба ғайр аз ин дар ғизогирии

чуворимакка микронабототи аэробӣ нақши муҳим мебозад, ки барои талаботи баланди ин зироат на танҳо ҳосилхезӣ, балки сифатҳои физикию кимиёии хок мусоидат мекунад. Бештар аз ҳама вай дар гилхокҳои хокистариҳои сиёҳ, дорчинранги сиёҳ, хокҳои дарёбод ба реаксияи ишқории суст (pH_{7-8}) ҳосил мегардад. Бинобар ин чуворимакка дар фарқият нисбат ба дигар зироатҳои емворӣ на дар системаи киштгардонӣ, балки майдонҳои доимӣ ва мавриди андохтани нуриҳои органикӣ ба миқдори зиёд ва маҳв намудани алафҳои бегона ба василаи гербитсидҳо парвариш карда мешаванд.

Дар айни замон дар хоҷагиҳои ҷумҳурӣ навъҳои зиёд ва гибридҳои чуворимакка парвариш карда мешаванд. Аз ин рӯ интихоби дуруст барои шароитҳои хоку иқлими мушаххас шартҳои муҳими ба даст овардани ҳосили баланди ҳӯрокаи пурқувват ба ҳисоб меравад. Ин бо он алоқаманд аст, ки ғун кардани моддаҳои ғизоии бештарро аз воҳиди майдони чуворимакка дар давраи нимдумбул гаштани дон соҳиб мегардад, аз ин рӯ чунин навъҳоеро коштаи зарур аст, ки дар хоки иқлиму шароиташ мушаххас ба ҳамин давра мутобиқ бошанд.

Дар ноҳияҳои, ки давомнокии давраи нашествӣ басанда мебошад, ба хусус дар мавриди парвариши чуворимакка барои ҳӯрокаи онро ба сифати зерзироат ва зироати даравшаванда истифода бурда, дар ин маврид ҳосили баланди ҳӯрокаи чорво ба даст овардан мумкин аст.

Ҳангоми ҷамъоварии чуворимакка дар давраи нимдумбулии дон анбӯҳи сабзи он миқдори зиёди карбогидрадҳои ба ҳубӣ ҳалшавандаро соҳиб буда ва ҳуби силос мешавад. Ҳангоми ҷамъоварӣ дар давраи нисбатан барвақти нашествӣ, ки баъзан дар баъзе ноҳияҳои парваришкунандаи ин зироат ба мушоҳида мерасад, анбӯҳи сабзи он намнокии зиёд (бештар аз 70%)-ро соҳиб аст, бинобар ин бо мақсади паст фаровардани талафёбии моддаҳои ғизоӣ чуворимаккаро бо иловаи растаниҳои ҳӯроқвории нисбатан хушк, бештар коҳ якҷоя силос мекунанд.

Офтобпараст. Офтобпараст зироати рағандиханда буда, то 400 с/га, дар мавриди шароитҳои мусоид бошад, то 800 с/га ва аз он ҳам зиёдтар анбӯҳи сабз медиҳад; ба ҳубӣ ҳам дар шакли аслиаш ва ҳам дар омехтагӣ бо дигар растаниҳо силос мегардад. Силоси он сафед, карбогидрат, моддаҳои минералӣ ва витаминҳои сабукҳазмшаванда дорад. Аз рӯи сифати емворӣ ва ҳосилнокиаш офтопараст каме аз чуворимакка қафо истад ҳам,

нисбат ба гармӣ камталаб аст ва бо давраи нашвии кӯтоҳаш фарқ мекунад. Бинобар ин дар баъзе ноҳияҳои ҷумҳурӣ онро дар якҷоягӣ бо ҷуворимакка ё дар шакли аслӣ мекоранд. Дар чунин шароитҳо вай дар таркиби анбӯҳи сабзи худ нисбат ба ҷуворимакка моддаи хушки баландсифатро соҳиб мебошад, ки барои ба даст овардани силоси арзишнокро таъмин мекунад. Ба ғайр аз ин тухмии офтобпараст дар ҳарорати нисбатан паст (4-6°C) месабзанд, майсаҳояш бошанд, аз хунокиҳои кӯтоҳмуддат зарар намебинанд. Ин имконият медиҳад, ки офтобпараст хеле барвақт кишт карда шавад ва бо ин давраи нашвиho хубтар истифода баранд.

Навъҳои офтобпараст аз ҷиҳати махсусиятҳои биологияшон хело гуногун мебошанд, аз ин рӯ шаклҳои хӯрокии онро, ки аз қабилӣ чамъ намудани анбӯҳи нашвии боқувват бошанд, кишт намудан ба мақсад мувофиқ мебошад.

Бештар аз ҳама барои кишти офтобпараст хокҳои гилӣ (гилхок) ва регин (регхок), ки аз пору бой мебошанд, мувофиқ аст. Парвариши он дар дарёбодҳо натиҷаи хуб медиҳад. Дар хокҳои сабуки регдор ва гарми гилин офтобпараст бе пошидани нуриҳои органикӣ ва минералӣ ба миқдори зиёд ҳосили баланд намедиҳад. Вай дар хокҳои турш низ бад мерӯяд.

Бо мақсади баланд бардоштани сафеда дар офтобпарастии барои силос таъингашта баъзан онро бо зироатҳои лӯбиёӣ-нахӯд, лӯбиё, ҳамчунин сулӣ кишт мекунанд. Ҷузъҳои чунин омехтаро баъзан ба тарзи алоҳида низ мекоранд: офтобпарастро барвақттар, дар байни ниҳолҳои он пас аз коркарди қаторӣ, дигар зироатҳоро ҷой медиҳанд.

Офтобпарастии барои силос таъингаштаро дар оғози гулкунӣ, то дағал гаштани пояаш чамъоварӣ мекунанд. Агар силос барои хӯрокаи чорвои калони шохдор таъин шуда бошад, он гоҳ офтобпарастро дар давраи ташаккул ёфтани сабадчааш то гулкунӣ медараванд. Дар мавридҳои, ки офтобпарастро дар якҷоягӣ бо ҷуворимакка мекоранд, мӯҳлати ғундоштани ҳосилро барои силос аз рӯи ҷуворимакка муайян мекунанд.

Бехмевагиҳои хӯрокии чорво. Бехмевагиҳои хӯрокии, гарчи нисбатан қисмати ками майдонҳои киштро ишғол менамоянд, ба шарофати махсусиятҳои сифатии хеш дар мувозинати хӯрокии нақши хеле зиёдро мебозанд. Онҳо моддаҳои ғизоии арзишноки бешумор дошта ва барои говҳо воситаи широваз ба шумор мераванд.

Навъҳои асосии бехмевагиҳои хӯроки лаблабуи қанд, харшалғам, шалғами хӯроки чорво ва сабз ба шумор мераванд. Дар солҳои охир барои хӯроки чорво дар бисёр ноҳияҳо лаблабуи қанд парвариш мекунад. Дар мавриди агротехникаи дуруст ин зироатҳо ҳосили зиёд ва устовори хӯроки арзишноки чорво медиҳанд.

Меҳнатталабии онҳо дар гузашта бо кор карда нашудани усулҳои механикони парваришашон шарҳ дода мешавад. Дар солҳои охир ҳангоми парвариши бештари бехмевагиҳо бо мақсади мубориза бо алафҳои бегона гербитсидҳо ва тарзи кишти қаторнуқтаро истифода мебардагӣ шуда, бо агрегати махсус бо роҳи ягонакунӣ зичии қарордоди мӯътадили ниҳолхоро ташаккул доданд. Ҷамъовариҳои бехмевагиҳо ва баргу пояи ин қабил зироатҳо низ механикони мегардад. Ҳамаи ин меҳнат ва арзиши маҳсулоти ҳосилгаштаро сабук ва арзон мекунад. Аз ҳамаи бехмевагиҳои хӯроквории майдонӣ бештарро лаблабуи хӯрока ишғол мекунад, ки бо қуллайӣ ва ҳосили баландаш тавзеҳ меёбад.

Норасоии умумии ҳамаи намудҳои бехмевагиҳои хӯроки ин кам будани моддаи хушк (9-14%) дар таркиби онҳост, гарчи таносуби моддаҳои ғизоӣ дар лаблабуи хӯроки хуб аст. Ба ғайр аз ин моддаҳои ғизоии ҳозим дар он хеле баланд аст.

Дар лаблабуи қанд назар ба дигар бехмеваи зироатҳои ин гурӯҳ моддаи хушк ба миқдори 1,5-2 маротиба бештар аст. Онҳо то баҳор ба ҳубӣ нигоҳдорӣ мешаванд ва баҳусус барои говҳои ширдеҳ хӯроки хуби обдор ба ҳисоб мераванд.

Мӯҳлат ва сарфи тухмии зироатҳои кишоварзӣ

<i>№</i>	<i>Номгӯи зироатҳо</i>	<i>Намудҳои замин</i>		<i>Мӯҳлати кишт</i>	<i>Зичии ниҳолҳо, млн. растанӣ/га</i>
		<i>Обӣ, кг/га</i>	<i>Лалмӣ, кг/га</i>		
1	Гандум	180-220	150-170	10-15/Х	4,5-6,0
2	Чав	130-	110-130	15/Х-5/Х	2,5-3,5

		160			
3	Сулӣ	100-120	80-90	15/IV-10/V	3,0-3,5
4	Чавдор	120-140	100-120	25/IX-10/X	4,0-4,5
5	Чуворимакка (дон)	20-30	-	15/IV-10/V	0,06-0,07
6	Чуворӣ	18-20	14-16	10/V-20/V	0,09-0,12
7	Арзан	16-18	12-14	20/IV-10/V	2,0-3,0
8	Шолӣ	160-180	-	10-20/IV	5,0-7,0
9	Марҷомак	50-80	-	20/IV-5/V	2,0-3,0
10	Лубиё	80-100	-	20/IV-5/V	0,3-0,4
11	Мош	16-18	-	20/VI-5/VII	0,35-0,4
12	Картошка	3500-400	-	25/II-10/III	0,5-0,6
13	Лаблабуи қандӣ	20-22	14-16	15/III-5/IV	0,08-0,1

Дарчаи зараррасони иқтисодии зараррасонҳои зироатҳои галладонагӣ

<i>Зараррасон</i>	<i>Давраи инкишофи растаниҳо</i>	<i>Дарчаи зараррасони иқтисодӣ</i>
Кашафкона	Майсашавӣ аввали баҳор	Гандуми тирамоҳӣ: 1,0-2,0 кана дар 1 м²
Ганданафасакҳои зимистонгузаронида	То пайдоиши сари гандум	Гандум 0,9-2,0 кана дар 1 м²
Кирмина	Нимдумбул	2-6 кирмина дар 1 м²
Гамбусаки виз-визак	Аз майсашавӣ то пайдоиши сари гандум	1-3 кирмина синни 1 дар 1 м²
Гамбусаки виз-визак	Майсашавӣ (аввали баҳор)	2-3 кирми дар 1 м²

Гамбусаки ғаллагихо	Гулкунӣ	3-5 жуков на 1 м ²
Ширинчаҳои ғалладонагихо	саркашӣ	10 ширинча дар 1 тона ё 5-6 ширинча дар 1 хӯша.

Дарчаи зараррасонии иқтисодии зараррасонҳои шолӣ

<i>Зараррасон</i>	<i>Давраи инкишофи растаниҳо</i>	<i>Дарчаи зараррасонии иқтисодӣ</i>
Ширинчаҳои ғаллагихо	Аз пайдоиши растанӣ то саркаши	1-2 ширинча дар 1 растанӣ
Кайкҳои тона	Давраи пайдоиши растанӣ	25-30 гамбусакчаҳо дар 100 задан бо донхалтаи шапалакдорӣ
Пашшачаи шолӣ	Аз пайдоиши растанӣ то саркашӣ	1 кирмина дар 1 растанӣ
Кирми макандаи шолӣ	Аз пайдоиши растанӣ то саркашӣ	3-5 гамбусаки дар 1 м ²
Бинидарозаки обӣ	Давраи пайдоиши оатанӣ	1-2 гамбусак дар 1 м ²

Дарчаи зараррасонии иқтисодии зараррасонҳои картошка

<i>Зараррасон</i>	<i>Давраи инкишофи растаниҳо</i>	<i>Дарчаи зараррасонии иқтисодӣ</i>
Гамбусаки Колорадӣ	Баромади растанӣ	1 гамбусаки+1 кирмина дар 1 растанӣ
	Гулкунӣ	5 гамбусак+5 кирмина дар 1 растанӣ
Кирми тирамоҳи	Баромадани тирамоҳӣ	8 кирмина дар 1 м ² , 10 % растаниҳои осубдида
Кеканаи 28- холаи картошка	Гулкунӣ	3-5 кирмина дар 1 растанӣ, 10% -

		растаниҳои осебдида
Симкирм	То шинондани картошка	5 кирмина дар 1м ²

Дараҷаи зараррасонии иқтисодии зараррасонҳои карам.

<i>Зараррасон</i>	<i>Давраи инкишофи</i>	<i>Дараҷаи зараррасонии иқтисодӣ</i>
Кирми карам	Пайдоиши сари карам	1-3 кирмина дар 1 растанӣ, 5% растаниҳои осебдида.
Карамхӯр	То пайдошавии сари карам	3-5 кирмина дар 1 растанӣ
Ширинчаи карам	Пайдоиши сари карам	5-10% растаниҳои осебдида
Ганданафасакҳои чиллик гулҳо	Пайлоиши сари карам	Зиёда аз 2 ганданафасак дар як растанӣ
Магасҳои карам	То пайдошавии сари карам	6-10 тухм ё 5-6 кирминадар як растанӣ

Дараҷаи зараррасонии иқтисодии зараррасонҳои пиёз, сабзӣ ва помидор

<i>Зараррасон</i>	<i>Давраи инкишоф</i>	<i>Дараҷаи зараррасонии иқтисодӣ</i>
Магаси пиёз	Сабзиши барги пиёз	50-80 магас дар 100 задан бо дамхолати шапалакдорӣ
Тортанаки пиёз	Сабзиши барги пиёз	5-10 кирмча дар растанӣ, 2-4 гамбусак дар 1 м ²
Магаси сабзӣ	Сабзиши барги пиёз	3-4 тухм дар 1 растанӣ
Кирми ғуза	Шонабандӣ,	3-5 кирмина дар 100

	пайдоиши меваи помидор	растанӣ
Тортанаккана	Дар давраи нашъу намо	3-5 тортанаккана дар 1 барг 2-6%

Дараҷаи зараррасонии иқтисодии зараррасонии пахта

<i>Зараррасон</i>	<i>Давраи инкишофи</i>	<i>Дараҷаи зараррасонии иқтисодӣ</i>
Кирми ғуза	Аз шонабандӣ то охири мевабандӣ	8-10 кирм дар 100 растанӣ
Тортанаккана	Дар давраи ношъгӯ намо	3-5 % растаниҳои осебдида, 150 тортанаккана дар 100 барг
Кирми тирамоҳӣ	Аз пайдоиши ниҳол то шонабандӣ	1,5-2,0 кирм дар 1м², 4- 6 % растани
Ширинчаҳо	Аз пайдоиши растани то шонабандӣ	50 ширинча дар 100 барг, 8-10% растаниҳои осебдида, 20- 25 кирм дар растани (2балл)

1.

Заҳрҳо бар зидди касалиҳо ва зараррасонҳои растаниҳои кишоварзӣ

Номи доруҳо	Меъёри хароҷот, л/га, кг/га	Зироат	Зараррасон, касали	Усул, вақти коркард	Мухлатҳои охири коркард бо рӯзҳо
<i>Инсектисидҳо ва акарисидҳо</i>					
Актеллик,	1.0	Гандум	Ширинча,	Пошидан	25

50% к.э.			Трипсҳо	дар даври парвари ш	(1)
Актеллик, 50% к.э.	0,5	Шоли	Ширинча	-----//-----	20 (2)
Актеллик, 50% к.э.	1,5	Картош ка	Гамбуси колоридӣ	-----//-----	20 (2)
Арриво 25 % к.э. (Ципермет рин)	0.1-0.2	Картош ка	Гамбуси колоридӣ	-----//-----	20 (2)
Би-58 40% к.э. (фосфамид)	1,5	Гандум	Кашофкон а, магаси ғаллагихо, Ширинчаҳ о, Трипсҳо	Дорупош й дар даврай намъу намо	30 (2)
Волатон 50 % к.э.	1,5	Гандум	Ширинчаҳ о, Трипсҳо, Ганданафа сакҳо	-----//-----	20 (2)
Волатлн 50 % к.э.	1-1.5	Картош ка	Гамбусаки колоради	-----//-----	20 (3)
Карате, 5 % к.э.	0.1-0.2	Гандум	Ширинчаҳ о, Трипсҳо, Ганданафа сакҳо	-----//-----	20 (1)
Каратэ, 5 % к.э.	0.1	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	20 (2)
Каратэ, 5 % к.э.	1.0	Картош ка (тухмӣ)	Ширинчаҳ о гузаронида и касалиҳои вирусӣ	-----//-----	25 (2)
Кронетон, 50 % к.э.	0.1	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	25 (1)
Маврик – 2 Е	0.1	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	30 (2)

25 % к.э.					
Маврик – 2 Е 25 % к.э.	0.2	Гандум	Ширнчаҳо , Трипсҳо, Ганданафа сакҳо	-----//-----	15 (2)
Сумми- Альфа, 5% к.э.	0.25	Картоф шка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	20 (1)
	0.2-0.3	Гандум	Ганданафа сакҳо	-----//-----	15 (2)
Требон, 30% к.э.	0.2-03	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	20 (2)
	0.3	Гандум	Магаси гандум	-----//-----	20 (2)
Фостак, 10 % к.э.	0.1- 0.15	Гандум	Ширинчаҳ о, Трипсҳо,	-----//-----	15 (2)
	0.1	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	20 (2)
Фьюри, 10 % к.э.	0.1	Гандум	Ширинчоҳ о, Трипсҳо, Ганданафа сакҳо	-----//-----	25 (2)
	0.1	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	20 (2)
Эйм, 12 % к.э.	0.15	Картош ка	Гамбуси колорадӣ	-----//-----	20 (2)
Хостаквик, 50 % к.э.	0.3-0.4	Гандум	Ширинчаҳ о, Трипсҳо	-----//-----	20 (1)
Оҳаку- олтингӯгир ди дар об чушонида шуда (ИСО)	0.5-1 аз рӯи дараҷ аи Боме	Ҳамаи зироатҳ о	Тортанакк ана	-----//-----	0 (3)
Олтингӯги рд	20-30	Ҳамаи зироатҳ о	Тортанакк ана	-----//-----	1 (5)

Фунгисидҳо					
Арцерид, 60 % с.п.	2,5-3.0	Картош ка	Фитофтор оз, Макроспо риоз	Дурунош ӣ дар давраи вегетатси я : коркард 0,5-0,6 % дурун суспензи я	20 (3)
Арцерид, 60 % с.п	2,5-3.3	Пиёз	Пероноспо роз	Коркард 0,4 % бо доруи препарат и суспензи я	20 (3)
Байлетон, 25 % с.п.	1,0	Гандум	Занга, септориоз, Шабнами	Пошидан дар давраи вегетасия	20 (2)
Ридомил, 25 % с.п.	0,8-1,0	Картош ка, помидор дар замини кушод	Фитофтор оз	Пошидан дар давраи: 0,2 % суспензи я. Бо як чояги бо Фунгици дам истифода мекунд	20 (3)
	1.2	Пиёз	Переноспо роз	-----//-----	20 (3)
Оксихом, 80 % с.п.		Картофе ль	Фитофтор оз, Макроспо риоз	Коркард 0,5-0,6 % суспензи я дар давраи	

				нашъу намо	
Оксихом, 80 % с.п	2.0	Пиёз	Пероноспо роз	Коркард 0,3-0,4 % суспензи я дар давраи нашъи намо	20 (3)
Полихом, 80% с.п.	2.0-3.0	Картош ка	Фитофтор оз	Коркард и 0,4 % суспензи я препарат а	20 (5)
Спортак, 45 % к.э.	1.0	Гандум	Септориоз, Шабнами ордак	Пошидан дар давраи намъу намо	20 (1)
Топсин-М, 70 % с.п.	1.0-1.2	Гандум, Чав	Шабнами ордак	Пошидан дар давраи намъу намо	20 (2)
Хлорокиси мис, 90 % с.п.	2.0-3.0	Картош ка, Помидо рхо	Фитофтор оз, Макроспо риоз	Коркард и 0,4 % суспензи я	20 (4)
Хлорокиси мис, 90 % с.п.	2.4	Пиёз	Переноспо роз	-//-	20 (3)
Олтингуги рд	15-30	Ҳамаи зироат	Шабнами ордак	-//-	1 (5)
Заҳролудкунанҳои тухми ва маводҳои киштшаванда.					
Агроцит, 50 % с.п.	2.0-3.0	Гандум, Чав	Сиёҳакҳо пушиши реша	Коркард и тухми (10 л об дар 1 тн)	0 (1)
Байтан,	2.0	Гандум,	Сиёҳакҳо	Коркард	0

15 % с.п.		Чав	пушиши реша	и тухми (10 л об дар 1 тн)	(1)
Витавакс, 75 % с.п.	2.0-3.0	Гандум, Чав	Сиёҳакҳо пушиши реша	Коркард и тухми (10 л об дар 1 тн)	0 (1)
Сумми-8, 2 % с.п.	1.5-2.0	Гандум, Чав	Мағор, пушиши реша сиёҳак	-//-	0 (1)
ТМТД, 80 % с.п.	1.5-2.0	Гандум, Чав	Мағор пушиши реша сиёҳак	-//-	0 (1)
Фундазол, 50 % с.п. Бенлат, Баномил	2.0-3.0	Гандум, Чав	Мағор пушиши реша сиёҳак	Коркард и тухми бо суспензи я (10 л об дар 1 тн)	0 (1)
Фундазол, 50 % с.п. Бенлат, Баномил	2.0-3.0	Шолӣ	Пирикуляр иоз, фузариоз, пушиши реша	Коркард и тухми суспензи я (5-8 л об дар 1 тн)	0 (1)
Фундазол, 50 % с.п. Бенлат, Баномил	0.5-1.0	Картоф шка	Фомоз, ризоктони оз	Коркард и маводҳои кишти пеш аз кишт	0 (1)
Гербисидҳо					
Актрил М, 52 % в.р.	1.0-3.5	Гандуми бахори ва тирамоҳ и,	Яксолаҳо ва дупалагих о аз он ҷумла	Кошидан и киштҳои бахори дар	0 (1)

		човдор, чав, чави руси	устуворно к ба 2.4-Д	ҳолати саркаши	
Гезогард- 50 50 % с.п, Прометрин -50 50 % с.п.	3.0-4.0 2.0-3.0	Картош ка, сабзӣ, шибито к, петрушк а, селдерей	-//-	Пошидан и хок то кишт ё сабзиши зироатҳо ё дар ҳолати 1- 2 барги	0 (1)
Зенкор, 70 % с.п.	1.4-2.1	Картош ка	-//-	Пошидан и хок то сабзиши зироатҳо	0 (1)
Дозанекс 80 % с.п.	3.0-5.0	Гандуми тирамоҳ	Яксолаҳо, дупалаҳо ва ғаллагихо	Пошидан и киштҳои бахорӣ дар ҳолати саркаши то саркашӣ	0 (1)
Дозанекс 80 % с.п.	3.0- 5.0	Гандум, Чав	-//-	Коркарди киштзор дар давраи 2- 3 барги	0 (1)
Трифлурал ин, 24 % к.э. (Трефлан, 24 % к.э., Олитреф, 25 % к.э., Нитран, 30 % к.э.	6.0- 8.0	Пиёз (тухмӣ)	-//-	Коркарди хок	0 (1)
Трифлурал ин, 24 % к.э.	4.0- 6.0	Сирпиёз	-//-		0 (1)

(Трефлан, 24 % к.э., Олитреф, 25 % к.э., Нитран, 30 % к.э.					
Тотрил 22.5 % к.э.	2.0- 3.0	Пиёзи генерацӣ	Яксолаг ихо	Коркарди киштзор дар давраи 3-6 баргӣ	0 (1)
Тотрил 22.5 % к.э.	1.5- 3.0	Сирпиёз	Яксолаг ихо, дупалагӣ	Коркарди киштзор дар давраи 2- 3 баргӣ	0 (1)
Тотрил, 75 % с.п.	11,0- 16.0	Пиёз, сирпиёз	Яксолаг ихо, дупалагӣ	Коркарди хок то пайдоиши зироат	0 (1)
Молинат- Ялан, 72 % к.э. Шикамол 70 %	5.1- 10.2	Шолӣ	Яксолаг ихо (арзонмо нандҳо)	Коркарди хок то кишти зироат	0 (1)
Пропанид, 30 % к.э.	16.7- 30.0	Шолӣ	Яксолаг ихо (арзонмо нандҳо)	Коркарди кишт дар давраи 1-4 баргии	0 (1)

БОБИ 8. БОҒДОРӢ

Боғдорӣ яке аз соҳаҳои муҳими кишоварзии Тоҷикистон ба шумор рафта, барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум ёрии калон мерасонад. Барои саломатии одамон меваҷот кумаки калон мерасонад, чунки дар таркиби мевагиҳо бисёр маводҳои зарурӣ ба монанди витаминҳо, сафедаҳо, ангиштобаҳо, чарбҳо, қанд ва ғайраҳо мавҷуд мебошад. Мувофиқи Барномаи стратегии тараққиёти ин соҳа дар муддати то солҳои 2005 ва минбаъда ба

ҳар сари аҳолӣ бояд 92 кг мева истехсол шуда, истехсоли он ба зиёда аз 680 ҳазор тона расонида шавад.

Барои баланд бардоштани ҳосилнокии боғот бояд чунин корҳоро ба ҷо овард: хушсифат тайёр намудани замин, шинондани ниҳолҳои ҷавон, буридан ва шаклдиҳии дарахтон, нарма кардани назди дарахтон, ғизодиҳӣ, муборизаи зидди касалиҳо ва ҳашароти зараррасон ва ғайра.

Дар фасли зимистон ва аввали баҳор гузаронидани баъзе аз ҷорабиниҳои агротехникӣ барои ба даст овардани ҳосили хубу хушсифат кӯмаки калон мерасонад. Дар фасли зимистон ва аввали баҳор гузаронидани ҷорабиниҳои агротехникӣ ба монанди буридани шохҳои хушку зиёдатӣ, нуридиҳӣ ва муборизаи зидди касалиҳо ва ҳашароти дарахтон аҳамияти калон дорад. Дар ин давра инчунин (моҳи март) гузаронидани ғизодиҳии дарахтон бо нуриҳои минералӣ (ба миқдори омехтаи 250 грамм суперфосфат , 100грамм калий хлор ва 200грамм аммиачная селитра)ро бо ҳамроҳии 2-4кг поруи пӯсида ба як дарахти мевадиҳанда дар масофаи 1,5 – 2,0 метр аз танаи дарахт дар чуқурии 25-40 см гузаронидан лозим аст. Омехтаи ин нуриҳои минералӣ ва органикиро ба воситаи кандани чуқури дар масофаи 1,5-2,5 метр аз танаи дарах ё ин ки бо ёрии сурохиё ки бо ёрии лом дар замин карда мешавад, андохтан лозим аст. Дар давраи гулкунӣ боғ додани оби аввали баҳор аҳамияти калон дорад. Дар фасли тобистон ба боғ дар мудати 10-12 рӯз бояд як маротиба об дод. Дар маҷмӯъ ба боғ бояд дар давраи вегетацияи дарахтон 6-8 маротиба об додан лозим аст.

Дар бунёди боғи нав гузаронидани шудгории замин дар чуқурии 60=80см аҳамияти калон дорад. Дар чунин майдони боғи нав пеш аз шудгор пошидани 20-40 тона пору, 70-80 кг суперфосфат ва 50-60 кг калий (ба намуди моддаи таъсиркунанда) аҳамияти калон дорад. Ҷои ниҳолҳои навро аз руи схемаи 70X70X50 см чуқури канда, ба ҳар чуқури 5-10-кг поруи пӯсида, 400-500 грамм суперфосфат ва 200-250 грамм калийро омехта карда андохтан лозим аст. Аз болои ин нуриҳо 5-8 см хок партофта баъд ниҳолро шинондан лозим аст. Ниҳолҳои навро мумкин аст, ки аз тирамоҳ ё ин ки аввали баҳор ба замин мешинонд. Барои муҳофизати ниҳолҳои ҷавон аз хояндагон танаи онҳоро бо маҳлули 20 % оҳак ва даҳони фаранг

(перманганати калий) сафед кардан зарур аст. Ин амалро аз аввали зимистон то даромадани тобистон давом додан ба фоидаи

кор мебошад. Инчунин барои ин кор лойиқаи поруи наву хок бо омехтагии ками солярка ё ин ки собун низ аз ғоида ҳолӣ нест. Аввалҳои моҳи феврал (дар водӣ) ва моҳи март (дар куҳсор) гирифтани гузаронидани пайвандгузарони кундапйванд барои ривочи боғпарвари аҳамияти калон дорад. Махсусан тайёр намудани наваҳои пайвандиро бояд то варам кардани саршавии мубодилаи моддаҳои авзоишии дарахтон (дар ҳолати қарахтии дарахтон) гирифтани лозим аст.

Дар баланд бардоштани ҳосилнокии боғот, гузаронидани шаклдихӣ ва буридани шаҳҳои хушкӯ зиёдати (образкаи зимистона ва баҳори) аҳамияти калон дорад. Барои бисёр захмин нагаштани наваҳои ғафс аввал аз қисми поёнии нава 2,5 см бо арра пустро бурида баъд аз қисми болои навадари ё шоҳи дарахт буридан зарур аст. Заҳми ҷои буридаро ба бо маҳлули 5% даҳани фаранг (50 г дар 1лрт об) шуста, болои онро ба омехтаи хокистар ва регу хок мебандад. Агар дар наваи буридашуда нишонаҳои касалии саратони сиёҳшуда бошад, ба он омехтаи (аз 6 ҳисса нигрол + 2 ҳисса парафини об карда шуда + 2 ҳисса калифолиди об кардашуда) молида бастан даркор аст. Инчунин молидани ҷои заҳми пайдогашта ба воситаи қарахҳои маҳсули боғот аҳамияти калон дорад. Агар ин ҳам пайдо накардед омехтаи лойиқаи оҳақ, хокистару сафедхокро (0,5 :1:1ҳисса) ба ҷои заҳм молида, онро бо матоъ бандед. Пеш аз гулкунӣ ба танаи дарахтон бо матоъ маҳули хлорофос (300г дар 100л об) ё эмульсияи 30% метафос тар кардашударо бастан лозим аст. Баъди аз ин дарахтонро саҳт ларзонида ё бо ёрии ҷуби дароз (ҳодаи дарахтафшонӣ) кирму ҳашароти гулхурак ва меваҳуракҳо резонда, ҷамъ карда, нест кардан лозим аст.

Ба муқобили ҳашаротҳои зарарасони боғот ба монанди кирми себхурак (яблониная плодожорка), муҳҳои дарахтон (яблониная моль), тортанакҳо, ширинҷаҳо, сафедболакҳо ва ғайраҳо пошидани заҳрхимикатҳои Рогор, Нурел-Де, Фюре, Карате, Децис, метофос, бутифос ва ғайраҳо метавонед истифода баред. Микдори сарфи ин заҳрҳо 1 то 2 кг дар 600- 800 литр об дар як га мебошад (вобаста аз таъсияҳои дар руҳсатномаҳои ин заҳрхимикатҳои овардашуда).

Ба муқобили зиреҳакҳо (шитифки), кутурҳои гуногун (парша), ордаки сафеди баргҳо (мучинстая роса), макроспориоз, ризоктозҳо ва дигар касалиҳои замбуруги ва бактерияви истифода бурдани заҳрҳои купрозан, белан, цинеб, купроси мис,

ридомил ва дигар захрҳои тавсияшавандаро мувофики миқдори сарфи тавсияшавии онҳо дар 1 га истифода бурда мешаванд. Вале мухлати коркард ва ивази як захр бо дигараш барои нест кардан ва баланд бардоштани ғоидаоварии коркарди боғот аҳамияти калон дорад. Агар шумо дар як коркард як захрро истифода бурда бошед, пас аз ин дар коркарди дуюм захири дигарро истифода бурдан лозим аст (масалан днок ва нитрофенро ё дигар захрро). Яъне доим истифодаи як захр боиси ба ин захр тобовар гаштани зараррасонҳо ва касалиҳои дарахтон гашта, самарай вай кам мешавад.

Дар баланд бардоштани меваи тоқзор мо тавсия медиҳем ки буридани навдаҳо (дар як навда мондани 2-3 чашмак ё буғуми мевадиханда) аз аввали ғасли баҳор, гузаронидани се маротиба хомток (дар давраи пас аз гул фаромадан, боз баъди 1 моҳ аз хомтоки якум ва инчунин боз баъди як моҳи дигар аз хомтоки дуюм). Ба муқобили қарасони тоқ (оидиум) ва антаркнози вай истифодаи моддаи хушк ё ин ки дар об ҳал шавандаи олтингугирдро дар се давра гузаронидан тасия мебошем. Кокарди якумро дар давраи то пайдо гаштани гули тоқ, дуумашро баъди як моҳ ва сеумашро баъди 20 - 25 рӯз аз коркарди дуюм. Дар вақти коркарди дуумро гузаронидан бар зидди ин касалиҳо инчунин дар маҳлули корӣ ҳамроҳ намудани захрҳои (зидди кирминаи ангур - винградная листовертка ва флюксераи ангур, баъди аз гул фаромадани тоқ) нурел-Де ё ин ки децис ва ғайраро тавсия додан мумкин аст. Дар ин маҳлули корӣ ҳамроҳ намудани собун ё ин ки айна ҳатман зарур аст. Ин коркарди тоқзорро бо омехтаи захрхимикатҳои зидди касалиҳо ва ҳашароти зараррасон бояд баъди аз гул фаромадани тоқ ду маротиба (дар восилаи байни ин коркадҳо аз ҳамдигар то як моҳ) гузаронида шавад.

Ба ниолҳои ҷавони соли аввали авзоиш ба воситаи дар 10 литр об ҳал намудани 2 кг хокистар, 100-150 г аммиачная селитра, 50-80 грам калий хлор, 20-50 грам тамоку, 30-60 грам собун, 30-60 грам тхалч, 1 дона сирпиёзи майдакардашуда, 1 дона каламфур ва ба воситаи асбобҳои пошанда ё ин ки ҷоруб дар давраи аввали пайдо гаштани баргҳо гузаронидан лозим аст. Ин коркардро ду ё се бор такрор кардан барои аз ҳашароту касалиҳои замбуруғӣ ҳимоя кардани ниҳолҳои ҷавон аҳамияти калон дорад. Ин маҳлули тавсиядодашударо 2-4 рӯз пеш тайёр намуда, баъд истифода бурдан зарур аст. Агар онро ба воситаи пошандаҳо истифода баред вайро пеш аз пошидан аз доқа

гузаронида, баъд пошидан лозим аст. Вале агар бавоситаи чоруб онро пошед аз дока гузаронидани вай зарур нест. Коркади боғот ба захрихимикатҳо пеш аз об додани боғ ва пас аз соатҳои 18-20-и вақти маҳали гузаронидан ба ғоидаи кор аст. Вале коркарди тоқзорро ба воситаи олтингугирди хока хуб мешуд, ки пагоҳии барвақт яъне соатҳои 5-8-и рӯз гузаронида шавад, то ин ки дар намии дар барг ва навдаҳо мавҷуд буда ин захр часпида, нигоҳ дошта шавад.

Дар вақти гузаронидани коркарди боғот бо захрҳо чорабиниҳои беҳатарии онҳо бояд риоя намуд. Махсусан дасту бадан ва роҳи нафасгири бояд пурра аз таъсири захрҳо ҳимоя карда шавад ва дар гузаронидани ин чорабиниҳо аз масолеҳи ҳхмояи роҳи нафас, дастпушакҳо ва ғайра истифода бурдан лозим аст.

Махсусан дар давраи коркарди дарахтони себ, нок, олу, шафтолу, зардолу ва ғайраҳо ба воситаи захрихимикатҳо ба монанди днок ё ин ки нитрофен ба муқобили зиреҳакҳо (шитофкаҳо) бисёр ба маврид мебошад. Дар таркиби моеъи корӣ (600 литр дар як гектар ва сарфи захрихимикатҳо 5-6 кг/га) барои нест кардани ин зараррасони хайфноки дарахтон аҳамияти калони амалӣ дорад. Ба муқобли ин зиреҳакҳо коркарди боғ дар моҳҳои январу феврал (як маротиба) ва дар моҳи март (як маротиба вобаста аз қарахт будани муғчаҳои дарахтон, яъне то гузаронидани ин қоркард бояд муғчаҳо қарахт бошанд) ба ғоидаи кор мебошад. Коркарди баҳории дарахтон бо ин захрҳо бояд то гулкунии дарахтон ва пайдо гаштани баргҳо гузаронида шавад. Ба муқобили касалиҳои дарахтон ба монанди кутурҳои баргу мева ва микроспориозу ризоктозҳо коркарди се маротибаро тавсия додан мумкин аст. Коркарди яқум баъди аз гул фаромадани дарахтон ва пайдо гаштани меваҳои ҳаҷман то донаи ҷуворӣ ва зардолу гаштани онҳо, коркарди дуюм баъди як моҳи коркарди яқум ва қоркади сеюм баъди 15-20 рӯз аз қоркарди дуюм. Барои часпакии захрихимикатҳо дар пусти мева ё барг зиёд намудан ҳатман собун ҳамроҳ қардан лозим аст. Дар як га 2 кг айна ё ин ки 2 дона собуни чомаушӣ истифода бурдан лозим аст. Бо ҳамроҳии днок ё ин ки нитрофен бо ҳамроҳии маҳлули қории истифодашаванда дар дар майдони 1 га ҳамроҳ намудани 0,5 - 1,0 литр солярка барои часпакии онро зиёд намудан низ тавсия қарда мешавад.

Барои серғизо гаштани заминҳои боғ дар байни дарахтон дар масофаи 1,5 – 2,5 метр аз танаи дарах кишт намудани омехтаи баъзе аз зироатҳои кишоварзӣ ба монанди лубиёгӣҳо, шабдар , мош , нахӯд, каду, полезиҳо, сабзавот, катрошка, пахта, ғалладонагӣҳо барои бо самар истифода бурдани майдони боғот мусоидат менамояд. Вале дар байни қаторҳои дарахтон кишт намудани ҷуворимакка, тамоку ва офтобпараст, ки танаи баланд доранд он қадар ба ғоидаи кор нест.

Дар боғҳои лалмӣ охири фасли зимистон дар назди дарахтон барфро захира намуда, шибба намудани аз чорабиниҳои захира намудани намӣ ба шумор меравад. Ин чунин аввали баҳор дар назди танаи дарахтон тайёр намудани ҳалқаобчамъкунак барои ҳар дарахт алоҳида ғоидаи хуб дорад. Дар назди дарахтон инчунин бо хок омехта намудани поруи пусида ва хокистар низ барои захира гаштани намӣ дар боғҳои лалмӣ кӯмак мерасонад.

Дар ҷумҳури олимон бисёр навъҳои серҳосили меваю ангурро ба даст овардаанд ва ба истеҳсолот тавсия додаанд. Инчунин дар бисёр қишлоқҳои навъҳои маҳалии хуштаъму серҳосил мавҷуданд. Бисёр хуб мешуд, ки барои ин навъҳои дар муддати солҳои дарози таърихӣ ба даст овардаи маҳалиро деҳқонони ботачриба нигоҳ доранд. Бо роҳи пайванд намудани ин навъҳои нодир, ғоидаоварӣ ва умри онҳоро метавон дароз намуд.

БОБИ 9. ТЕХНОЛОГИЯИ ПАРВАРИШИ ЧОРВО

Хӯроқаҳо. Хӯроқа маҳсулоти набототӣ ва чорвоӣ мебошад, ки дорои моддаҳои ғизоноки осон ҳазмшаванда буда, ба ҳолати сиҳати чорво ва сифати маҳсулот таъсири манфӣ намерасонад. Хӯрок чорворо бо моддаҳои ғизоӣ, ки барои фаъолияти инкишофи организм ва ҳосил кардани маҳсулот заруранд, таъмин менамоянд.

Хӯрокҳо аз рӯи таркибӣ ботаникӣ, манбаи истеҳсол, ҳосилҳои технологӣ, таркиби химиявӣ ва таъсирашон ба организми чорво аз якдигар фарқ мекунанд. Ҳамаи хӯрокҳои дар чорводорӣ истифода мешудагиро мувофиқи стандартҳои мавҷуда бо гурӯҳҳои зерин ҷудо мекунанд:

хӯрокҳои растанигӣ; хӯрокҳои маҳсули чорво; омехтаи хӯрокҳои серғизо;

препаратҳои синтетикӣ; боқимондаҳои хӯроқаҳо; хӯрокҳои минералӣ;

иловаҳои биологии фаъол.

Хӯрокҳои растанигӣ ба ҳаҷмнок ва серғизо чудо мешаванд. Хӯрокҳои ҳазмнок-хӯрокҳои дурушт ва ширадор мебошанд. Ба ин гурӯҳ хӯрокҳои дохил мешаванд, ки дар 1кг онҳо аз 0,65 воҳиди хӯрокӣ зиёд нест.

Ба хӯрокҳои дурушт беда, коҳ, пахол, резамайдаи хӯрокӣ, сутай бедони ҷуворимаққа ва пойи ҷуворимаққа мансубанд. Хӯрокҳои ширадор ба сершира ва сероб чудо мешаванд. Ба гурӯҳи хӯрокҳои сершира хӯрокҳои сабз, силос, тарбеда, беҳмеваҳо, хӯрокҳои полизӣ, ба хӯрокҳои сероб тилф, дурда ва дигар боқимондаҳои сероби корхонаҳои қандбарорӣ, винопазӣ, пивопазӣ, крахмалбарорӣ дохил мешаванд.

Ба хӯрокҳои серғизо ғалладонагӣҳо, маҳсулоти коркарди онҳо, боқимондаҳои истеҳсолоти раған ва орди алаф дохил мешаванд.

Ба хӯрокҳои маҳсули чорво инҳо мансубанд: орди хун, орди гӯшт, орди гӯшту устухон, орди моҳӣ, шир ва маҳсулоти коркарди он.

Омехтаи хӯрокҳои серғизо (комбикорм) барои чорвои алоҳида намудҳо ва синну соли гуногун дар заводҳои махсус аз рӯи ресептҳои илман асоснок кардашуда истеҳсол карда мешаванд.

Препаратҳои синтетикӣ низ дар корхонаҳои махсус истеҳсол мешаванд.

Боқимондаҳои хӯроқаҳо-ин боқимондаҳои ошхонаҳо, тарабхонаҳо, дигар муассисаҳои хӯрокӣ умумӣ ва аҳоли мебошад, ки дар хӯронидани ҳукҳо истифода бурда мешавад.

Ба хӯрокҳои минералӣ намаки ошӣ, бўр, фосфатҳо, намакҳои микроэлементҳо ва ғ., ба иловаҳои биологии фаъол-препаратҳои витаминӣ, ферментӣ, антибиотикҳои хӯрокӣ ва дигар моддаҳои биологии фаъол дохил мешаванд.

Дар хӯронидани чорво асосан хӯрокҳои растанигӣ истифода бурда мешавад, ки ба таркиб ва ғизонокии онҳо омилҳои зерин таъсир мерасонанд: намуд ва навъи растани; типҳои хок ва водии парвариш; боду ҳаво; агротехникаи парвариш; меъёри истифодабарии нуриҳо; давраи кашфи зироат; тарзи тайёр кардан; шароити нигоҳдорӣ; технологияи тайёр кардан ба хӯронидан.

Таркиби химиявӣ ва ғизонокии хӯрокҳо (дар 1кг).

<i>Хӯрокҳо</i>	<i>Воҳиди хӯроқӣ</i>	<i>Моддаи хушк ғ</i>	<i>Протеини ҳазилшавя</i>	Қанд г	Калтсий г	Фосфор г	Кармин мг
Хӯрокҳои сабз							
Алафҳои табиӣ	0,18	350	30	23	3,5	0,8	40
Юнучқа	0,19	240	37	13	5,1	0,7	52
Чуворимакка	0,21	250	14	38	1,2	0,8	51
Алафи судони	0,20	200	18	18	1,5	0,5	36
Махсар	0,12	125	22	16	1,4	0,4	30
Хӯрокҳои дурушт.							
Бедаи табиӣ	0,45	830	41	25	6,4	1,5	30
Бедаи юнучқа	0,46	850	98	21	16,0	2,4	50
Бедаи хушадорон	0,44	830	37	29	5,4	1,1	15
Коҳи гандум	0,20	845	5	3	2,8	0,8	4
Коҳи ҷав	0,34	830	13	2,4	3,0	0,8	4
Хӯрокҳои ширадор							
Силоси чуворимакка	0,20	250	14	6	1,4	0,4	20
Силоси офтобпараст	0,18	250	15	4	3,6	1,6	17
Тарбедаи юнучқа	0,35	450	71	19	10,9	1,0	40
Лаблабӯи хӯроқӣ	0,12	120	9	36	0,4	0,5	0,1
Лаблабӯи қандӣ	0,24	230	7	110	0,5	0,5	0,3
Хӯрокҳои серғизо							
Чуворимакка	1,33	850	73	40	0,5	2,2	6,8
Гандум	1,28	850	106	20	0,8	3,6	-
Ҷав	1,15	850	91	15	2,0	3,9	-
Сабуси гандум	0,75	850	97	47	2,0	5,0	-
Кунҷораи пахта	1,10	900	319	79	2,8	9,4	1,0
Шроти пахта	0,89	900	329	65	4,1	10,1	-
Кунҷораи зағир	1,27	900	287	35	3,4	10,0	-

Принсипҳои тартиб додани ратсионӣ чорво

Дар зиёд намудани маҳсулнокию наслнокии чорво ва самаранок истифодабарии хӯрокҳо мувофиқи меъёр хӯронидан ва дуруст тартиб додани ратсион аҳамияти асосӣ дорад.

Ҳангоми муайян намудани меъёри хӯронидан ва тартиб додани ратсион вобаста ба намуди чорво 20-40 нишондодхоро ба эътибор гирифтани лозим аст. Нишондодҳои меъёри хӯронидан инҳоянд: воҳиди хӯрокии сулӣ, воҳиди хӯрокии энергетикӣ, моддаи хушк, протеини хом ва ҳазмшаванда, аминокислотаҳои ивазнашаванда, клетчатка, рағфани қанд, крахмал, намаки ошӣ, макро-ва микроэлементҳо, витаминҳо.

Дар вақти тартиб додани ратсион шартҳои зеринро риоя намудан лозим аст:

- чорво дар давоми шабонарӯз аз ҳамаи моддаҳои лозимии ғизоӣ,

минералӣ ва витаминҳо мувофиқи меъёр мукамал таъмин бошад;

- ратсион бояд аз хӯрокҳои иборат бошад, ки ба хусусиятҳои

хӯрокҳазмкунӣ чорвое, ки барои он тартиб дода шудааст, мувофиқ бошад;

- ратсион бояд асосан аз хӯрокҳои гуногун ва хушсифат иборат

буда, нафақат ба маҳсулнокиӣ, наслнокиӣ, сифатӣ, инчунин ба сифати маҳсулот таъсири хуб расонад.

Барои тартиб додани ратсион маълумотҳои зеринро доништанлозим аст: намуд, сини сол, маҳсулнокиӣ ва ҳолати физиологии чорво; меъёри хӯронидан; номгуӣ хӯрокҳои мавҷудабуда; меъёри додани хӯрокҳо; таркиби химиявӣ ва ғизонокии хӯрокҳо.

Расионҳои намунавӣ барои фарбеҳкунии чорвои калони шохдор дар асоси силос (*кг ба 1-сар дар як шабонарӯз*).

<i>Хӯрокҳо</i>	<i>Давраи фарбеҳкунии</i>			<i>Ҳамагӣ хӯрокҳо дар давраи фарбеҳкунии кг.</i>
	<i>Саривақт</i>	<i>Миёна</i>	<i>Ба охиррасӣ</i>	

Барои ҷавонаҳо (вазни зинда 300-350 кг, вазнафзункунии якшабонарӯза мутаносибан дар дараҳои фарбеҳкунӣ- 950, 1000, 1000г)				
Силоси чуворимакка	30	25	20	27,25
Беда	3	2	1	2,15
Коҳи гандум	1	1	2	1,15
Хӯрокҳои серғизо	1	1,3	1,2	1,38
Сабуси гандум	0,3	0,3	0,3	0,33
Намаки ошӣ, г	30	30	35	9,04
Фосфатҳои хӯрокӣ, г	50	60	70	9,06
Барои чорвои калонсол (вазни зинда 400-450 кг, вазнафзункунии якшабонарӯза мутаносибан дар давраҳои фарбеҳкунии 1100, 1000, 1000г)				
Силоси чуворимакка	40	35	30	31,5
Коҳи гандум	4	4	2	3,0
Хӯрокҳои серғизо	1,2	1,7	1,7	1,38
Сабуси гандум	0,5	0,3	0,3	0,33
Намаки ошӣ, г	50	50	55	0,05
Фосфатҳои хӯрокӣ, г	70	80	80	0,08

БОБИ 10. МУРҒПАРВАРӢ

Дар сурати истифодаи бештари хӯрокҳои маҳалли (дони лубиёгӣҳо ва хӯшадор, хӯрокҳои сабзу сершира ва ғ.) тайёр

кардани хӯроки омехта пеш аз хӯронидан сураат мегирад, бинобар он ба ҳолати намнокии хӯрок, миқдори додани он ва ба омадакунии бештаре аз онҳо бояд аҳамияти ҷиддӣ дод. Омехтакунии хӯрокҳои гуногун бо об ё боқимондаҳои коркарди шир бояд чунин сураат гирад, ки хӯрок часпаку хамирмонанд набошад ва он озодона аз каф резад. Чунин хӯрокро ҳамон миқдор додан лозим, ки мурғҳо онро тули 30-40 дақиқа хуранд. Дони лубиёғихоро (аз сабаби дар таркибашон захр доштан) беҳтар аст, ки пухта диҳед. Дар тули рӯз ба мурғҳо 3-4 маротиба хӯрок додан зарур аст. Агар истифодаи ягон намуди ғалладона дар алоҳидаги пеш ояд онро беҳтараш бегоҳ диҳед.

Вояи таркиби хӯроки мурғҳо (г/ба 1 сар дар шабонарӯз)

Х ў р о к	Баҳору тобистон	Тиранмоҳу зимистон
Ғалладонағихои гуногун	50-60	60-70
Орди ярамаи омехтаи ғалладонағихо	30-40	25-30
Хӯрокҳои ҳайвони	6-8	6-8
Кунҷораи гуногун	7-10	7-10
Хӯрокҳои сабзу сершира	50-60	55-65
Орди алаф	6-7	7-10
Хӯрокҳои маъданӣ	5-6	5-7
Намаки ошӣ	0,3-0,5	0,3-0,5

Бояд донист, ки хангоми дар фарш нигоҳ доштани мурғҳо имконияти бештаре доранд талаботашонро (хусусан хангоми сайру гашт дар беруни бино) бо баъзе хӯрокҳои витамину сафедатор ва маъдани таъмин намояд. Аз нурафшони офтоб ва ҳаракати бештар маҳрум набошанд. Дар катак бошад мурғҳо ин имкониятҳоро надоранд, биноан вояи хӯрокашон бояд бештар пурбаҳо бошад. Бо назардошти гармии иқлими кишоварзӣ мо (алалхусус дар тобистон) миқдори додани хӯрок бояд ҳамон қадар бошад, ки он дар донхурак бисёр истода турш нашавад ва барои таъмин намудани истеъмоли меъёрии қисмати бештари онро пагоҳии барвақт ва баъд аз зухр соатҳои пастшавии ҳарорат додан зарур аст.

Дар қатори хусусиятҳои хос доштани хӯронидани мурғҳо, хӯронидани ҷӯҷаҳо низ дорои чунин хусусиятҳоянд. Агар аз рӯзи аввал парваришу хӯронидани ҷӯҷаҳо дуруст ба роҳ монда шавад дар оянда онҳо мокиёнҳои солиму сермахсул мешаванд.

Хӯроки аввалинро ба чуҷаҳо пас аз тухм баромада хушк шуданшон (пас аз 10-18 соат) медиҳанд. Ин хӯрок метавонад тухми саҳт пухташуда, творог, чуворимакка ва гандуми ярмакардашуда бошад. Ба тухми пухташуда ярмаи ин хӯрокҳоро омехта карда медиҳанд. Рӯзҳои аввал (3-5 рӯз) хӯрокро мумкин аст дар лаъличаҳои гуногун диҳед ва баъдтар аз донхӯрокҳо истифода кунед.

Дар давраи аввал хӯроку обро ба манбаи гарми наздик гузоштан лозим. Ба чуҷаҳо додани алафҳои сабз, хӯрокҳои сершира (сабзи, лаблабу, кадуи зард ва ғ.), хӯрокҳои маъданиро (орди гуштмоҳи, орди устухон, бур ва ғ.) одатан баъди 5-7 рӯзагашон медиҳанд.

***Меъёрҳои таркибии хуронидани чуҷаҳо
(аз ба 1 сар дар шабонарӯз)***

Хӯрок	1-10	11-20	21-30	31-60	61-90	91-120
Орди ярмаи ғалладонагӣ	2-4	4-7	7-15	15-20	-	-
Дони ғалладонагӣ	-	3-5	5-7	7-10	30-40	40-45
Кунҷораҳои гуногун	0,1	0,2-0,3	0,5	1,0	2,0	3,0-3,5
Твороги беравған	1,0-3,0	-	-	-	-	-
Картошкаи пухташуда	-	4,0	10,0	15-20	20-25	25-30
Сабуси гандум	1,0-2,0	2,0	3,0	4,0	4-6	5-6
Орди моҳӣ ва гушту устухон	0,3-0,5	1,0-1,5	1,5-2,0	2,0-3	3-5	5,0
Гуштмоҳи, бӯр	0,2	0,2-0,4	0,5	0,8-1,5	1,5-1,7	2,0
Тухми пухташуда	2,0	-	-	-	-	-
Орди устухон, алаф	0,1-0,2	0,2-0,3	0,3-0,4	0,5-0,9	1,5-1,8	2,0
Алафи тар ё сабзи	1-3	5-7	7-10	10-20	20-25	25-30

Намаки ошӣ	-	0,01- 0,03	0,05- 0,08	0,08- 0,1	0,1- 0,2	0,2-0,3
Шири (обрат)	беравған	5-10	15	20	20- 30	20-30

Барои якрангу солим парвариш ёфтани чучаҳо микдори донхӯрокҳо бояд басанда бошад. Набояд фаромуш кард, ки талаботи асосии парандаҳо тақрибан 80% аз ҳисоби оби нушокӣ қаноатбахш карда мешавад ва фақат 20% боқимонда аз ҳисоби оби хӯрок ва мубодилаи моддаҳо аст. Ҳангоми муътадил будани ҳарорату намнокӣ таносуби хӯрдани хӯрок ва нӯшидани об 1:2 ё 1:3 –ро ташкил медиҳад. Ин таносуб дар иқлими гарми ҷумҳурии метавонад то ба 1:4 ё 1:5 афзоиш ёбад, яъне парранда бар ҳар 100 г хӯроки истеъмолкардааш то 400-500 г об менушад. Дар ин маврид на танҳо таъминот аз об, балки истифодаи бештари хӯрокҳои серғизо низ ҷолиби таваҷҷуҳ аст.

БОБИ 11. ЗАМБУРПАРВАРӢ

Корҳои баҳорӣ. Дар охири зимистон оилаҳои занбури асал аз ҳолати дамгири ба фаъолияти пурра мегузаранд, ҳарорати гулзор баланд мешавад, дар бачадонаш тухмонӣ сар мешавад. Дар ҳолати кифоя таъмин кардани оилаҳо бо хӯрока ва гарди гул, насл зиёд мегардад ва оилаҳо аз шароити зимистона ба амали фаъол мегузаранд. Пас аз парвози тозашавӣ, бачадон оҳиста – оҳиста тухмигузориро зиёд мекунад. Вазифаи замбурпарвар шароитҳои фароҳам ба оилаи оруҳо ташкил кардан аст. Тафсия карда мешавад, ки оилаи замбурҳо дуртар аз манбаҳои об, рохҳо, фермарҳо ҷойгир гарданд, аз шамол эмин бошанд. Оилаи замбурҳоро бо тартиби шахмат ҷойкарда дар масофаи 3-4 м дар қатор ва 5-6 м байни қаторҳо ё 3 дона якҷоя байни онҳо дар қаторҳо

3-4 м. Чубҳо ва такаҳоро ҷунон задан даркор, ки баландиаш 40-50 см бошад ва барои парвози занбурҳо мусоидат кунад. Оилаҳое, ки зимистонро бад гузарондан бо онҳо кор бурда камбудихояшонро ислоҳ ё соқит мекунанд.

Барои аз назар гузаронии баҳорӣ шарт нест, ки ҳар орухонаро кушоем, кифоя аст агар аз мобайн рамкаеро бардорем ва бубинем, ки афзоиши насл кушод ё пушида аст хӯрока мерасад ё на. Маълумотҳои аз назар гузарони дар китоби ҳисобот навишта мешаванд. Дар ин хусус низ санад тартиб дода мешавад.

Дар вақти зиёдшавии насл дар орухонаҳо ҳарорат ба 34-35⁰с меҳезад, барои ҳамин зарур аст, ки занбурхонаҳо аз тигаҳ ва боло гарм карда шавад, орухона кам шавад. Ин ҳолатҳо барои кам кардани хӯрока, нигоҳдоштани ҳарорати муътадил мусоидат карда барои зиёдшавии тухммони ва коркарди хароҷоти қувваи занбур ёри мерасонанд.

Ташилкунии асали қанду. Ҳар занбурпарвар вазифадор аст, ки захираҳои калони асали қанду барои инкишофи замбурпарварӣ ташикл кунад. Бо нарасидани асали қанду тухмони ва афзоиши оилаҳо кам мегардад, миқдори ҷамъоварии асал кам ва сифаташ паст мешавад. Сифати асали қанду барои замбурпарварӣ аҳамияти ҷидди дорад. Таҷрибаҳои бисёр сола шаҳодат медиҳанд, ки асали қандуи нав ҳосили зиёд мегиранд. Аз асали қандуи кӯҳна занбурҳои сифати паст пайдо шуда, сифати ғимояи гаронии онҳо кам мешавад.

Барои тайёр ва зиёд кардани асали қанду дар ҷароғоҳ (пасека) занбурпарвар омилҳои зеринро тайёр кунад – миқдори шаҳд ва ҷанги гули, синни занбурҳо ва миқдори он, сифати бачадон, ҳароратзоти занбурҳо ва ҳосиятҳои ҳосили онҳо ба эътибор гирифта шавад. Қайд кардан зарур аст, ки ҷудокунӣ асал аз даромадани шаҳд ба орухона вобаста аст аз ҳамин лиҳоз агар хӯрока ками кунад, бояд занбурҳо ба дигар ҷой гузаронида шаванд, ё захираи хӯрока ва гарди гул доштан даркор.

Оиласозии занбури асал - ин яке аз роҳҳои афзоиши он. Исбот шудааст, ки оиласозии занбури асал барои зиёдшавии маҳсулотнокии занбур, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва арзиши аслии маҳсулот таъсири манфӣ мерасонад. Дар вақти тайёри ба оиласозии бачадони занбур ба тухммони маҳдуд мегардад, сохтумони асали қанду (сотов) қатъ мегардад, ҷамъоварии шаҳд ва гарди гул кам мешавад. Дар вақти оиласозӣ дар пасека (ҷой қуттиҳои асал гузошташуда) навабтдори барои доштани занбурҳо ташикл мекунад. Пешаки тайёр карда мешавнд улҳо рамка бо суроҳиҳои вешин оиласози, кафлез ва ғайра. Занбурҳои ҷамъии ба орухонаҳо аз тарафи бегоҳ шинонда мешаванд. Барои огоҳонидан аз оиласозии зеринро истифода мебаранд.

1. Сари вақт ҷудо намудани насли бо камол расида.
2. Нигоҳдоштани модинаҳои ҷавон.
3. Занбурҳоро барои сохтани асали қанду ба кор таъмин кардан

4. Васеъ кардани орухона ва гармкардани оилаҳо.

5. Парвариши занбурҳои зоти ва нероӣ.

Зиёдшавии сунъи – ин дуом усул, ки дар ҷумҳури занбурпарварон истифода мебаранд. Ба онҳо фарғучи ҷамъшуда ва шахси дохил мешавад, тақсими оилаҳо ба парвоз, ҳуҷум ба модина гузаронида мешавад.

Ислоҳкунии оилаҳо аз занбури коркун. Дар оилаҳое, ки ягон муддат занбурҳои модда набуданд онҳо ба нарзанбурҳо, занбурҳои кори табдил меёбанд. Ин оилаҳо тараққӣ намеёбанд, ба онҳо ёрии занбурпарвар лозим аст. Ислоҳи ингуна занбурҳои кори хело мушкул аст, зеро онҳо занбурҳои моддии кориро ва модинаҳоро нобуд мекунанд. Инҳел оилаҳоро аз пасика дур бароварда ба болои сабзаҳо метаконанд, азбаски онҳо парида наметавонанд, дар онҳо мемонанд. Дигар усулаш он ки модинаҳоро дар таги зерпуш мондан, ҳамси модинаҳоро нобуд мекунанд.

Мубориза бо дуздии занбур. Дар набудани асал дар ҳолати ҷамъоварӣ дар пасека занбурҳо дуздиро сар мекунанд. Барои пешгири суроҳии қуттиҳоро кам мекунанд. Агар дузди оммавӣ гардад пасекаро ба дигар ҷой мебаранд.

Баровардани занбурҳои модина. Таҷрибаи ҷаҳони нишон медиҳад, ки маҳсулотноки ва зиндамонии занбурҳои асал аз сифати модинаҳо вобаста мебошад. Барои ҳамин ҳар сол ё як сол пас модинаҳоро бояд иваз кард. Олимони булғор ва рус ақида доранд, ки модинаҳо дар ду мавсим истифода шаванд. Дигарон дар он ақидаанд, ки занбурҳои зотӣ бештар истифода шаванд, чунки онҳо қобилияти насли хуб додан доранд. Усулҳои зерини баровардани модинаҳо ҳаст.

Якум – оиласозӣ, дуом – суроҳӣ, сеюм – сунъи баровардан. Аз ҳама бехтараш усули сунъи гирифтани модина, пас аз оиласозӣ ва охири суроҳи мебошад.

Дар ҷумҳурии мо дар моҳи апрел модинаҳо бароварда мешаванд.

Тайёрии оилаҳои занбури асал ба ҷамъоварию асал. Ҷамъоварию асал дар ҷумҳури 3-4 ҳафта давом мекунад, аз ин ҷиҳат оилаҳои пурқувват ба мавсим бояд хуб тайёр шаванд. Тайёрии пешкаши ба ин кор ба оиласозӣ ва қафомонии он ба кам гаштани ҳуроки онҳо меоварад. Ҷамъовари ба баҳорӣ, тобистонӣ ва дертари тақсим мешавад. Дар ҷумҳури асосан ҷамъоварию тобистониро (июн-июл) истифода мебаранд, дар ин вақт гулкунӣ алафҳои

бехтарин мушохида мешавад. Занбурхоро барои чамъоварии асал аз тирамоҳ тайёр мекунад, чунки занбурхое, ки зимистонро нағз гузарондаанд маҳсулнокии баланд медиҳанд. Дар бораи ин занбурпарвар бояд шароитҳои маҳали серасал медодогиро, муҳлатҳои гулкуни ва давомнокии ҷудокунии шаҳдро хуб донанд. Ў дар бораи базаи ҳуҷраҳои хуб ташвишдор буда, дар вақташ занбурхоро ба дигар ҷой барад.

Хостан ва кашидани асал. Бо захираҳои кофии асали қанду гирифтани асал як бор дар охири чамъоварӣ гирифта мешавад, агар кам бошад, дуҷум бор такрор мекунад бо расидани асал ё дар ҳолате, ки 1/3 қисми қуттуҳо рустанд. Асал дар хонаҳои тоза дар нимаи дуҷуми рӯз гирифта мешавад. Баъди ин амалёт ва мубориза ба муқобили паразитоз оилаҳо ба зимистонгузарони тайёри мебинанд.

БОБИ 12. КАСАЛИҲОИ ҲАЙВОНОТ ВА РОҲИ ПЕШГИРИИ ОН

Ҳолати эпизоотики Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2002 юм нишон медиҳад, ки пайдошавии касалиҳои умуми барои якҷанд ҳайвон ва инсон як ҳел ҷой дорад.

Пайдошавии касалиҳо дар байни ҳайвонҳо алалхусус, касалиҳои сирояткунанда ва анголи (паразити) сабаби паст шудани сифати маҳсулот, кам шудани он ва сарфи зиёди иқтисодӣ мешавад. Бисёрии ин касалиҳо сабаби пайдошавии касали дар байни одамҳо низ мешавад.

Касалиҳои сирояткунанда ва анголи аз давраҳои қадим дар ветеринарӣ ва тибб маълум буда барои инсон хатарнок мебошанд. Касалиҳои хатарнок, ки дар Ҷумҳурии вомехурад инҳо мебошанд: Сухтани, Буғумдарди шадид (табларза), Салмонеллезҳо, Сил, Лептоспироз (зарпарвини ҳайвонҳо), Аденоматоз (саратони шуш), Оксил, Гул, Касалии хорӣ, Хламидиозҳо, Саратони хун (Лейкозҳо), Эхинококкоз, Трихенелёз Ситосерпоз (Финноз) ва дигарҳо.

Касалии сӯхтани – Касалии тезпахншавандаи захролудшаванда буда, ҳамаи ҳайвонҳои хонагӣ ва одам гирифтдор мешавад. Касалии фасли буда, бо нишонаҳои захролудшавӣ ва нишонаҳои қисмӣ дошта пайдо мешавад.

Ташҳизи ӯ ба ҳолати эпизоотики, нишонаҳои касал, дигаргуниҳои анатомиявӣ дар вақти кушодани ҳайвонҳои фавтида ва тафтиши лаборатории хос мебошад.

Табобат. Асосан зардоби зидди касали сухтани ва антибиотикҳо истифода бурда мешавад. Барои пешгири ҳолати эпизоти ба этибор гирифта, ҳайвонҳоро моеъгузарони мекунанд, ҳочагиро аз ҷиҳати ҳолати ветеринарӣ беҳдошта хуб нигоҳ медоранд.

Дар вақти пайдошавии касали ва шубҳа кардан ҳайвонҳои касал ё шубҳанокро ҷудо намуда, ҷасади ҳайвони фавтидаро месӯзонанд. Ҷои касали, ҷасад ва биноҳоро тоза намуда дезинфексия мекунанд ва ба ҳоҷагӣ карантин эълон мекунанд ва ҳамаи талабони онро иҷро менамоянд.

Бугумдарди шадид (табларзаи малпичӣ....) касалии дарозмуддат буда бо бачапартои, бугумдард, наафтидани ҳамрояк, варам кардани моя ва ҳарорати баланду пастшаванда пайдо мешавад.

Барангезандаи касали микроорганизми гурӯҳи Бруцелла мебошад. Эпизоти, нишонаҳои касали, реаксияи аллергиявӣ ва тафтиши лабораторӣ истифода бурда муайян менамоянд.

Табобат – ҳайвонҳои касалро ҳатман мекушанд ва гушташро пас аз пухтан истеъмол менамоянд.

Пешгирӣ. Ҳайвонҳоро ҳатман моеъгузарони мекунанд. Барои ҳайвонҳои шохдори калон баксина аз штамми 82 ва барои бузу гусфанд Рев-1. Барои инсон бошад штамм 19 истифода бурда мешавад.

Салмонелёзҳо. – Касали сирояткунандае, ки бо баландшавии ҳарорат вайроншавии мубодилаҳи дар модаю рӯда (узвҳои ҳозима), шуш, бачапартои ё зоидани насли фавтида ё ин ки сустҳо мебошад.

Барангезандаи касали салмонелла – ҳо буда зиёда аз 1600 хели ӯ малум мебошад ва касалиҳоро меоварад. Ҳамаи намуди ҳайвонҳо ва инсон касал мешаванд.

Таъхиз. Бари муайян намудани касалӣ ҳолати эпизоотӣ, нишонаҳои касали дигаргунии анатомиявӣ, натиҷаи тафтишоти бактериологии серологӣ ба этибор гирифта мешавад.

Табобат. Асосан табобати нишонавӣ (симптоматики) буда ҳолати умумии ҳайвон ба инобат гирифта мешавад.

Барои пешгири кардани касалӣ асосан моеъгузаронии махсус чи барои ҳайвонҳои ҳомиладор (модагов ва гӯсфандон) ва ҷавоноҳо (гӯсола, хукча, баррачаю бузғола) истифода бурда мешавад.

Сил – касали сирояткунандаи дарозмуддати ҳайвонот, паррандаҳо ва инсон буда, асосан бо пайдошавии баландичаҳо (туберкул – бугорок) дар узвҳои даруни хос буда, баъд аз тараққи касали онҳо маҳлул (паранда) мешаванд.

Барангезанда. Минобактерия буда, 3 намуд дорад: қаранизандаи одами, говӣ ва паррандагӣ.

Манбаи асосии касали ин ҳайвонҳои касал, одамон ва паррандагон буда аз якдигар захролуд мешаванд.

Ташиз – бо роҳи комплексӣ буда, дар ҷумҳурии мо роҳи аллегиявӣ, биологӣ серолот, нишонаи касали, кушодани ҳайвони ғавтида ё куштани он, ҳистологӣ..... ва бактериологӣ истифода бурда мешавад.

Табобат. Ҳайвон ва паррандаҳои касалро мекушанд ва пас аз пухтан истифода мебаранд. Ҷойҳои осебдидаашро месўзонанд ё ба ҷоҳи 2-2,5 метра гўр мекунанд.

Лептоспироз. (Зарпарвини ҳайвонҳо) касали зирояткунанда буда, асосан бо табларза, дар хун ва пешоб пайдошудани глобулин, камхуни, ғавтидани қисмҳои пушт ва пардаҳои луоби асосан мебошад. Барангезандаи Лептоспира, ки 170 намуд ва 19 зернамуд дорад, ҳамаи ҳайвонҳо ва одам касал мешавад. Касали касалии манбавию муҳити буда яке аз касалиҳои пахшуда мебошад.

Ташиз – асосан ҳуллосаи тафтиши микробиологӣ, бактериологӣ ва ҳистологи мебошад, ки ҳолати эпизоти, нишонаҳои касали ва кушодани ҷасади ҳайвонро ба этибор гирифта мешавад.

Табобат – Барои табобати ҳайвонҳои касал зардобии хуни иммуногени ва стрептомицин истифода мебаранд.

Барои пешгирии касали моҳи маҳсули аз як чанд намуд ва зернамуди барангезанд (поливалента) истифода буда мешавад.

Саратонҳо – касали васеъпахншудаи бе нишонаи маҳсул буда асосан пас аз марг ё куштани ҳайвонҳои касали бе нишона дар узвҳои дарунӣ дигаргуниҳои хос пайдо карда мешавад.

Барангезандаи вирусии маҳсул аз гурӯҳи етровирус мебошад.

Ташизи касали асосан ин тафтиши ҳистологӣ ва имотологии (хуни) мебошад.

Табобат – надорад. Ҳайвонҳои касалро агар хароб набошад, дигаргуниҳо дар мушаки скелет набошад пас аз пухтан истеъмол менамоянд.

Пешгирии касали мувофиқи низомномаи махсус гузаронида мешавад.

Оқсил – касали тезпахншаванда буда бо пайдо шудани захмҳои махсус (афта) дар пардаҳои луобии даҳон, пусти назди бинни, синна, мулоимаки сум ва байни сумҳои ҳайвонҳои ҷуфтсум мебошад.

Барангезанда. Вируси махсуси РАК буда 7 хеле хос дорад (А, О, С, Сат1., Сат-2., Сат-3., ва Осиё 1). Ҳар як хеле (тип) барангезада боз намудҳои махсус дорад. Ба касали ҳамаи ҷуфтсумҳо ва инсон гирифтор мешаванд.

Ташиз – асосан аз нишонаҳои касали, қайди ҳолати эпизоотивӣ ва тафтиши захмҳои махсус (афтаҳо) гузаронида мешавад.

Табобат – асосан маводҳои дезинфексионӣ (тозакунанда) ва махсус истифода мебаранд. Мумкин истифода бурдани маводи доругии махсуси нишонавӣ (симтоматики).

Барои пешгири соле ду маротиба мөгугарони мекунад.

Гул – касали вирусии тез пахншавандаи ҳайвонҳо буда бо ҳарорати баланд ва пайдо шудани дар пуст, пардаҳои луоби обилаҳои махсус (папула, пусти, вазикула) ба монанди аллергия ё газзаки (крапива) мебошад.

Барангезандаи касали вирусӣ махсус, ки дар ҳама ҷой пахн шудагӣ ва дар ҳамаи фасл дида мешавад.

Ташиз асосан аз ҳисоби қайди эпизоотияи нишонаҳои касали ва тафтиши вирусологӣ ва гузоштани биопроба (заҳролуд кардани ҳайвони дигар) гузошта мешавад.

Табобат. Барои табобат маводҳои махсус дезинфексионӣ антибиотикҳо истифода бурда мешавад.

Барои пешгири мӯеа махсуси зидди гули мавҷуд мебошад. Бояд қайд намуд, ки гули бузҳо аз дигар ҳайвонҳо фарқ дорад ва вазнин мегузарад.

Хорӣ (Бешенство – Робис) – Касалии тез гузарандаи сирояткунанда буда бо дигаршавии майнаи асаб, ки бо фалаҷшавию нимфалағи хос аст пайдо шуда ҳайвонҳои касал ҳатмам ба марг гирифтор мешаванд.

Барангезанда. Вирус мебошад.

Ҳамаи ҳайвонҳои хонагӣ ва одамҳо касал мешавад.

Ташиз – Аз ба инobatгирифтани қайди эпизоотияи, нишонаҳои касали буда ташизи асоси ин пайдо намудан дар мағзи майнаи

асаби ҳайвони фавтида бандагчаи (телца) Бабеш ва Гегри мебошад.

Барои пешгири асосан риоя намудани тозагӣ, баланд бардоштани дониши омма оиди ин касали ва моегузаронии махсуси нақшавӣ мебошад.

Хламидиезҳо – касали тез ва дароз муддати ҳамаи намуди ҳайвонҳо ва одам буда асосан бо нишонаҳои на он қадар хос яъне бачапартофтан, зоидаи насли сусти бечон, истифодаҳои рӯдаю шуш, луобии чашм, буғумҳо ва дигарҳо мебошад.

Барангезанда. Микроорганизми махсуси хоси гурӯҳи хламидий мебошад. Ҳамаи ҳайвонҳои хонагӣ ва ваҳшӣ но вобаста ба зот (нави он) сунну сол, ҷинс намуд дида мешавад.

Ташхиз бо роҳҳои комплекси мебошад. Барои пешгирии касали молгузарони ва риоя кардани қоидаҳои санитарияю ветиринари иборат муофиқи низомномаи махсус.

Эхинококкоз – касали гелминти (кирми) бенишонаи касали буда, ҳамаи ҳайвонҳои шохдори хонаги хукҳо ва бисёри ширхурҳо ва одам касал мешавад, ки бо пайдо намудани нуфакҳои хос мебошад.

Ценуроз – касали гелминтии (кирми) ҳайвонҳои ҷавони шохдори майда буда бо пайдошави дар майнаи сар пуфакчаи обдори хос мебошад, ки ҳайвони касал ҳатман ба марг гирифта мешаванд.

Фассиолез (кирми чигар) касали гусфандон гову, зебур кутос ва хук буда одам ҳам касал мешавад.

Касалиҳои ангали (паразитҳоро) асосан бо роҳҳои тафтиши охлот, хун, узвҳои даруни ва пайдо намудани барангезанда дар вақти куштан ё кушодани ҳайвони фавтида муайян карда мешавад.

Табобат ва пешгирии касалиҳои онгоми ва аз он ҷумла гелминти ин озод намудани бадан аз барангезанда мебошад, ки дерти, албин, битинол, феносал, ареколини бромид, нилверм ва дигарҳо истифода бурда мешавад.

ЗАМИМАҲО

ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар бораи муқаррар намудани коэффитсиентҳои

индексатсияи меъёри андози замин

Бо назардошти тағиироти нарх ва тарифҳои мол (кор, хизматрасонӣ), инчунин хароҷот барои истеҳсоли онҳо Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор мекунад:

Моддаи 1.

Коэффитсиентҳои индексатсияи меъёри андози замин барои соли 2000 барои заминҳои берун аз шаҳрҳо ва шаҳракҳо ба андозаи 1,4 маротиба ва барои заминҳои шаҳрҳо ва шаҳракҳо ба андозаи 2 маротиба муқаррар карда шавад.

Моддаи 2.

Муқаррар карда шавад, ки дар соли 2001 ва солҳои минбаъда ҳангоми тағиир ёфтани нарх ва тарифҳо барои молҳо (кор, хизматрасонӣ) ва хароҷот барои истеҳсоли онҳо, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мегардад ба як банди фоизи, меъёри андози замин ба 0,7 фоиз зиёд карда мешавад.

КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (Иқтибосҳо)

Моддаи 302. Моликияти деҳқонӣ ва хоҷагии ёрирасон.

1. Хоҷагии деҳқонӣ таҳти моликияти худ биноҳои истиқоматӣ, иморатҳои хоҷагӣ, ниҳолзори қитъаи замин, ҳайвоноти маҳсулдиҳанда ва корӣ, парранда, техника ва таҷхизоти кишоварзӣ, воситаи нақлиёт ва дигар амволро, ки барои пешбурди мустақилонаи истеҳсоли кишоварзӣ, коркард ва фуруши, маҳсулот заруранд, қарор дода метавонад.

Маҳсулот ва даромади он моликияти хоҷагии деҳқонӣ мебошанд ва агар дар қонун тартиби дигар пешбинӣ нагардида бошанд, аз ҷониби онҳо мутобики салоҳдидашон истифода мешаванд.

2. Амволи хоҷагии деҳқонӣ, агар дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, ба аъзои оилаи ӯ дар асоси ҳуқуқи умумии моликияти муштарак тааллуқ дорад.

3. Қоидаҳои моддаи мазкур инчунин нисбат ба хоҷагии ёрирасони шаҳрвандон низ татбиқ мегардад.

Моддаи 305. Моликияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ).

1. Молу мулки хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар доираи ҳуқуқи моликияти якҷояи аъзоёни он мебошад, агар тибқи қонун ё шартномаи байни онҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад.

2. Ниҳолзори қитъаи замин, иморатҳои хоҷагӣ ва дигар иморат иншоотҳои мелиоративӣ ва дигар иншоотҳо, ҳайвоноти маҳсулдиханда ва корӣ, парранда, техникаи кишоварзӣ ва дигар техникаю таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт, асбобу анҷом ва дигар молу мулк, ки аз маблағи умумии-аъзоёни он ба даст оварда шудааст, тахти моликияти якҷояи аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ба ҳисоб мераванд.

3. Самара, маҳсулот ва даромаде, ки дар натиҷаи фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ба даст омадаст, молу мулки умумии аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) буда, мутобиқи созишномаи байни онҳо истифода мегардад.

Моддаи 306. Тақсими молу мулки хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ).

1 Ҳангоми қатъи фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) вобаста ба ҳориҷ шудани ҳама аъзоёни он ё бо асосҳои дигар молу мулки умуми бояд тибқи тартиби пешбинӣ намудаи моддаҳои 300 ва 302 ҳамин Кодекс тақсим карда шавад.

2. Воситаҳои истеҳсолот, ки марбути хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) аст, ҳангоми аз хоҷагӣ ҳориҷ шудани яке аз узви он тақсим карда намешавад.

Шахсе, ки аз хоҷагӣ баромадааст, барои гирифтани ҷубронпулии баробар ба саҳми ӯ дар моликияти умумӣ ба ин молу мулк ҳуқуқ дорад.

3. Дар ҳолатҳои пешбининамудаи қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда, агар мутобиқи созишномаи байни онҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, саҳми аъзоёни хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар ҳуқуқи моликияти якҷояи молу мулки чунин хоҷагӣ баробар ҳисобида мешавад.

Моддаи 307. Низоми ҳуқуқи молу мулк ҳангоми аз нав ташкилкунӣ хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва ширкати хоҷагидорӣ ё кооперативӣ.

1. Аъзоёни хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар заминаи молу мулки хоҷагӣ метавонанд ширкати хоҷагидорӣ ё кооперативӣ истеҳсолӣ таъсис диҳанд. Чунин хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) аз нав ташкилшуда чун шахси ҳуқуқӣ ба молу мулке, ки онро ҳамчун саҳм ва дигар пардохт аъзоёни хоҷагиҳои деҳқонӣ додааст, инчунин молу мулке, ки дар натиҷаи фаъолияти он ва дар асосҳои дигаре, ки хилофи қонун намебошанд, ба даст оварда шудааст, дар ҳуқуқи моликияти он мебошад.

2. Андозаи саҳми аъзои хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ), ки иштирокчии ширкати хоҷагидорӣ ё узви кооператив мебошанд, бо назардошти саҳми онҳо дар доираи ҳуқуқи моликияти умумӣ ба молу мулки хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) тибқи тартиби пешбинӣ намудаи қисми 3 моддаи 306 ҳамин Кодекс муқаррар карда мешавад.

КОДЕКСИ ЗАМИНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

(Иқтибосҳо)

Моддаи 1. Қонунгузори дар бораи замин.

Муносибати вобаста ба замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кодекси мазкур ва дигар санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мегарданд.

Муносибатҳои вобаста бо истифодабарии боигарии кӯҳсор, ҷангалзори обҳо, муносибатҳои истифодабарии ҳифзи набототу ҳайвонот, ҳавои атмосфера бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мешаванд.

Моддаи 2. Моликият ба замин.

Замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон моликияти истисноии давлат буда, давлат истифодаи самараноки онро ба манфиати халқ кафолат медиҳад.

Даъвои заминҳои авлодӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибор надорад.

Моддаи 3. Фонди ягонаи давлатии замин.

Тамоми заминҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи таъиноти мақсаднокашон ба категорияҳои зайл тақсим мешаванд:

- 1) заминҳои таъиноти кишоварзӣ;
- 2) заминҳои маҳалҳои аҳолинишин (шаҳрҳо, шаҳракҳо ва маҳалҳои аҳолинишини деҳот);
- 3) заминҳои саноат, нақлиёт, алоқа, мудофия ва таъиноти дигар;
- 4) заминҳои таъиноти ҳифзи табиат, солимгардонӣ, рекриатсионӣ ва таърихию маъданӣ;
- 5) заминҳои фонди давлатии ҷангал;
- 6) заминҳои фонди давлатии об;
- 7) заминҳои захираи давлатӣ.

Категорияҳои замин дар ҳуҷатҳои зерин нишон дода мешаванд:

- а) дар кадастри давлатии замин;

- б) дар китоби ба қайдгирии замин;
- в) дар қарорҳои ҳокимияти иҷроия дар бораи додани замин;
- г) дар ҳуҷҷатҳои муқаррар намудани ҳуқуқи истифодаи замин.

Моддаи 5. Салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи танзими муносибатҳои вобаста ба замин.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи танзими муносибатҳои вобаста ба замин чунин салоҳият дорад:

а) ихтиёрдории (мусодира ва додани) заминҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсадҳои умумидавлатӣ бо ризоияти мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо;

б) ташкили корҳо ҷиҳати таҳия ва татбиқи барномаҳои давлатию байнидавлатӣ доир ба истифодаи оқилонаи замин, афзудани маҳсулнокии ҳок, ҳифзи заминҳо дар маҷмӯъ бо дигар тадбирҳои ҳифзи табиат;

в) Ҳамоҳангсозии кори мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ дар мавриди татбиқи барномаҳои давлатӣ оид ба истифодаи ҳифзи замин;

г) таъмини маблағгузории тадбирҳо оид ба истифодаи ҳифзи замин дар ҷараёни таҳияи буҷети давлатӣ ва пешниҳоди он ба Маҷлиси Олӣ;

д) бо ризоияти мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо муқаррар намудани ҳудуди майдонҳои муҳофизати махсуси табиат;

е) муқаррар намудани тартибу руёндани андози замин ва иҷорапулии замин;

ж) муқаррар намудани тартиби ташкил ва пешбурди корҳои танзими замин, кадастри давлатии замин ва мониторинги замин.

Моддаи 6. Салоҳияти Кумитаи захира ва танзими назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи танзими муносибатҳои вобаста ба замин.

Кумитаи захира ва танзими назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд Кумитаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва мақомоти он дар маҳалҳо чунин салоҳият дорад:

а) тайёр намудани таклифҳо оиди идоракунии захираҳои замин;

б) амали гардонидани корҳои танзими замин;

в) гузаронидани мониторинги замин;

г) пешбурди кадастри давлатии замин;

д) назорати давлатии истифодаи ҳифзи замин, додани супоришҳо оиди бартараф намудани вайронкуниҳои ошкоргаштаи қонунгузории замин, ки иҷрояшон ҳатмӣ мебошад;

е) таҳия ва мувофиқи тартиби муқараргардида ҷиҳати тасдиқ, пешниҳод намудани миқдори андози замин ва ҷарима барои вайрон куниҳои қонунгузории замин;

ж) доир ба масъалаҳои вайронкунии қонунгузории замин бе пардохти бочу хироч ба суд мурочиат намудан;

з) ба қайд гирифтани ҳуқуқи истифодаи қитъаҳои замин ва мувофиқи тартиби муқараргардида ба истифодабарандагони замин додани ҳуҷатҳое, ки ҳуқуқи истифодаи заминро тасдиқ менамоянд;

и) боздоштани ҳамагуна сохтмонҳо, истихроҷи канданиҳои ғоиданок ва торф, истифодаи объектҳо, иҷрои корҳои мелиоративии ҷангал, иктишофи геологӣ, ҷустуҷӯи, геодезӣ ва дигар корҳое, ки бо вайрон кардани қонунгузории замин иҷро мегарданд;

к) ҳалли баҳсу мунозираҳои оиди замин истифодабарӣ.

Моддаи 8. Салоҳияти ҷамоатҳо.

Ҷамоатҳо дар соҳаи танзими муносибатҳои вобаста ба замин дар қаламрави маҳалҳои аҳолинишини деҳот чунин салоҳият доранд:

а) додану пас гирифтани заминҳо;

б) муқаррар ва тасдиқ намудани андозаи заминҳои наздиҳавлигӣ дар доираи меъёрҳое, ки дар моддаи 71 ҳамин Кодекс оварда шудаанд;

в) ба қайдгирии ҳуқуқи истифодабарӣ ва шартномаҳои иҷораи замин;

г) тартиб додани китоби хоҷагидорӣ;

д) назорати истифода ва ҳифзи заминҳо.

Моддаи 10. Заминистифодабарандагон.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Замин истифодабарандагон шахсони юридикӣ ва воқеӣ мебошанд, ки ҳуқуқи истифодаи бемуҳлат, муҳлатнок ва ё меросии якумраи заминро дар асоси шартномаи иҷораи истифодаи замин истифода мекунанд.

Моддаи 12. Истифодаи меросии якумра.

Ба истифодаи меросии якумра замин ба ашхоси воқеӣ ва коллективҳои шахрвандон барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва касбҳои анъанавии мардумӣ дода мешавад.

Қитъаҳои замин, ки бо ҳуқуқи истифодаи меросии якумра дода шудаанд, ҳангоми маълум гаштани мерос бояд аз нав ба қайд гирифта шаванд.

Моддаи 13. Истифодаи мӯҳлатноки замин.

Бо истифодаи мӯҳлатнок қитъаҳои замин ба ашхоси юридикию воқеӣ ба Мӯҳлати муайян дода мешаванд.

Истифодаи муҳлатноки замин метавонад кутоҳмуддат то се сол ва дарозмуддат то даҳ сол бошад.

Қитъаҳои замин ба истифодаи муҳлатнок фақат барои эҳтиёҷоти давлатӣ дода мешаванд.

Моддаи 14. Иҷораи замин.

Заминистифодабарандагони якумдараҷа метавонанд қитъаҳои заминро дар асоси шартнома ба иҷора диҳанд.

Шартномаи иҷораи замин бе тағир додани таъиноти мақсадноки қитъаи замин баста мешавад.

Иҷораи қитъаҳои замин ба муддати то 20 сол дода мешавад. Андозаи иҷорапули бо шартномаи иҷора муайян карда мешавад. Қитъаҳои замин аз фонди махсуси замин ба заминҳои эҳтиёҷоти давлати метавонанд ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва корхонаҳои кишоварзӣ ба муҳлати то 10 сол иҷора дода шаванд.

Моддаи 15. Ба қайдгирии давлатии ҳуқуқӣ истифодаи замин.

Ба қайдгирии давлатии истифодаи замин аз тарафи Кумитаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он дар маҳалҳо амали гардида, корҳои зайлро дар бар мегирад:

а) ба китоби ба қайдгирии замин дохил намудани маълумот дар бораи шахси заминистифодабаранда, тавсифи қитъаи замин (категорияи заминҳо, мақсади истифода, номгӯи заминҳо, масоҳат, ҳудуд, рақами кадастрӣ ва дигар тавсифҳо);

б) ба расмият даровардан ва додани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи ҳуқуқӣ истифодаи замин мутобиқи моддаи 17 Кодекси мазкур бо нишондоди рақами бақайдгирӣ ва замимаи харита ё нақшаи ҳудуди қитъаи замин.

Ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин аз ҷониби ашхоси ҳуқуқию воқеӣ аз вақти гарифтани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи ҳуқуқи истифодаи замин, ки аз қайди давлатӣ гузаштаанд, шурӯъ мешавад.

Шакли китоби бақайдгирии замин, тартиби бақайдгирӣ ва шаклҳои ҳуҷҷатҳои намунавиро, барои муқаррар ва тасдиқи ҳуқуқи истифодаи замин лозиманд, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.

Моддаи 16. Асосҳо барои рад кардани ба қайдгирии давлатии ҳуқуқи истифодаи замин.

Асосҳои рад кардани бақайдгирии давлатии истифодабарии замин чунинанд:

а) набудани қарори мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия дар бораи додани замин;

б) дар мақоми бақайдгирии давлатии ҳуқуқи истифодаи замин мавҷуд будани ҳуҷҷатҳое, ки аз ҷои доштани баҳсу мунозира оиди мансубияти ҳамин қитъаи замин шаҳодат медиҳанд;

в) тағир додани таъиноти мақсадноки қитъаи замин бо вайронкунии қоидаҳои дар моддаи 9 ҳамин Кодекс пешбинигардида.

Моддаи 17. Муқаррар намудани ҳуқуқи истифодаи замин.

Ҳуқуқи истифодаи замин бо ҳуҷҷатҳои зерин тасдиқ карда мешаванд:

а) ҳуқуқи бемуҳлату муҳлатноки истифодаи замин ва ҳуқуқи истифодаи меросии якумраи қитъаи замин - бо Шаҳодатномаи ҳуқуқи истифодаи замин;

б) ҳуқуқи иҷораи қитъаи замин бо шартномаи иҷора. Маълумоте, ки дар ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи ҳуқуқи истифодаи замин сабт гардидаанд, бояд ба китоби бақайдгирии замин дохилгардида мутобиқ бошанд.

Ҳуҷҷатҳое, ки дар банди "а", қисми якуми ҳамин модда оварда шудаанд, мувофиқи тартиби муқараркардаи моддаи 15 Кодекси мазкур бояд ба қайди давлати гирифта шаванд.

Шартномаҳои иҷора фақат дар китоби давлатии бақайдгирии замин ба қайд гирифта мешаванд.

ҲУҚУҚ ВА ЁҲДАДОРИҲОИ ИСТИФОДАБАРАНДАГОНИ ЗАМИН

Моддаи 19. Ҳуқуқи заминистифодабарандагони якумдараҷа.

Заминистифодабарандагони якумдараҷа ҳуқуқ доранд:

- мустақилона дар замин хоҷагидорӣ намоянд;
- молики маҳсулоти кишоварзӣю даромаду фуруши он бошанд;
- аз канданиҳои ғоиданоки маълум, торф, ҷангал, манбаъҳои обии воқеии қитъаи замин, инчунин дигар ҷиҳатҳои муфиди замин мувофиқи тартиби

муқарраргардида барои эҳтиёҷоти хоҷагиашон истифода баранд;

- бо назардошти талаботи ҳамин Кодекс манзил, иншооти истеҳсолӣ, маданияю маишӣ ва дигар иншоотро бунёд намоянд;
- молики кишти зироатҳою ниҳолҳои шинонидашудаи кишоварзи бошанд;
- қитъаи заминро ба иҷора диҳанд;
- дар мавридҳои, ки дар моддаи 41 ҳамин Кодекс пешбинӣ шудааст, товори зарарҳои расонидашударо пурра гиранд;
- ихтиёран аз қитъаи замин даст кашанд.

Моддаи 21. Уҳдадорҳои заминистифодабарандагон.

Заминистифодабарандагон уҳдадоранд:

- заминро мувофиқи мақсад ва шартҳои муайяншуда истифода баранд;
- замини додашударо самаранок истифода баранд ва аз технологияи барои ҳифзи табиат пешбинишудаи истеҳсолот истифода намуда, ба бад шудани вазъи экологии маҳал дар натиҷаи ғайриқонунии хоҷагидори роҳ надиҳанд;
- барои ҳифзи замин маҷмуи чорабиниҳоеро, ки дар моддаҳои 51-52 ҳамин Кодекс пешбини шудаанд, амали намоянд;
- сари вақт андоз ва иҷорапулии заминро супоранд;
- ҳуқуқи дигар замин истифодабарандагонро вайрон наkunанд;
- маълумоти дар қонуни замин муқарраргардидаи оиди вазъу истифодаи заминро сари вақт ба мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия пешниҳод намоянд.

ДОДАНИ ЗАМИН

Моддаи 22. *Тартиби додани замин.*

Қитъаҳои замин ба ашхоси ҳуқуқию воқеӣ дар асоси қарорҳои мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия мувофиқи моддаи 26 ҳамин кодекс дода мешаванд.

Тартиби додани қитъаҳои заминро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд.

Моддаи 23. *Додани замин барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ.*

Барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ мувофиқ будани заминро Қумитаи заминсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он дар маҳалҳо дар асоси ҳуҷҷатҳои ҳокимиятӣ, тадқиқотӣ, геоботаникӣ,

гидромелиоративӣ, агроиктисодӣ ва дигар тадқиқотҳо муайян мекунад.

Моддаи 28. Муқаррар кардани ҳудуди қитъаи замин дар маҳал ва тартиб додани плони он.

Дар ҳама мавридҳое, ки қитъаи заминро аз дигар заминҳо ҷудо кардан лозим меояд, қорҳои муқаррару дақиқтар муайянсозии ҳудуди қитъаи замин дар маҳал гузаронида мешаванд.

Таҳияи план ё нақшаи ҳудудҳо, муқаррар кардани ҳудудҳо дар маҳал ё дақиқтар муайян намудани онҳо аз ҳисоби пули воридшавандаи замин ё аз ҳисоби ҳуди заминистифодабарандагон аз ҷониби Кумитаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он дар маҳалҳо сурат мегирад.

ҚАТЪ ГАРДИДАНИ ҲУҚУҚИ ИСТИФОДАИ ЗАМИН.

Моддаи 37. Асосҳои қатъ гардидани ҳуқуқи истифодаи замин.

Ҳуқуқи истифодаи замин ё як қисми он дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад:

- а) даст кашидан аз қитъаи замин;
- б) қатъ гардидани ғайриқонунии заминистифодабарандагон;
- в) нодуруст истифода бурдани қитъаи замин;
- г) истифода бурдани замин на мувофиқи мақсаде, ки дар ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи ҳуқуқи истифодаи замин нишон дода шудааст;
- д) истифодаи қитъаи замин бо усулҳое, ки боиси паст шудани ҳосилнокии замин, захролудшавии он бо маводи кимиёӣ, радиоактивӣ ва дигар мавод ва бад шудани вазъи экологӣ мегардад;
- е) ба охир расидани муҳлати истифодаи замин;
- ж) мунтазам насупоридани андозаи замин дар муҳлатҳои муқарраркардаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- з) дар сурати барои дар истеҳсолоти кишоварзӣ дар давоми ду сол истифода нашудани қитъаи замин;
- и) гирифтани замин дар ҳолатҳои пешбиникардаи ҳамин Ко-

декс.

Моддаи 38. Асосҳои қатъ гардидани шартномаи иҷораи замин.

Шартномаи иҷора бо сабабҳои зайл бекор карда мешавад:

- а) бо изҳори ризояти тарафаин;
- б) дар ҳолати ба охир расидани Мухлати амали шартнома;
- в) дар сурати вафоти иҷоракор ва набудани ворисони ӯ;
- г) аз навташқилдиҳӣ ва барҳам хурдани заминистифодабарандаи якумдараҷа;
- д) дар мавриди вайрон кардани шартҳои шартномаи иҷора, аз ҷумла ҳангоми насупоридани иҷорапули;
- е) нодуруст истифода бурдани қитъаи замин;
- ж) мувофиқи мақсад истифода набурдани замин;
- з) истифодаи қитъаи замин бо усулҳое, ки боиси паст шудани ҳосилнокии замин, захролудшавии он бо маводи кимиёӣ, радиоактиви ва дигар мавод, ки боиси бад шудани вазъи экологии мегардад;
- к) гирифтани замин дар ҳолатҳои пешбиникардаи ҳамин Кодекс.

Моддаи 39. Қатъи ҳуқуқи истифодаи замин.

Барои қатъи ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин новобаста аз масоҳату навъи замин бо пешниҳоди Кумитаи замиши Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии он дар бобати минбаъд мувофиқи мақсад истифода шудани қитъаи замин мақоми ҳокимияти иҷроияи ноҳия (шаҳр) қарор қабул мекунад.

Қитъаи замин, ки ҳуқуқи истифодаи онҳо қатъ гардидааст, ба фонди махсуси замини ноҳия (шаҳр) дохил карда мешаванд.

ЗАМИНҲОИ ТАЪИНОТИ КИШОВАРЗӢ.

Моддаи 64. Мафҳум ва таркиби заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Заминҳои таъиноти кишоварзӣ тамоми заминҳое ба ҳисоб мераванд, ки барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ истифода мешаванд.

Заминҳои таъиноти кишоварзӣ аз заминҳои дар соҳаи кишоварзӣ истифодашаванда, заминҳое, ки дар онҳо роҳҳои дохилихоҷагӣ, коммуникатсияҳо, ҳавзу кулҳо, биноҳои иморатҳо воқеъ буда, барои истехсол, нигоҳдори ва коркарди аввали маҳсулоти кишоварзӣ истифода мешаванд, иборат мебошанд.

Ба заминҳои дар соҳаи кишоварзӣ истифодашаванда мазраъ, боғу тоқзорҳои чандинсола, заминҳои алафдарав ва чарогоҳҳо дохил мешаванд.

Моддаи 65. Додани заминҳои таъиноти кишоварзӣ. Заминҳои таъиноти кишоварзӣ ба инҳо дода мешаванд:

- ба шаҳрвандон, колхозу совхозҳо, дигар корхонаю ташкилотҳои давлатии кишоварзӣ, кооперативи ва ҷамъияти барои ба роҳ мондани истехсолоти кишоварзи;
- ба кооперативҳои шаҳрвандон барои боғдорию полизкории кооперативӣ;
- ба муассисаҳои таҳқиқоти илмӣ, таълими ва дигар муассисаҳои корхонаҳои кишоварзӣ, омӯзишгоҳҳои истехсолию техникии деҳот ва ва мактабҳои таълимоти умумӣ барои мақсадҳои тадқиқотӣ, таълимӣ, тарғиби таҷрибаҳои пешқадам ва барои ба роҳ мондани истехсолоти кишоварзӣ;
- ба корхона, ташкилоту муассисаҳои ғайрикишоварзӣ, ташкилотҳои дигар барои бароҳмонии хоҷагии ёрирасони кишоварзӣ.

Моддаи 66. Хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ).

Ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хоҳиши ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)-ро доранд, қитъаи замин ба истифодаи меросии якумра дода мешавад.

Шаҳрвандони машғули хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) метавонанд ба мақсади кишоварзи иловатан қитъаҳои заминро иҷора гиранд.

Ҳуқуқи бартариятноки гирифтани қитъаи заминро шаҳрвандоне доранд, ки аъзои колхоз ё корманди хоҷагии давлатианд ва синнашон аз 18 то 60-сола мебошад.

Дар ҳолатҳое, ки шумораи хоҳишмандон барои гирифтани қитъаи замин ба мақсади истифодаи меросии умрбод аз қитъаҳои замини додашаванда зиёд мегардад, кумитаи ноҳиявии замин масъалаи додани қитъаҳои заминро барои истифодаи меросии якумра дар асоси таҷрибаи хоҷагидорӣ ҳаряк номзад баррасӣ менамояд. Номзадҳое, ки таҷрибаи кории зиёдтар доранд, дар навбати аввал қитъаи замин мегиранд.

Андозаҳои мушаххаси қитъаҳои замини шаҳрвандон, ки хоҷагии деҳқонӣ ташкил намудаанд, аз тарафи кумитаи маҳаллии замин бо дарназардошти сифат, мавҷудияти обёрӣ, ҷойгиршавии қитъаи замин нисбати роҳҳо ва дигар хизматрасонии лозимаи кишоварзи ба мақсади муваффақ шудан ба баробарии бештарин дар шароити умумии қитъаҳои замин муайян карда мешавад.

Шаҳрванди ба хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ҳуқуқ дорад, ки дар қитъаҳои замин дар майдони бештар аз 0,03 гектар бинои ёрирасон созад, агар масоҳати қитъаи замин беш аз 1 гектар бошад.

Моддаи 67. Тартиби додани замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ).

Кумитаи маҳалли замин ба шаҳрвандон барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар асоси аризаи онҳо замин медиҳад.

Дар ариза бояд мақсади истифодаи қитъаи замин ва андозаи пешбинишавандаю ҷойгиршавии он нишон дода шавад.

Мақоми ноҳиявии ҳокимияти иҷроия бо пешниҳоди кумитаи замини ноҳия дар муддати як моҳ таҳияи маводи зарурии танзими заминро таъмин намуда, роҷеъ ба масъалаи мазкур қарор қабул менамояд.

Нисбати қарори мақоми ноҳиявии ҳокимияти иҷроия дар бораи рад намудани додани қитъаи замин, инчунин амали ашхоси мансабдор, ки ҳуқуқи шаҳрвандонро оиди гирифтани қитъаи барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) вайрон мекунад, аз ҷумла пинҳон кардани маълумот дар бораи мавҷудияти фонди махсуси замин ба суд арз намудан мумкин аст.

Модаи 68. Хусусиятҳои ташкили хоҷагии деҳқонӣ аз тарафи кормандони корхонаҳои кишоварзии давлатию кооперативӣ.

Заминҳои корхонаҳои давлатӣ ва кооперативӣ (ба ғайр аз корхонаҳои таҷрибавӣ, тадқиқотӣ- илмӣ, таълимӣ, ниҳолпарварию тухмипарварӣ) дар байни аъзои доимии коллектив ба тариқи сахмдорӣ бояд ба қисмҳои муайян, ки ҳуқуқи шахсии ҳар як кормандонро оиди истифодаи қитъаи замин ҳангоми кор дар хоҷагии коллективӣ таъмин менамояд, шартан тақсим карда шаванд.

Андозаи сахми замини ҳар як аъзои коллективро кумитаи маҳаллии замин муқаррар менамояд ва он бо ҳуҷҷати дахлдор тасдиқ карда мешавад.

Дар мавриди аз корхонаи кишоварзии давлатӣ ва кооперативӣ баромадан барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ шаҳрвандон ба кумитаи маҳалли замин ариза медиҳанд.

Ариза дар муҳлати як моҳ баррасӣ гардида, натиҷаи он дар қарори кумитаи маҳаллии замин, ки дар он қарори қабулгардида дарҷ гардидааст, ба расмият дароварда мешавад.

Аризаҳои шаҳрвандон ва қарорҳои кумитаи маҳалли замин ба мақоми ноҳиявии ҳокимияти иҷроия барои аз тарафи кумитаи замин тайёр кардани парвандаи танзими замин оиди гирифтани ва додани қитъаи замин пешниҳод мешавад. Мақоми ноҳиявии ҳокимияти

ичроия дар муҳлати як моҳ парвандаи танзими замини пешниҳодгардидаро барраси намуда, қарори дахлдор қабул менамояд.

Агар муҳлати барраси ва қабули қарор оид ба ин масъала риоя нагардад, ашхоси гунаҳкор мувофиқи қонунгузорию қорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Дар сурати надодани қитъаи замин шаҳрвандон метавонанд бо тартиби даъво ба суд муроҷиат намоянд.

Моддаи 69. Ҳуқуқи шаҳрвандони машғули хоҷагии деҳқонӣ ба гирифтани ҷуброн.

Дар сурати қатъ гардидани ғайриқонунии хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ё додани ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин ба дигар ашхоси юридикӣ ва ё воқеӣ бо қарори кумитаи маҳаллии замин заминистифодабаранда ҳақ дорад аз шахсони воқеӣ ва юридикӣ ҷуброни пурраи хароҷоти ҳосил, инчунин хароҷоти барои беҳбудии сифати замин харҷшударо гирад.

Моддаи 70. Ба шахси дигар додани ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин.

Шаҳрвандони машғули хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар сурате, ки пас аз ду соли гирифтани қитъаи замин барои истифодаи меросии якумра хоҳад, ки ғайриқонунии хоҷагидорию қатъ кунад, метавонад ҳуқуқи истифодаи қитъаи заминро ба шахси дигар ё гуруҳи ашхос мувофиқи тартиби муқарраркардаи ҳамин Кодекс диҳад. Ҳуқуқи якумдараҷаи истифодаи қитъаи заминро аз ҷониби асосиатсияҳои деҳқонӣ (фермерӣ), ки хоҷагии деҳқонии (фермерии) мазкур ба он дохил аст, доранд.

Ҳангоми ба шахси дигар додани ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин барасмиятдарории тақрибии Шаҳодатномаи ҳуқуқи истифодаи замин мутобиқи шартҳои муқаррар намудаи кодекси мазкур сурат мегарад.

ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН **Дар бораи иҷора дар Ҷумҳурии Тоҷикистон** **(Иқтибосҳо)**

Моддаи 1. Иҷора

Иҷора ба мақсади зиёд намудани истехсоли маҳсулот, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва дар ин асос беҳтар намудани зиндагии мардум ташкил меёбад.

Иҷора дар асоси шартнома ба муҳлати муайян бо подош ихтиёрдори ва истифода кардани замин, дигар захираҳои табиӣ, корхонаҳо (иттиҳодияҳо) ва комплексҳои дигари молу мулк,

инчунин дигар хел амволе мебошад, ки ба иҷоракор барои мустақилона пеш бурдани фаъолияти хочагӣ ва ё дигар фаъолиятш зарур аст.

Моддаи 2. Қонунҳои оиди иҷора

Муносибатҳои иҷоравиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни мазкур ва дигар актҳои қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим менамоянд.

Моддаи 3. Соҳа ва объектҳои иҷора

Иҷора дар ҳамаи соҳаҳои хочагии халқ иҷозат дода мешавад ва нисбати молу мулкӣ тамоми шаклу намудҳои моликият истифода шуда метавонад.

Ба иҷора инҳоро додан мумкин аст:

а) замин ва дигар захираҳои табиӣ;

б) корхонаҳо (иттиҳодияҳо), ташкилотҳо, воҳидҳои таркиби иттиҳодияҳо, истеҳсолот, сехҳо ва дигар соҳаҳои корхонаю ташкилотҳо, ҳамчунин комплексҳои, ягонаи молу мулкӣ фондҳои истеҳсоли ва дигар сарватҳо;

в) биноҳои алоҳида, иншоот, таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт, асбобу анҷом, дигар сарватҳои моддӣ.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон намудҳои (гуруҳҳои) корхонаҳо (иттиҳодияҳо), ташкилотҳо ва намудҳои амволеро, ки ба иҷора дода намешаванд, муқаррар мекунад.

Моддаи 4. Иҷорадеҳон

Мулкдор молу мулкашро, аз ҷумла ба шахсони юридикӣ ва воқеии хориҷӣ иҷора дода метавонад. Дар мавриди моликияти давлатӣ бошад, ин ҳуқуқ вобаста ба шакли моликият ба мақомоти идораи амволи давлатӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатии маҳалҳо дода шудааст. Корхонаҳои давлатӣ, ташкилотҳои кооперативӣ, ҷамъиятӣ ва дигар ташкилотҳо ҳуқуқ доранд, ки комплексҳои молу мулк, биноҳои алоҳида, иншоот, таҷҳизот ва дигар сарватҳои моддиро, ки дар ихтиёри пурраи хочаги ва ё идораи оперативии онҳо мебошанд, ба иҷора диҳанд ва мулкдорро аз ин хатман воқиф гардонанд.

Замин ва дигар захираҳои табииро Маҷлисиҳои вакилони халқи дахлдор ба иҷора медиҳанд, аз ҷумла дар асоси озмун.

Колхозу совхозҳо ва корхонаҳои дтгари хочагии қишлоқ заминҳои ба ихтиёри худ гирифтаро метавонанд мустақилона ба иҷора диҳанд.

Моддаи 5. Иҷорагирон

Шахсони юридикӣ ва шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, корхонаҳои муштарак, иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналхалқӣ бо иштироки шахсони ҳуқуқии ватанӣ ва хориҷӣ, ҳамчунин давлатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналхалқӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва воқеи иҷорагир буда метавонанд.

Моддаи 7. Шартномаи иҷора

Шартномаи байни иҷорагиру иҷорадеҳ ҳуҷҷати асосие мебошад, ки муносибати байни онҳоро танзим мекунад. Он дар асоси ихтиёри ва баробарҳуқуқии пурраи тарафҳо имзо карда мешавад.

Шартномаи иҷора инҳоро пешбини мекунад: таркибу арзиши молу мулки ба иҷора додашаванда, андозаи иҷорапули, мухлати иҷора, тақсими вазифаҳои тарафҳо дар бобати пурра барқарор ва таъмин кардани молу мулки иҷорави, вазифаи иҷорадеҳ дар хусуси ба иҷорагир додани амвол дар ҳолате, ки ба шартҳои шартнома мувофиқ бошанд. Вазифаи иҷорагир дар бобати мувофиқи талаботи шартнома истифода бурдани молу мулк, масъулияти иҷорагир дар бахши сари вақт додани иҷорапули ва баъди ба охир расидани мухлати шартнома ба иҷорадеҳ баргардондани молу мулк дар ҳолати пешбиниқардаи шартнома, шартҳои харида гирифтани амволи иҷора ва дигар шартҳои мохиятнок.

Ба шартномаи иҷора вазифаи иҷорадеҳ дар бобати таъминоти моддию техники, расондани ёри барои таракқиёти истехсолот, татбиқи комёбиҳои илму техника ва технологияи пешқадам, навақар дани техникаи истехсолот, таракқиёти иҷтимоӣ, расонидани кумаки ахборотию машварати ва дигар хел ёриву мадад, мададгори дар боби тайёр кардани кадрҳо, муҳайё намудани шароити зарурии истифодаи самарабахши молу мулки ба иҷора гирифташуда ва дар ҳолати хуб нигоҳ дриштани он дохил шуда метавонад.

Арзиши молу мулки ба иҷора гирифташуда дар шартнома бо назардошти баҳои амвол дар лаҳзаи ба иҷора супоридани ваи бо Қимати асли, боқимонда, барқароршуда ё бозори муайян карда мешавад.

Давоми Мухлати хизмати амволи ба иҷора додашуда бо созиши тарафайн на зиёда аз мухлати нави хурдашавии пурраи он, ки ба нормам амортизатсия мутобиқат мекунад, муқаррар карда мешавад.

Тарафҳо дар сурати иҷро нақардан ва ё пурра иҷро нақардани уҳдадорихои шартномаи иҷора, аз ҷумла барои

яктарафа тагиир додан ва вайронкунии шартнома дар асоси Конун ва шартнома чавобгаранд.

Дар мавриди кифоя набудани васоити ичорадехе, ки амволи корхонаи давлатиро (воҳиди структурии иттиҳодияро) ба ичора супурдааст, аз руи ухдадорихо дар назди ичорагир соҳиби молу мулки дахлдор чавобгар мебошад.

Моддаи 8. Ичорапулӣ

Ичорапули аз ҳиссачудокунии амортизатсионии арзиши молу мулки ба ичора гирифташуда ва маблағи ғоизи иҷро (қисми фонда), ки мутобики шартнома ба дараҷаи маъмулан на камтар аз ғоизи бонк муқарраркарда шавад, ташкил меёбад. Хангоми ба ичора до дани замин ва дигар сарватҳои табиӣ ҳаққи амортизатсия гирифта наме-шавад. Андозии ҳиссачудокунии амортизатсияро, ки ба ичорапули дохил мешавад, шартномаи ичора дар асоси тақсими вазифаҳои дар он пешбиниғардидаи тарафҳо дар бобати таҷдиди молу мулки иҷорави муайян мекунад. Ичорапули ҳамчунин маблағҳоеро дар бар гирифта метавонад, ки ичорагир ба ичорадех барои таъмири объектҳо баъди анҷоми муҳлати иҷорай онҳо меғиҳад.

Ичорапули метавонад барои тамоми молу мулки иҷорави яклухт ва ё алоҳида аз руи ҳар объект дар шаклҳои асли, пули ва ё омехта муқаррар шавад. Шарту муҳлати супоридан ва ҳисоби гузаронидани ичорапулиро шартнома муайян мекунад.

Андозаи ичорапули:

бо маслиҳати тарафайн бинобар дигар шудани шароити хоҷағидори;

бинобар тағиир ёфтани нарх, тариф ва ҳаҷми ғоизи бонк тағиир ёфта метавонад.

Ичорапули барои истиғодаи иншоотҳои молиқияти давлати вобаста ба шакли молиқият барои иншоотҳои молиқияти ҷумҳурияви ба бучети ҷумҳури, барои иншоотҳои молиқияти коммунали бошад, ба бучети маҳалли пардохта мешавад.

Моддаи 9. Молиқият хангоми ичора

Ба ичора додани молу мулк боиси додани ҳуқуқи молиқият ба ин амвол намеғардад.

Маҳсулот ва даромаде, ки ичорагир аз истиғодаи молу мулки иҷорави ба даст овардааст, молиқияти у мебошад. Сарватҳои модди ва дигар сарватҳои ба тарқибии молу мулки ичора дохилнашаванда, ки ичорагир дар асосҳои пешбиниғардаи

Конун ба даст овардааст ё харидааст, низ моликияти ичорагир мебошад:

Агар дар шартномаи ичора дигар шарт пешбини нашуда бошад, ҳар чизи барои беҳбудии молу мулки ичора харида ё сохташуда моликияти ичорагир мебошад. Дар мавриде, ки ичорагир беҳбудиро аз ҳисоби маблағи худ бо ичозати ичорадеҳ анҷом дода бошад ва ин барои молу мулки ичора (тармиму азнавсозии бино ё иншоот ва ғайра) зарар нарасонда бошад, вай ҳуқуқ дорад, ки баъди ба охир расидани муҳлати шарномаи ичора арзиши ин беҳбудикориро гирад, агар дар шартнома дигар ҳел шарт пешбини нашуда бошад. Хангоми ба ичора гирифтани корхона ва дигар комплексҳои ягонаи молу мулк ичорагир ба гирифтани арзиши беҳбудикории ҷудонопазирӣ молу мулки ичора, ки аз ҳисоби маблағи ҳудаш, сарфиназар аз он ки ичорадеҳ ба иҷрои ҷунин корҳо ичозат додааст ё не ҳуқуқ дорад, агар дар шартнома шарту шароити дигар пешбини нашуда бошад.

Беҳбудикорӣ, ки (ҳам побилӣ ҷудошавӣ ва ҳам ҷудонопазирӣ) аз ҳисоби ҳиссаҷудокунии амортизатсионӣ аз молу мулки ичора анҷом дода шудаанд, моликияти ичорадеҳ буда, ба арзиши молу мулки ичора зам мешаванд. Агар ҳолати молу мулке, ки баъди анҷоми амали шартнома баргардонда мешавад, аз вазъӣ пешбинишуда бадтар бошад, ичорагир ба ичорадеҳ товони зиёро дар асоси қонунҳои ҷорӣ медиҳад.

Агар молу мулки ичора бо гуноҳи ичорагир пеш аз муҳлати амортизатсионӣ аз қор барояд, ичорагир ба ичорадеҳ ичорапулӣ пурраи он, инчунин товони зарарро мувофиқи қонгузорӣ ҷорӣ медиҳад. Агар ичорагир молу мулки ба ичора гирифташударо баъди анҷоми муҳлати истифода, ки он дар шартнома пешбини шудааст, истифода барад, ичорадеҳ ба ичоракор подоши дахлдорро медиҳад, агар дар шартнома дигар ҳел талабот пешбини нашуда бошад.

Моддаи 11. Муайян кардани самти
фаъолияти хоҷагии ичорагир

Ичорагир мувофиқи шартномаи ичора самтҳои фаъолияти хоҷагашро мустақилона муайян мекунад ва маҳсулоту даромадашро бо салоҳиди худ ихтиёрдори менамояд. Ичорагир берун аз доираи уҳдадорӣҳои шартномавӣ дар фаъолияти хоҷагидорӣ пурра озод мебошад.

Моддаи 12. Муҳлати ичора

Мухлати ичораро шартнома муайян мекунад. Дар аини замон ичораи захираҳои табиӣ, корхонаҳо, биноҳо, иншоот дарозмуддат аз панҷ сол ва аз ин ҳам зиёд мебошад.

Хангоми бастанӣ шартномаи ичораи замин шартҳои аз тарафи ичорагир гузаронидани киштгардони илман асоснок бояд хатман пешбини карда шавад. Ба ин муносибат мухлати минималии ичораи замин на бояд аз як ротатсияи киштгардони майдонҳо кам бошад.

Заминро барои корҳои хоҷагии кишлук ва истехсоли маҳсулот ба истифодаи якумраи мероси, вале бе ҳукуки моликият ба ичора додан мумкин аст.

Бо назардошти хусусияти молу мулк ва мақсадҳои ичора шартнома кутухмуддат - то 5 сол шуда метавонад.

Баъди анҷоми мухлати амали шартнома ичорагир ҳукук дорад шартномаро барқарор кунад.

Агар дар бораи катъ намудан ва ё тағйир додани шартнома баъди анҷоми мухлати он аризаи яке аз тарафҳо набошад, шартнома дар ҳамагон мухлат ва аз руи ҳамагон шартҳо дароз карда мешавад, ки дар он пешбини шуда буданд. Хангоми ба мухлати нав дароз кардани шартнома шартҳои он бо созиши тарафҳо тағйир ёфта метавонад.

Моддаи 13. Тағйир додан, бекор кардан, катъ намудан ва давом додани шартнома

Тағйир додани шартҳои шартнома, бекор кардан ва катъи он бо ризоияти тарафҳаи роҳ дода мешавад. Бо талаби яке аз тарафҳо бо роҳи ду моҳ пеш оғохонидани тарафи дигар ва дар мавридҳои шартҳои шартномаро вайрон кардани тарафи дигар шартномаи ичора бо қарори суди иқтисоди ё суд катъ шуда метавонад.

Аз нав созон додани ташкилотҳои иҷорадех, инчунин иваз кардани соҳиби моликияти ичора гирифта шуда сабаби тағйир ёфтан ва ё бекор шудани шартнома намегардад.

Дар мавриди ғавти ичорагир ва ё дигар ҳолатҳое, ки у минбаъд уҳдадорихояшро иҷро карда наметавонад, ҳукукҳои вай мувофиқи шартномаи ичора ба яке аз аъзоёни оила ё аъзои хамроҳаш қорқунандаи хоҷагии меҳнати (қоллективи ичора) меғузарад, агар онҳо иҷоракор шудан хоҳанд.

Иҷорадех ҳақ надорад, ки ба қунин шаҳсон барои хамроҳ шудан ба шартнома ба мухлати боқимондаи шартномаи қори роҳ надихад, ба истиснои мавридҳое, ки бастанӣ шартнома ба сифатҳои қасби ва шаҳсии иҷоракор вобаста бошад.

Моддаи 14. Баррасии бахсу мунозира дар аснои баستاني шартномаи ичора ва ичрои он

Бахсҳои хангоми баستاني шартномаи ичора ва ичрои он ба миёномадаро суди иктисоди ё суд мувофики ваколаташон барраси мекунад.

Моддаи 26. Ичорави фарди ва гуруҳи

Гражданини ва ё гурӯҳи гражданинҳо метавонанд воситаҳои истехсолот ва моликияти дигареро, ки барои фаъолияти хоҷагиашон зарур аст, ичора гиранд.

Шахсоне, ки ба фаъолияти меҳнати дар асоси шартҳои ичораи фарди ё гуруҳи машгуланд, баробари коргарону хизматчиён ҳаққи сугуртаи иҷтимоӣ ва таъминоти иҷтимоиро доранд. Ичоракорон мувофики тартибу ҳаҷми муайянкардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз даромадашон ба фонди двалатии сугуртаи иҷтимоӣ ҳисса мегузаронанд. Давраи кори ичоракорон, ки дар давоми он сугуртапули дода шудааст, ба стажи кори дохил мешавад.

Органҳо ва ташкилотҳо, аз ҷумла шахсони юридикӣ хориҷи, ташкилотҳои давлатӣ, кооперативи, ҷамъияти ва дигар ташкилотҳо, ки барои ба ичора додан ваколат доранд, вазифадоранд дар муддати як моҳ аризаи гражданинҳоро дар бораи ба онҳо ба ичора додани амвол, замин ва дигар захираҳои табиӣ дида бароянд.

Ихтилофотеро, ки хангоми баستاني шартномаи ичора, аз ҷумла беасос рад кардан ё аз муҳлат дер дида баромадани аризаи ба ичора додани амвол, замин ва замирахои табиӣ ба миён меоянд, бевосита суд барраси мекунад.

Моддаи 28. Сҷёт дар банк, қарз

Ичоракор ҳуқуқ дорад, ки дар муассисаҳои банк сҷёт кушояд. У ҳақ дорад, ки барои гузаронидани муомилоти қарз ва ҳисобу китоб мустақилона банк интиҳоб намояд.

Ичоракорон метавонанд бо ризоияти муассисаҳои банк ва ё ичора-деҳон барои тараккии истехсолот қарзи қУтоҳмуддат ва ё дарозмуддат гиранд.

Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ метавонанд ба ичоракорон барои ташкили хоҷаги, тараккии истехсолот, обёрӣи замин, сохтмони роҳ ва манзил қарз ё бо подош пул ҷудо кунанд.

Моддаи 31. Ичорапули дар шароити пудрати ичорави

Ичорапули барои замин ва ҷорвои маҳсулдеҳ ба андозаи ғоидаи ба нақшагирифта (нормативи), ки хангоми истифодаи замин ва ҷорво ба даст омаданаш мумкин аст, бо назардошти сифати

онҳо ва харочоти чамбиятии зарури барои истехсоли маҳсулот муқаррар карда мешавад.

Подош барои амволи ба ихтиёри коллективи ичора додашуда (ичорапули) дар шартномаи пудрати ичорави муайян карда мешавад. Дар сурати тағйир ёфтани нарх ва шартҳои дигари иқтисодӣ ҳаҷми ичорапули метавонад бо ризоияти тарафҳо таҷдиди назар шавад.

Агар сугуртаи киштзор, чорво ва амволи дигари ичорави аз тарафи корхона сурат гирифта бошад, коллективи ичора бинобар офати табиӣ ва ё ҳодисаҳои дигар ҳаҷми дар шартнома зикр ёфтаи маҳсулотро гирифта натавонад, ичорапули дар ҳаҷми маблағи аз сугурта гирифтаи корхона таносубан кам карда мешавад.

Коллективи ичора ҳақ дорад, ки бо ризоияти корхона аз номи ваи барои сугуртаи киштзор, чорво ва амволи дигар шартнома бандад. Дар ин маврид хангоми офати табиӣ ва ҳодисаҳои дигари сугуртаи тағйир ичорапули пешбини намешавад.

Моддаи 33. Кафолати ҳуқуқҳои коллективи ичора

Амволеро, ки мувофиқи шартномаи пудрати ичорави ба коллективи ичора дода шудааст, корхона баргардонида гирифта наметавонад.

Пеш аз мухлат тағйир додани шартнома ё катъ намудани шартномаи пудрати ичорави танҳо бо ризоияти коллективи ичора ва ичорадеҳ роҳ дода мешавад.

Дар истехсолоти ҳочагии кишлок шартнома баъди анҷоми соли ҳочаги, камаш 2 моҳ пеш бо оғох кардани тарафи дигар тағйир дода ё катъ карда мешавад.

Бахсҳои байни коллективи ичора ва корхонахоро, ки хангоми иҷро намудан, катъ кардан ва тағйир додани шартномаи пудрати ичорави сар мезананд, суди иқтисодӣ ё суди дада мебарояд.

Протоколи №

Маҷлиси умумии шаҳрвандоне, ки хоҳиши ташкил намудани ҳочагии деҳкони (фермери)-ро доранд

«___» _____ соли 2001.

Иштирокчиён:

1. _____
2. _____
3. _____

4. _____
5. _____

Рӯзномаи маҷлис:

1.Ташкил кардани хочагии деҳкони (фермери).

2.Интихоб кардани сардори хочагии деҳкони (фермери).

1. Дар маҷлис _____ баромад кард. Вай пешниҳод кард, ки хочагии деҳкони (фермери) бо номи " _____ " бо ихтисос дар истехсолоти _____ ташкил карда мешавад (намуди истехсолот).

Қарор карданд:

Хочагии деҳкони (фермерии) " _____ " дар ҳаёти аъзо ташкил карда шавад.

2. Дар маҷлис _____ баромад кард. У пешниҳод кард, ки сардори хочагии деҳкони (фермерии) « _____ » интихоб карда шавад, чунки вай дорои донишу малакаи махсуси кишоварзи мебошад ва дар соҳаи кишоварзи таҷрибаи қори амали дорад.

Қарор карданд:

1. _____ сардори хочагии деҳкони интихоб шуда

(ному насаб)

супорида шавад, ки ба Ҳукумати ноҳияи _____ бо ариза дар хусуси ҷудо намудани қитъаи замин дар шакли соҳибии якумраи мероси _____ бо масоҳати _____ га барои ташкили хочагии деҳкони (фермери) мурочиат намояд.

(ному насаб)

(имзо)

(ному насаб)

(имзо)

(ному насаб)

(имзо)

(ному насаб)

(имзо)

Ба Хукумати ноҳияи Ванч, аз номи
Бадаев Муҳаббатшо
истикоматкунандаи н. Ванч,
кишлоки Пайшанбеобод

АРИЗА

**Оиди додани қитъаи замин барои пешбарии хоҷагии деҳқонӣ
(фермерӣ)**

Ба маълумоти Шумо мерасонем, ки маи бо аъзои оилаам нияти
ба истехсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти хоҷагии кишлок, аз
ҷумла растанипарвари, чорводори, хошоктаёркуни, асалпарвари ва
г. машғул шуданро бо роҳи пешбарии хоҷагии деҳқони дошта, бо
ин мақсад пешниҳоди қитъаи заминро бо микдори
_____ га аз _____ заминҳои _____ воқеъ
дар _____

(махали воқеияти қитъаи замин)

бо ҳукуки _____
(соҳибияти яқумраи мероси ё ичора ба муҳлати _____)
мепурсам.

Иттилооти зеринро оиди худ маълум мекунам:

1. Соли таваллудам _____ паспортам серияш
_____ тахти раками _____ аз _____ чониби
_____ дар таърихи "_____" _____ дода
шудааст.

2. Чои _____ кор _____ (тахсил) _____ ам
_____ вазифаам _____

3. Мавҷудияти маълумот (таиёрии махсус)

4. Собикаи кории кишоварзиам _____ сол.

5. Ҳаёати оилаам _____
(микдори умуми, ному насаб ва синну соли
аъзоёни қобили меҳнати оила, қасбу
ҳунари онҳо)

_____ таърих

_____ ИМЗО

ШАРТНОМАИ ИЧОРАИ ҚИТЪАИ ЗАМИН

(намуна)

«_____» _____ с. 2001

ш.

Панҷакент

_____ (ному насаби шахси юридики, ё ин ки сохиби замин)
ки номаш дар оянда "Ичорадиханда" мебошад, дар
шахсияти _____

_____, ки

(мансаб, ному насаб)
мувофики

_____ (оиннома, ваколатнома, шаходатнома дар бораи каиди давлати
хамчун сохибкори фарди)
амал менамояд аз як тараф
ва _____

(номи хочагии деҳкони)
ки дар оянда "Ичорагиранда" номида мешавад, аз тарафи дигар,
дар шахсияти _____

_____ (мансаб, ному насаб)
ки дар
асоси _____

(оиннома, низомнома, шаходатномаи ба каидгири)
амал менамояд шартномаи зеринро оиди шартҳои зерин ба имзо
расониданд.

1. Ичорадиханда ҳдадор мешавад заминеро, ки масоҳаташ
_____ га. буда, дар _____ чоигир мебошад, бо
подош, барои коркарди маҳсулоти кишоварзи ба ичорагиранда
пеш-ниҳод намояд. Хамаи маълумотҳо оиди ин қитъаи замин дар
замимаи рақами 1, ки қисми ҷудонашавандаи ин шартнома
мебошанд дарҷ гардидааст.

2. Ичорадиханда қафолат медиҳад, ки аз руи мақоми ҳуқуқиаш
ва қоидаҳои заминистифодабари вай ҳуқуқ дорад шартномаи
мазкурро бандад. Хамаи масъаласе, ки оиди истифодабарии
қитъаи замин бо мақомоти ҳокимияти давлати ва идораи

давлати ба амал меоянд аз тарафи Ичоракор мустакилона хал карда мешаванд.

3. Мухлати амали шартномаи мазкур _____ буда, аз лахзаи пешниҳод кардани китъаи замин, бо акти махсус тасдиқ карда мешавад.

4. Пардохти ичорапули барои истифодаи китъаи замин _____ сомони буда, баъди ҷамъоварии ҳосил аз ҳисоби Ичоракор ба ҳисоби Ичорадиҳанда гузаронида мешавад.

5. Бахсҳое, ки нисбати ин шартнома пайдо мешаванд мувофиқи Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон барраси мешаванд.

6. Шартномаи мазкур дар ду нусха тартиб дода шуда, дар дасти тарафҳо нигоҳ дода мешавад.

Сурогаи тарафҳо, реквизитҳои бонки ва имзои тарафҳо.

ИЧОРАДИХАНДА

ИЧОРАКОР

АКТИ

ба ичора додани китъаи замин

(ичорадиҳанда)

дар шахсияти _____
(вазифа ва ному насаби шахси масъул)

китъаи замин иборат аз _____ га

ки дар он аз ҷумла:

киштзор _____ га

мавзехои алафдарави _____ га

ҷарогоҳ _____ га

чангалзор _____ га

ташқил медиҳад, ба ичора медиҳад, ва

Ичоракор _____

ба ичора мегирад. Сифати

замин _____

(хусусиятҳои сифати ҳосилхезии замин ва вазъи он

(дар лахзаи пешниҳоди замин ба ичора)

Дар сурати пастшавии ҳосилнокии замин ва зиён расонидан ба мухити атроф Иҷоракор вазифадор аст аз ҳисоби худ корҳои барқароркуниро ба амал барорад.

Мӯҳлати ичора _____ сол,

аз " ____ " _____ то " _____ " сол.

Плани қитъаи замин замима карда мешавад.

Иҷорадиҳанда

Иҷоракор (фермер),

Ба Раёсати колхозии
(Директори совхозии)

аз _____

АРИЗА

Оиди баромадан аз колхоз, совхоз бо мақсади ташкил кардани хоҷагии деҳкони (фермери) Хоҳиш мекунам, ки маро бо мақсади ташкил намудани хоҷагии деҳкони (фермери) аз аъзогии колхоз (совхоз) бароред.

Аз заминҳои колхозии (совхоз) ҷудо намудани қитъаи замин бо масоҳати умумии _____га заминҳои кишоварзи, аз ҷумла _____га растаниҳои бисёрсола, _____га заминҳои алафдарав ва ҷарогоҳҳо, ки дар _____воқеанд ҳиссаи замини ба ман тааллуқ доштаре, ҷудо намоед.

Хошиш мекунам, ба маблаге, ки ба ман бояд ба сифати хиссаи амволи ман ба маблагии _____ сомони дода мешуд, моликияти зеринро чудо кунед: трактор (автомобил) _____ сомони, чорво _____ сар ба маблагии умумии _____

(намуди чорво, сол, зот)

_____ сомони, бинои _____ ба маблагии _____ сомони, тухми ба маблагии _____ сомони.

Аризадиханда _____
(руз, мох, сол)

КОДЕКСИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИИ МАЪМУРӢ

Моддаи 52.

Барои бесарусомон истифода бурдани замин, иҷро накардани тадбирҳои хатмии беҳтар намудани замин ва муҳофизати замин аз эрозияи шамоли об ва протсессҳои дигаре ки ҳолати ҳокро бад мебардонанд, -

ба ашхоси юридикӣ ба маблагии аз 10 то 15, ба ашхоси мансабдор аз 5 то 10, ба шахрвандон аз 3 то 7 музди меҳнати ҳадди ақали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 52.1.

Ба риоя накардани муҳлати қабули қарор ва пушонидани маълумот дар бораи фонди махсуси замин ба ашхоси мансабдор ба маблагии аз 30 то 50 музди меҳнати ҳадди ақали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 52.2. Худсарона ишғол кардани қитъаҳои замин

Барои худсарона ишғол кардани қитъаҳои замин, -ба ашхоси юридикӣ ва мансабдор аз 50 то 60, ба шахрвандон аз 30 то 50 музди меҳнати ҳадди ақали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 52.3. Ифлос кардани заминҳо

Барои ифлос кардани заминҳо бо моддаҳои кимиёӣ радиоактиви, партовҳои истехсолию обҳои ифлос, захролудкуниҳо бо организмҳои бактериявӣ паразитологи ва карантини зараровар, ба ашхоси юридикӣ ва мансабдор аз 50 то 60 ва ба шаҳрвандон 10 то 20 музди меҳнати ҳадди акали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 52.4. Мавриди истифода қарор надодани заминҳои наздихавлиги ва боғу ползкории коллективи

Барои мавриди истифода қарор надодани заминҳои наздихавлиги ва боғу ползкории коллективи, ба шаҳрвандон аз ду то чор музди меҳнати ҳадди акали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 52.5. Истифодаи қитъаҳои замин бар ҳилофи таъиноти мақсаднокашон

Барои истифодаи қитъаҳои замин бар ҳилофи таъиноти мақсаднокашон, ба ашхоси юридикӣ ба маблағи аз 50 то 60, ашхоси мансабдор аз 15 то 20 ва ба шаҳрвандон аз 5 то 10 музди меҳнати ҳадди акали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 53. Байрон қардани заминҳо ва нобуд сохтани қабати ҳосилхези хок

Барои вайрон қардани заминҳо ва нобуд сохтани қабати ҳосилхези хок, ба ашхоси юридикӣ ба маблағи аз 50 то 60, ба ашхоси мансабдор аз 10 то 15 ва ба шаҳрвандон аз 5 то 10 музди меҳнати ҳадди акали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 53.1. Иҷро нақардани дастурҳои мақомоте, ки ба истифодаю ҳифзи замин назорати давлатиро амали менамояд

Барои саркаши ва сари вақт иҷро нақардани дастурҳои мақомоти ба истифодаю ҳифзи замин назорати давлатиро амаликунанда дар бобати рафъи вайронкунии қонунгузори оиди замин, -

ба ашхоси юридикӣ ба маблағи аз 20 то 25, ба ашхоси мансабдор аз 10 то 15 ва ба шаҳрвандон аз 5 то 10 музди меҳнати ҳадди акали муқарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 53. 2. Вайрон қардани қоидаҳои истифодаи заминҳо

Барои вайрон қардани қоидаҳои истифодаи заминҳои таъиноти ҳифзи табиат, мамнуғохҳо, солимқардони, рекреатсионӣ, дигар заминҳое, ки қароӣ шароити махсуси истифодабарӣ мебошанд, инчунин заминҳои ба моддаҳои радиоактиви захролудшуда, ба ашхоси юридикӣ ба маблағи аз 10 то 15, ба ашхоси мансабдор аз 5 то 10 ва

ба шахрвандон аз 3 то 7 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 53.3. Насупоридани пули истифодаи замин

Барои насупоридани пули истифодаи замин, -

Ба ашхоси ҷуридики ба маблагӣ аз 10 то 15 ба ашхоси мансабдор аз 5 то 10 ва ба шахрвандон аз 3 то 7 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 53.4. Лоихакаши, ҷоиғиркуни ва ба истифода супоридани объектҳои, ки ба ҳолати заминҳо таъсири манфи мерасонанд

Барои лоихакаши.ҷоиғиркунони ва ба истифода супоридани объектҳои, ки ба ҳолати заминҳо таъсири манфи мерасонанд, ба ашхоси ҷуридики ба маблагӣ аз 50 то 60, ба ашхоси мансабдор аз 20 то 25 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 53.5. Додани маълумоти нодуруст дар бораи ҳолат ва истифодаи замин

Барои додани маълумоти нодуруст дар бораи ҳолат ва истифодаи замин,-ба ашхоси мансабдор ба маблагӣ аз 5 то 10 ва ба шахрвандон аз 2 то 5 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 54.

Барои риоя накардани муҳлати баргардонидани заминҳои мувак-катан исғифодашаванда, иҷро накардани Уҳдадорӣҳои оиди ба ҳолати барои истифодаи максаднок муносиб гардонидани онҳо, ба ашхоси ҷуридики ва мансабдор ба маблагӣ аз 50 то 60 ва ба шахрвандон аз 5 то 10 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 56. Нобуд кардани аломатҳои маълумотии марзӣ

Барои нобуд кардани аломатҳои маълумотии марзӣ, ба ашхоси ҷуридики ба маблагӣ аз 20 то 25 ва ба шахрвандон аз 3 то 5 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 56.1. Монёш шудан барои гузаронидани инвентаризатсияи замин,

Барои монёш шудан ба гузаронидани инвентаризатсияи замин, - ба ашхоси ҷуридики ба маблагӣ аз 20 то 25 ба ашхоси мансабдор аз 5 то 10 ва ба шахрвандон аз 3 то 5 музди меҳнати ҳадди акали мукарраргардида ҷарима андохта мешавад.

Моддаи 211.8. Дахолати ашхоси мансабдори макоми идораи давлати ва худидораи маҳали ба ғайроти хоҷагӣ молиявӣ корхонаҳо.

Дахолати ашхоси мансабдори макоми идораи давлати ва худидораи маҳалли ба ғайрияти хоҷагӣ молиявӣ ва дигар ғайрияти оперативӣ корхонаҳо, боиси бастанӣ чарима ба андозаи аз 5 то 10 моши ҳади ақал мегардад.

Моддаи 222.1. Макоми давлатӣ танзими замин Макоми танзими давлатӣ замин парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмуриро ҷиҳати баррасӣ қарор дода, ҷазҳои маъмуриро, ки дар моддаҳои 52, 52.1, 52.2, 52.3, 52.4, 52.5, 53, 53.1, 53.2, 53.3, 53.4, 53.5, 54, 56, 56.1 ҳамин Кодекс пешбини шудаанд, татбиқ менамоянд.

Баррасии парвандаҳои оид ба ҳуқуқвайронкунии маъмури ва додани ҷазҳои маъмури аз тарафи роҳбарияти макоми давлатӣ танзими замин ва муовинони онҳо сурат гирифта метавонад.

КОДЕКСИ ҚИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (Иқтибосҳо)

БОБИ 24 ***ҚИНОЯТҲО БА МУҚОБИЛИ*** ***АМНИЯТИ ЭКОЛОГӢ ВА МУҲИТИ ТАБИАТ***

Моддаи 220. Баирон қардани қоидаҳои беҳатарии
экологи ҳангоми иҷрои қор.

Баирон қардани қоидаҳои ҳифзи муҳити атроф ҳангоми лоиҳақашӣ, ҷоиғирсозӣ, сохтмон, ба истифода додан ё истифодаи иншоотҳои саноатӣ, кишоварзӣ, илмӣ ва дигар объектҳо аз ҷониби ашхосе, ки барои риояи он масъул мебошанд, агар ҷунин қирдор аз беэҳтиётӣ боиси тағйироти муҳими манзари (фони) радиоактивӣ, марғи як ё якҷанд ашхос, беморӣ оммавӣ одамон ё саросар қурдани ҳайвонот ё дигар оқибатҳои вазнин ғашта бошад, бо маҳрум сохтан аз озода ба муҳлати аз се то ҳашт сол бо маҳрум қардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ва машғул шудан бо ғайрияти муайян ба муҳлати панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 221. Қасдан қиҳон доштан ё таҳриф қардани маълумот оид ба олудагии муҳити атроф.

1. Дидаю дониста аз чониби шахси мансабдор аз ахли чамъият пихон доштани маълумот дар бораи олудагии радиоактиви, химияви, бактериологи ё дигар олудагӣҳои барои ҳаёт ва саломатии одамон ё муҳити атроф хавфнок, ҳамчунин ба онҳо баръало додани иттилооти таҳрифшуда оид ба чунин олудагӣҳо, бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то ҳаштсад маоши ҳадди ақал ё маҳдуд кардани озода ба муҳлати то се сол ё маҳрум сохтан аз озода ба муҳлати то ду сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо ҷаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар:

а) аз беэҳтиёти боиси марғи як ё зиёда ашхос шуда бошад;

б) сабаби бемории оммавии одамон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад, бо маҳрум сохтан аз озода ба муҳлати то панҷ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ва машғул шудан бо ҷаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 225. Баирон кардани қоидаҳои баитори (ветеринари) ва қоидаҳои барои мубориза ба муқобили касали ва ҳашароти зараррасони растани муқарраршуда.

1. Ваирон кардани қоидаҳои баитори, ки боиси паҳн гардидани касалиҳои сирояткунанда (эпидеми), эпизоотия (мурумурии ҳайвонот) ё дигар оқибатҳои вазнин шудааст, бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор маоши ҳадди ақал ё маҳрум сохтан аз озода ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

2. Ваирон кардани қоидаҳои барои мубориза ба муқобили касали бар зидди ҳашароти зараррасони растани муқарраршуда, ки боиси оқибатҳои вазнин гаштааст, бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор маоши ҳадди ақал ё маҳрум сохтан аз озода ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 226. Ифлос кардани об.

1. Ҷиркину ифлос кардани обҳои руизамини ё зеризамини, манбаъҳои оби нушидани, мунтазам кам кардани захираҳои об ва бад кардани сифати он ё шакли дигари тағири хусусиятҳои табиӣ он, агар чунин кирдор ба олами ҳайвоноту наботот, захираи моҳи, ҷангал ва соҳаи кишоварзи зарари ҷидди ворид карда бошад, бо қорҳои ислоҳи меҳнати ба муҳлати то ду сол ё маҳдуд кардани озода ба муҳлати то се сол ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо ҷаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

2. Хамин кирдор, агар:

1. Бо сабаби беэҳтиёти ба саломатии одамон зарар расонида бошад;

2. Боиси муромурии саросари ҳаивонот гашта бошад

3. Дар минтакаҳои мамнуъгоҳи давлати ё парваришгоҳ ё дар минтакаҳои офати экологии ё вазъияти ғавқулӯддаи экологии содир шуда бошад, бо корҳои ислоҳи меҳнати ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озоди ба муҳлати аз ду то панҷ сол чазо дода мешавад.

4. Кирдори пешбиниамӯдаи қисмҳои якум ё дуҷуми ҳамин модда, ки аз бе эҳтиёти боиси марғи инсон шудааст, бо маҳрум сохтан аз озоди ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол чазо дода мешавад.

Моддаи 227. Олӯда сохтани ғазо.

1. Олӯда сохтан ё ба тарзи дигар тағйир додани ҳосиятҳои табиӣи ҳаво бо баланд кардани меъёрҳои муайяншуда дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои истифодаи дастгоҳҳо, иншоот ё дигар объектҳо, агар ин кирдор ба муҳити табиати атроф зарари қидди ворид карда бошад, бо қарима ба андозаи аз панҷсад то ҳафтсад маоши ҳадди ақал ё бо қорҳои ислоҳи меҳнати ба муҳлати то ду сол ё маҳдуд кардани озоди ба муҳлати то се сол чазо дода мешавад;

2. Хамин кирдор, ки агар аз беэҳтиёти ба саломатии инсон зараррасонида бошад, бо қорҳои ислоҳи меҳнати ба муҳлати аз як то ду сол ё маҳрум сохтан аз озоди ба муҳлати то се сол чазо дода мешавад;

3. Кирдори пешбиниамӯдаи қисим якуми ҳамин модда, ки аз беэҳтиёти боиси марғи инсон қардидааст, бо маҳрум сохтан аз озоди ба муҳлати аз се то паиҷ сол чазо дода мешавад.

Моддаи 228. Хароб қардани замин.

1. Заҳролуд ё ифлос қардани замин бо маҳсулоти зиёновари ҳочағи ё бо дигар навіи ғаолият дар натиҷаи вайрон қардани қоидаҳои муносибат бо доруҳои заҳрдор, пору, намуяи авқи растанӣ ё дигар моддаҳо ҳавфноқи химияви ё геолоғи ҳанғоми ниғохдошт, истифода, интиқоли онҳо ҳамҷунин дигар у су ли хароб қардани замин, ки ба муҳити табиати атроф зарари қидди ворид қардааст, бо қарима ба андозаи аз панҷсад то ҳаштсад маоши ҳадди ақал ё ҳабс ба муҳлати то шаш моҳ чазо дода мешавад.

2. Хамин кирдор, ки дар минтакаҳои офати экологии ё вазъияти ғавқулӯдҷаи экологии содир шудааст ё аз беэҳтиёти ба саломатии одамон зарар расонидааст, бо қарима ба андозаи аз ҳафтсад то як

хазор маоши хадди акал ё махдуд кардани озоди ба мухлати то панҷ сол чазо дода мешвад;

3. Кирдори пешбиниамудай қисми якуми хамин модда, ки аз беэҳтиёти боиси марғи инсон гардидааст, бо махрум сохтан аз озоди ба мухлати аз се то панҷ сол чазо дода мешавад.

Моддаи 261. Бақайдгирии аҳди ғайри қонуни бо замин.

Дидаю доништа ба қайд гирифтани аҳди ғайри - қонуни бо замин, таҳриф намудани маълумотҳои ба ҳисобгирии Кадастрии давлатии замин, ҳамчунин қасдан кам кардани андозаи пардохтҳо барои замин, агар ин кирдорҳо бо гараз ё ҳавасмандии шахси аз ҷониби шахси мансабдор бо истифода аз мақоми хизмати анҷом дода шуда бошад бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор маоши ҳадди акал ё махрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мухлати то се сол чазо дода мешавад.

Шартномаи (Қарордоди) меҳнатӣ

" ____ " _____ 200__ с.
ноҳияи Ванҷ.

Ҳочагии деҳқонии (фермерии) _____, ки дар асоси
Оиннома амал менамояд, дар шахсияти _____, ки

(ному насаби сардори ҳочагии деҳқони)

бо сурогаи _____ воқеъ гаштааст, дар оянда бо
номи "Ҳочагии деҳқони (фермери)" ном бурда мешавад аз як тараф
ва шаҳрванд _____

(ному насабаш пурра)

соли таваллудаш _____, ихтисосаш _____, ба сифати
ба қор қабул карда шудааст, аз тарафи дигар, ки дар оянда бо
номи Қорғар ном бурда мешавад дар асоси Кодекси меҳнатин
Ҷумҳурии Тоҷикистон шартномаи меҳнатиро оиди шартҳои зерин
имзо намуданд:

I. Ҳочагии деҳқони (фермери) шаҳрвандро бо ихтисоси
_____ ба қор ба муддати _____ қабул
(қироя) намуда, уҳдадор мешавад:

1. Ба коргар шароитҳои мувофиқро барои иҷрои кор мувофиқи шартномаи мазкур пешниҳод намуда, шароитҳои бехатарии меҳнатро дар ҷои кор таъмин менамояд.

2. Ҳаққи меҳнати Коргар ҳармоҳ на дертар аз таърихи _____ моҳи оянда, дар ҳаҷми _____ сомони, барои иҷрои корҳои ба уҳда гирифтааш пардохта мешавад.

3. Ҳаққи меҳнат барои корҳои иловагӣ (вақти зиёдати) (баъди рузи кори ва рузҳои истироҳат) барои як соати коркардашуда, дар ҳаҷми _____ дирам (сомони) пардохта мешавад.

4. Саривақт ба кор қабул намудан ва аз кор озод намудани шахрвандро дар дафтарҷаи меҳнатиаш сабт намояд.

5. Ҳармоҳа пардохтҳои сугуртаи иҷтимоиро пардоз намояд.

6. Барои маъҷуб кардан ё дигар зарарҳо барои саломати, ки бо иҷрои уҳдадорихои меҳнатии Коргар алоқаманд ҳастанд мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарари моддӣ ба ғайри Коргар руёнда шавад.

7. Барои иҷрои корҳое, ки мувофиқи шартнома пешбини карда шудаанд ҳама тарафа ёрдамҳои зарурии техники, машварати ва дигар хел ёрдамхоро бе ҷуну ҷаро мерасонад.

II. Коргар уҳдадор аст:

1. Бечунучаро корҳои ба зиммааш гузоштагиро бо сифати аъло ва маҳорати баланд иҷро намояд.

2. Хангоми иҷрои корҳои зоотехники, ветеринари, талаботҳои агротехники, қоидаҳои техникаи бехатариро, ҳимояи муҳити атрофро риоя намояд.

3. Нисбати ҷорво, тухми, техникаи ҳоҷагии кишлоқ, сохтмонҳо, арзишҳои молияи моддӣ ва дигар молу мулкҳои ҳоҷагии кишлоқ сарфақорона муносибат намояд.

III. Ҷавобгарӣ:

1. Ҳамаи бахсҳое, ки хангоми иҷро накардан ва ғайри талабот иҷро нашудаанд ва дар шартнома пешбини шудаанд, хангоми ба миён омадани онҳо бо тартиби муайянкардаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳал карда мешаванд.

2. Дар ҳолати риоя накардани Уҳдадорихои дар шартнома нишон дода шуда, тарафҳо ҳақ доранд, шартномаро яктарафа қатъ намоянд. Дар ин бора онҳо бояд тарафи дигарро на камтар аз ду ҳафта пештар хабардор намоянд.

Шартномаи мазкур дар ду нусха, яктоги барои харду тараф тартиб дода шудааст.

Суроға ва реквизитҳои тарафҳо:

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Китоби ба ҳаидгирии меҳнат
Қисми 1. Ба ҳисобгирии вақти кори.

(нуму насаби коргар)

<i>КОРИ ИЧРОШУДА</i>	<i>МОҲ</i>	<i>1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12...28,29,30,31</i>	<i>ҲАМА ҒИ</i>

Қисми 2. Ба ҳисобгирии пардохти музди меҳнат.

Ному насаб	Маош и ҳисобкарда шуда (сомони)	Ном гуи махсулот	Пардохт дар асл				Нигоҳ доштани маблағ	Маблағ барои пардохт	Таърихи ва имзоида гирифта
			Микдор (кг)	Арзиши харидашуда	Таърихи ва имзоида гирифта	Ҳамаги ҳисобшуда			

Ба Суди ноҳияи Ҷиргатол.
Даъвогар: Бозиев Лутфулло,
истикоматкунандаи ноҳияи
Ҷиргатол, хоҷагии ба номи
Сафар Амиршоев, деҳаи
Сангвор.

Ҷавобгар: Ҳукумати ноҳияи
Ҷиргатол.

АРИЗАИ ДАЪВОГӢ

оиди ғайриқонуни этироф намудани рад кардани
ҷудо намудани қитъаи замин.

Ман дар таърихи «___» _____с.2001 ба Ҳукумати
ноҳияи Ҷиргатол бо аризаи хатти оиди гирифтани қитъаи замин, аз
хисоби заминҳои обии хоҷагии _____
мурочиат намудам.

Қитъаи замини мазкур ба ман ва ахли оилаам барои ташкил
намудани хоҷагии деҳқони лозим мебошад.

Бо қарори Ҳукумати ноҳияи Ҷиргатол ба ман додани қитъаи
замин барои ташкил намудани хоҷагии деҳқони рад карда шуд.
Сабабашро дар набудани заминҳои холи барои ташкил намудани
қитъаи замин медонанд, аммо ман бо фикри Ҳукумати ноҳия рози
нестам, чунки қарори Ҳукумати ноҳия муҳолифи қонунгузори
Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Зеро _____

(сабаб)

Мувофиқи моддаи _____ Кодекси Замини Ҷумҳурии
Тоҷикистон

ХОҲИШ МЕНАМОЯМ:

Қарори ҷавобгар -Ҳукумати ноҳияи Ҷиргатолро дар бораи
рад кардани додани қитъаи замин ба ман ғайриқонуни шуморида
шавад.

Замима:

1. Қарори ҷавобгар дар бораи рад кардани ариза дар бораи
ҷудо кардани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ.

2. Далелҳое, ки ғайриқонуни будани Қарорро исбот менамоянд.

3. Нусхаи аризаи даъвогӣ.

4. Квитантсияи пардохти боҷи давлатӣ.

" _____ " _____ 2001

(имзо)

АДАБИЁТҲО.

1. Агаев А, Предпринимательство: проблемы собственности культуры. – М.: Наука, 1991.
2. Большаков А.С. Менеджмент. Стратегия успеха. – М.: Литера, 2001 г.
3. Берд П. Тайм – менеджмент: Планирование и контроль времени / Пер. с англ. К. Ткаченко – М.: ФАИР – ПРЕСС, 2001 г.
4. Виханский О.С. Наумов А.И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс. Изд. Московского университета, 1995 г.

5. Ганиев Т.Б., Одинаев Х.А., Комилов С.У. Асосҳои Агробизнес, Душанбе, 1998
6. Ғуломов Х. Менеджмент дар КАС. –Душанбе, «Маориф ва фарҳанг» - 2003с.
7. Гречикова И.Н. Менеджмент. – М. «Банки и биржи», 1997 г.
8. Джеффри Дж. «Как стать суперзвездой маркетинга», Москва, 2003
9. Дэвид А. Аакер. Стратегическое рыночное управление /Пер. с англ. под. ред. Ю.Н. Каптуревского/ - СПб: Питер, 2002 г.
10. Зайцева О.А., и др. Основы менеджмента: Учебное пособие для вузов. М. Издательство «Центр» 2000 г.
11. Қодиров К.Г. Технологияи парвариши зироатҳои кишоварзи дар шароити агроиктисоди. –Душанбе. «Маориф ва фарҳанг» -2003с.
12. Королев Ю.Б., Коротков В.Д. и др. Менеджмент в АПК. – М.: Колос, 2000 г.
13. Маводҳои тақсимоии Маркази Миллии таълими кишоварзи.
14. Маслов Т.Д. «Маркетинг», СПб «Питер», 2002
15. Максимова М.М. Менеджмент. М. «ЮНИТИ», 1997 г.
16. Назиров Ҳ., Камолов Н., Маҳмадаминов С. ҷ. Дехкон, 2004, с.22-25.
17. Раҳимов Ш.Т., Партоев Қ. «Қонун дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) бо шарҳу эзоҳоташ». Душанбе- 2003 с.
18. Партоев Қ., Каримов Б., Назаров М. Дастури картошкапарвар. Душанбе, 1988с.
19. Сильва П.В. Искусство менеджмента – М.: «Попура», 2000г.
20. Сергеев П.Н. Менеджмент: вопросы и ответы. – М.: «Юрист», 1999 г.
21. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. М. Инфра-М, 2000 г.
22. Управление организацией: Учебник /Под. ред. А.Г. Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А.Саломатина/ – М.: Инфра – М, 2002 г.
23. Штратникова Е., Алимардонов А, Дастури ҳукукии хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ), - Душанбе –2001.
24. Хершген Х. «Маркетинг: основы профессионального успеха», Москва ИНФРА-М, 2000

Муҳаррирон: Шарипов А.Ф., Раҳимов Ш.Т., Партоев Қ.,
Чалилов Х.

Соли 2004. Фармоиши № 8. Адади нашр 1000 дона.
*Матбааи Иттифоқи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва
соҳибқорони Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе,
х. Рудакӣ 44.*